

III. PROGRAMELE ȘI PROIECTELE DE CERCETARE PE ANII 2022 ȘI URMĂTORII

PROGRAMUL I

A) **Denumire:** *Surse, instrumente de lucru și istorie socială*

B) **Coordonator:** Maria Pakucs Willcocks (CS I); colectiv: Gheorghe Lazăr (CS I), Oana Rizescu (CS II), Ovidiu Olar (CS III), Elena Bedreag (CS III), Lidia Cotovanu (CS III), Florina Constantin (CS).

C) **Stadiul actual al cunoștințelor:** programul valorifică sursele primare, indispensabile cercetărilor de tip monografic sau sintezelor și continuă editarea unor colecții realizate sub patronajul Academiei Române de mai multe decenii. Comparativ cu alte țări, România nu beneficiază de un număr suficient de instrumente de lucru, ceea ce face deosebit de anevoioasă cercetarea punctuală pe tema dată, precum și abordarea de către istoricii străini a istoriografiei noastre. De aceea instrumentele de lucru și colecțiile de documente rămân una din prioritățile programelor de cercetare ale Institutului nostru. La propunerea Secției de științe Istorice și Arheologie a Academiei, colecția de documente medievale DRH este program prioritar al Academiei Române. În ceea ce privește istoria socială, deși există o tradiție a abordării temelor ce i se subordonează, noile metode de abordare apărute în câmpul acestui domeniu, noile probleme și izvoarele de arhivă fac necesare studiile integrate.

D) **Scopul programului:**

- editarea după cele mai exigente standarde științifice a izvoarelor interne, mai ales din perioada premodernă (ante 1800), a documentelor privind istoria minorităților (maghiară și germană) ca și a izvoarelor externe
- punerea la dispoziția cercetătorilor și a publicului consumator de istorie a unei serii de instrumente de informare rapidă, sintetică, obiectivă, care prin bibliografia adiacentă îngăduie lărgirea orizontului de cunoaștere a istoriei României
- realizarea unor studii de istorie socială pe baza valorificării materialelor de arhivă editate și inedite, care să aducă noi interpretări ale istoriei premoderne a românilor, într-o dimensiune interdisciplinară și comparativă, în consonanță cu noile metode din istoriografia internațională. Dintre temele abordate, se numără familia și structurile ei, negustorimea, deschiderea socială a dreptului.

E) **Rezultate scontate:** creșterea suportului documentar indispensabil scrierii istoriei; facilitarea cercetării cu ajutorul unor instrumente de lucru: ca indici, repertorii, bibliografii, modele matematice de analiză cantitativă, baze de date, stocare numerică etc. De asemenea, deschiderea și consolidarea direcției de cercetare a istoriei sociale, în conexiune cu antropologia istorică și antropologia juridică.

F) **Modul de valorificare:**

- colecția *Documenta Romaniae Historica DRH*, seria B, apare de trei decenii la Editura Academiei, care continuă editarea ei sub patronajul unui colectiv de academicieni.
- valorificarea unor ediții de izvoare care au fost începute în anii '60 ai sec. XX, dar din diferite motive niciodată finalizate
- volumele de studii de istorie socială apar la diferite edituri din capitală și din provincie.

G) **Durata programului:** nelimitată

Proiectele programului:

a) *Proiecte pe anul 2021 și următorii:*

- Maria Pakucs, *Registrele vamale ale Sibiului, 1672-1692*. Termen de execuție: 30 iunie 2024.
- *Documenta Romaniae Historica*. Seria B, *Țara Românească*, vol. XLII (1657) volum întocmit de Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, Florina Constantin (1 iulie 2019 – 30 iunie 2023).
- Mihai Cantacuzino, *Despre Valahia*. Ediție și traducere de Alexandru Eliaș. Volum îngrijit pentru tipar, introducere, note și indici de Lidia Cotovanu și Ovidiu Olar, termen de realizare 1 iulie 2019 - 30 iunie 2023.

b) Prezentarea proiectelor

Proiect de cercetare 1

Titlul proiectului: *DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA*, seria B, *Țara Românească*, vol. XLII (1657)

Coordonator proiect: Gheorghe LAZĂR (CS I)

Echipa de cercetători implicați în realizarea proiectului: Oana RIZESCU (CS II), Elena BEDREAG (CS III), Ovidiu OLAR (CS III), Florina CONSTANTIN (CS), Lidia COTOVANU (CS).

Timp de realizare: 1 iulie 2019 – 30 decembrie 2023.

Obiectiv: Echipa își propune să publice documentele interne, emise în Țara Românească în cursul anului 1657, continuând astfel seria volumelor deja editate în cadrul acestei colecții de interes național, apărute sub egida Academiei Române.

Importanța lucrării:

Colecția *Documenta Romaniae Historica*, inițiată și publicată sub egida Academiei Române, este una de importanță națională, deoarece are drept principal obiectiv publicarea exhaustivă a tezaurului documentar privind istoria medievală a celor trei state nord-dunărene. Astfel, prin această nouă lucrare de plan se dorește continuarea seriei B a colecției DRH, din care până în prezent au fost publicate deja 25 de volume, dintre care 13 asemenea volume au fost publicate după anul 1990. Incontestabil, volumul propus spre realizare, ca și în cazul celorlate, conține un tezaur de documente revelatoare - provenite din fonduri arhivistice importante și greu accesibile - ce urmează să ofere celor interesați informații capitale pentru o mai bună înțelegere a istoriei politice, sociale și economice a Țării Românești. Astfel, prin această activitate de cercetare, membrii echipei vor reuși, odată cu publicarea volumului, să introducă în circuitul științific a unor documente valoroase, facilitând astfel realizarea unor lucrări de interpretare referitoare la istoria socială, economică și instituțională a Țării Românești, dintr-o perioadă istorică deficitară la capitolul documentar.

Bugetul proiectului:

- salariile cercetătorilor implicați în realizarea volumului, în intervalul de timp menționat, precum

- asigurarea finanțării în vederea efectuării de stagii de cercetare la Serviciile Județene ale Arhivelor Naționale - în special cele din Craiova, Ploiești, Tg. Jiu și Rm. Vâlcea -, precum și la unele din muzeele de istorie din țară, deținătoare de asemenea fonduri documentare.

Formă de publicare: volumul urmează a fi înaintat spre publicare Editurii Academiei Române.

Elaborarea lucrării

Potrivit estimărilor echipei, volumul XLII (1657) din seria B (Țara Românească) a colecției DRH va cuprinde cca. 450 documente, cele mai multe dintre ele elaborate în limba română, fără a lipsi însă și cele redactate în limba slavonă (aprox. 15 documente) și limba greacă (aprox. 3 doc.). Acestea se găsesc în cea mai mare parte în două depozite arhivistice importante: Arhivele Naționale Istorice și Biblioteca Academiei Române. La acestea se adaugă depozite arhivistice din filiale județene ale ANI și o serie de muzee de istorie (Muzeul Olteniei Craiova, Muzeul Târgu Jiu, Muzeul de Istorie și Arheologie al Municipiului București etc.) și biblioteci. De asemenea, sunt semnalate un număr de documente în afara granițelor țării, majoritatea aflate în custodia unor mănăstiri de la Muntele Athos, Arhivele Naționale de la Budapesta și la Biblioteca „Chiril și Methodiu” de la Sofia.

Toți membrii echipei vor fi implicați, într-o primă fază, în realizarea corpus-ului volumului, iar mai apoi, în funcție de gradul științific, competențe, se va face repartizarea documentelor ce vor reveni fiecăruia, în vederea identificării, transcrierii și întocmirii indicilor. De asemenea, membrii echipei vor fi implicați în egală măsură în ceea ce privește celelalte operațiuni necesare bunei realizări a acestei lucrări: redactarea indicilor onomastici și de materii, întocmirea bibliografiei, redactarea indicilor, etc.

Proiect de cercetare 2

A) Denumire: *Registrele vamale ale Sibiului, 1672-1692*, ediție de documente.

B) Autor: Maria Pakucs-Willcocks

C) Colectiv de cercetare: Maria Pakucs-Willcocks

D) Termen de realizare: 1 ianuarie 2022-30 iunie 2024.

E) Stadiul actual al cunoștințelor:

Noua temă de lucrare de plan vine în continuarea preocupărilor mele privind istoria economică și socială în epoca premodernă. Lucrarea își propune o ediție de documente, cu transcriere, indici și glosar, a registrelor de vamă păstrate în Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Sibiu, din perioada 1672-1692. Editarea registrelor va fi completată cu alte documente de tip fiscal-comercial din aceeași perioadă, cum ar fi registre ale negustorilor, registre de evidență ale orașului privind prăvăliile și negustorii greci. Documentele sunt scrise în limbile latină, germană și maghiară.

Am identificat deja registrele din două fonduri de arhivă, și anume Inventarul 197 din Fondul Magistratul orașului Sibiu și Cutia C nr. 12 din Fondul Acte fasciculare.

După ediția registrelor vamale sibiene din secolul al XVI-lea, continuarea publicării

acestor surse pentru veacul următor se arată ca o necesitate. Registrele de vamă ale Sibiului, prin modul lor de redactare, reflectă de fapt activitatea economică a unei categorii de negustori din Imperiul otoman care decid să facă afaceri în Transilvania. Orașele de plecare ale negustorilor sunt târgurile importante ale Țării Românești și orașe de la sud de Dunăre. Mărfurile orientale pe care aceștia le transportă au fost un indicator al specializării acestor comercianți și au definit statutul lor juridic în principatul Transilvaniei.

F) Scopul:

Prin natura lor, protocoalele orășenești conțin o varietate de informații, care pun în evidență aspecte ale istoriei politice, sociale și economice locale, dar deschid și o mină de aur pentru cunoașterea practicii juridice și a dreptului cutumiar săsesc înainte de adoptarea dreptului roman prin *Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen* (1583). Pentru a doua jumătate a secolului al 17-lea, registrele de vamă ale Sibiului sunt singurele surse seriale privind comerțul ce venea din Imperiul otoman prin Țara Românească și se îndrepta spre Transilvania și Europa centrală. Preocupările privind schimburile comerciale de lungă distanță au fost o temă importantă în istoriografia română (Mihail Dan, Lidia Demény), intrate într-un con de umbră în ultima perioadă. Studiul registrelor vamale arată că ele sunt surse primare nu doar din punctul de vedere strict al comerțului, ci sunt un important punct de sprijin pentru analiza rețelilor de negustori trans-statale din această perioadă. Această lucrare vine în continuarea volumului anterior, în care am editat registrele dintre anii 1614 și 1623 și completează astfel seria registrelor de secol 17 din arhiva Sibiului.

G) Material și metode de lucru:

Ediția registrelor vamale va consta din transcrierea documentelor, un studiu introductiv, note și indici de nume și materii. Transcrierea va urma normele de editare ale Academiei Române așa cum sunt aplicate și în seria *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V-VII, și în volumul *Comerț și meșteșuguri în Sibiu și în cele Șapte Scaune, 1224-1571*, ed. Monica Vlaicu et al., 2003. Ediția se bazează pe studiu în arhivă, pe transcrierea documentelor fotografiate sau digitalizate. Fiecare document va avea o descriere codicologică, în conformitate cu practica din domeniu. O parte laborioasă a cercetării va consta în compararea diferitelor copii și extrase ale fragmentelor de registre.

H) Rezultate scontate: elaborarea unui volum de documente

I) Valorificarea rezultatelor: Lucrarea se va materializa într-un volum de documente, publicat de preferință la Editura Academiei Române.

J) Colaborări în țară: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sibiu

K) Colaborări peste hotare: Arhivele naționale Budapesta

L) Buget: salariul aferent postului de încadrare pentru perioada realizării lucrării de plan.

Proiect de cercetare 3

Titlul proiectului: Restitutio - Cronici privind istoria românilor; Mihail Cantacuzino *Despre Valahia*. Ediție și traducere de Alexandru Elian. Volum îngrijit pentru tipar, introducere, note și indici de Lidia Cotovanu și Ovidiu Olar.

Colectiv de cercetare: Lidia Cotovanu, Ovidiu Olar

Termen de realizare: 1 iulie 2019 - 30 iunie 2023.

Scopul proiectului: în arhiva Institutului „N. Iorga” se păstrează, în manuscris, ediția, însoțită de o traducere în limba română, a tratatului *Despre Valahia* a banului Mihail Cantacuzino (f 1790). Deși anonime, atât ediția cât și traducerea îi aparțin lui Alexandru Elian. Ne propunem să le pregătim pentru tipar, într-un demers de restituire științifică, cu intervenții minime de fond, pentru a respecta forma gândită de editor/traducător. Modelul urmat este cel al seriei *Cronicile medievale ale României*, apărută sub egida Institutului „N. Iorga” dar din păcate întreruptă de un sfert de veac. Prin urmare, volumul pe care îl propunem va conține o introducere, note și indici (de nume), redactate de cei doi îngrijitori ai ediției. Cunoscut cu precădere la noi pentru *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată de N. Iorga în 1902, banul Mihail Cantacuzino este autorul unei fundamentale descrieri istorice, geografice și economice a Țării Românești. Publicată parțial cu cheltuiala fraților Tunusli, la Viena, în 1806 — versiune tradusă în română de George Sion, la București, în 1863 —, această istorie merge până la 1774 (cuprinsul de la început este datat 30 ianuarie 1776). Dată fiind importanța autorului, calitatea scriiturii și bogăția datelor furnizate, atât în formă narativă, cât și sub formă de tabele, lucrarea merită pe deplin o ediție integrală, care să țină cont de adaosurile din manuscrisul C (1774-1821), precum și o traducere pe măsură. Cum o asemenea ediție există de multă vreme în manuscris, considerăm imperios necesară integrarea ei în circuitul științific.

Material și metode de lucru: *Despre Valahia* cuprinde:

- Ediția textului grecesc, pe baza (probabil) a 4 manuscrise (identificate cu siglele A, B, C, D) și (probabil) a unei ediții parțiale de început de secol XIX (T) - Alexandru Elian; este vorba de 542 pp. scrise de mână, cărora li se adaugă 20 pp. de anexe. Traducerea în limba română - Alexandru Elian; este vorba de 235 pp. scrise de mână.

Despre Valahia nu cuprinde:

- O versiune electronică a textului grecesc și a traducerii; ediția și traducerea sunt scrise de mână.
- o notă asupra ediției; nu știm ce manuscrise au fost folosite; bănuim doar că sigla T desemnează ediția Tunusli din 1806.
- Introducere.
- Note.
- Indici.

Ediția și traducerea trebuie transcrise în format electronic. Întrucât nu există o notă asupra ediției, se impune confruntarea cu cele 5 manuscrise grecești care transmit „condica” banului Cantacuzino, ca de altfel și cu ediția vieneză din 1806 (*Istoria politică și geografică a Țării Românești din așezarea ei cea mai veche până la anul 1774*). Se impune, de asemenea, consultarea celor 5 manuscrise de secol XIX care conțin o versiune în limba română a textului. Întrucât două dintre manuscrise (unul grecesc și unul românesc) se află la Cluj, este necesară efectuarea unei călătorii de cercetare sau procurarea unor versiuni electronice a acestor două codice.

Notele și indicii vor facilita înțelegerea și consultarea textului.

O introducere va include, printre altele, o biografie a banului Mihail Cantacuzino, despre care s-a scris foarte puțin — în afară de N. Iorga, doar Ion Mihai Cantacuzino (*O mie de ani în Balcani*, București: Albatros 1996) și Mihai Sorin Rădulescu [„Banul Mihai Cantacuzino (1723 — c. 1790)”, in Idem, *Genealogii greco-române*, București: Vremea 2014, pp. 29-33] au atacat subiectul. Vom încerca, de asemenea, să plasăm lucrarea în contextul istoriografie al epocii

(raportul cu *Catagrafia de istoria Țării Românești* a lui Naum Râmniceanu, de exemplu, păstrată în trei manuscrise și tot parțial editată).

Date fiind volumul mare al lucrării și dificultatea redactării studiului introductiv — de exemplu, multe surse se păstrează în biblioteci și arhive rusești —, propunem ca lucrarea de plan să aibă o durată de 4 ani.

Rezultate scontate: publicarea unei ediții critice a lucrării; elaborarea unor studii de exegeză a cronicii.

Valorificarea rezultatelor: volum publicat la Editura Academiei Române.

PROGRAMUL II

Denumire: *Europa Centrală, Țările Române și Marea Neagră (sec. XIII-XVIII)*

Coordonator: Ovidiu Cristea (CS I), colectiv de cercetare Marian Coman (CS II), Alexandru Ciocîltan (CS II), Dana Caciur (CS); Doru Țuinea (ASC), Michal Wasiucionek (ASC).

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

Tema I are drept scop valorificarea unui număr de mărturii străine referitoare la istoria românilor. Colectivul își propune să finalizeze seria veche a prestigioasei colecții de *Călători străini* cu publicarea a două volume. Unul de întregiri, celălalt compus dintr-un repertoriu al întregii serii plus un studiu monografic consacrat relației de călătorie ca izvor istoric. Vor fi editate respectându-se normele colecției un număr însemnat de călători occidentali și orientali; de asemenea se are în vedere realizarea unei monografii consacrată importanței acestei categorii de izvoare pentru istoria românilor.

Scopul programului : lărgirea și aprofundarea cunoștințelor despre conjunctura în care au apărut și au evoluat Țările Române. Studiile consacrate istoriei pontice își propun să surprindă influența exercitată de această placă turnantă a comerțului euroasiatic asupra destinului Țărilor Române. Studiarea rețelei de drumuri comerciale va permite o analiză globală a sistemului comercial. Rutele de negoț, negustorii și mărfurile lor au făcut parte dintr-un sistem complex care până în prezent a fost studiat doar parțial (analiza drumului Brăilei, respectiv a celui moldovenesc). În privința editării volumelor de supliment la colecția de *Călători străini*, acest proiect are drept scop editarea unor surse inedite sau puțin cunoscute despre trecutul românilor precum și revalorificarea acestei categorii de izvoare. Sunt avute în vedere elaborarea unor studii de ansamblu și a unei monografii privind mărturiile călătorilor străini.

Rezultate scontate: elaborarea unor perspective coerente asupra problemelor analizate; îmbogățirea bazei documentare; surprinderea elementelor de continuitate și discontinuitate în istoria românească și a Europei Central-Răsăritene; elaborarea unor proiecte de cercetare comune cu centre științifice din străinătate interesate de aceste proiecte.

Modul de valorificare : publicarea unor monografii și a unor culegeri de studii;

publicarea cercetărilor în revistele de specialitate din țară și de peste hotare; prezentarea rezultatelor cercetării la manifestări științifice.

Durata menționată în proiectele de cercetare: corespunzător fiecărui proiect propus.

H) Proiectele de cercetare în program:

a) Proiecte pe anul 2021 și următorii

- *Călători străini despre Țările Române*, Supliment V; colectiv – Alexandru Ciocîltan; termen de realizare (1 ianuarie 2021- 31 decembrie 2023).

- *Călători străini despre Țările Române până la 1800*. Supliment VI; colectiv I Marian Coman, Dana Caciur, Doru Țuinea, Michal Wasiucionek, Ovidiu Cristea (1 ianuarie 2021- 31 decembrie 2023).

b) Prezentarea proiectelor pentru anul 2021 și următorii

Proiect de cercetare 1

A) Denumire: *Călători străini despre țările române până la 1800. Supliment V*

B) Coordonator: Alexandru Ciocîltan

C) Cercetător: Alexandru Ciocîltan

D) Perioadă de realizare: 1 ianuarie 2021-31 decembrie 2023.

E) Stadiul actual al cunoștințelor:

Călători străini despre țările române este unul dintre cele mai prestigioase proiecte de cercetare ale Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. Inițiat acum mai bine de jumătate de veac, el s-a concretizat deja prin publicarea a 19 volume, dintre care 11 în seria veche (până la 1800), la care se adaugă două volume de supliment. Impactul istoriografic al seriei a fost, și continuă să fie, unul major. Cea mai bună dovadă în acest sens o constituie cele peste 361.000 de citări înregistrate de *google books*. Intens folosită de istorici, deopotrivă în monografii, în articole și, mai cu seamă, în teze de doctorat, *Călători străini despre țările române* este una dintre puținele colecții de izvoare istorice cunoscute și specialiștilor din alte discipline (juriști, geografi, etnografi, etc.).

Reluarea acum 13 ani a seriei vechi, care cuprinde relatări ale călătorilor până la 1800, s-a impus ca o necesitate în primul rând din cauza numărului mare de surse care, din felurite motive, nu fuseseră incluse în volumele tipărite. Primele două volume de supliment, publicate în 2011 și 2016 la Editura Academiei Române, au fost foarte bine primite de cititori, fapt evidențiat atât de epuizarea rapidă a tirajului, cât și de recenziile pozitive. Aceste constatări nu fac altceva decât să întărească o convingere mai veche, anume că **interesul pentru această serie continuă să fie foarte ridicat**. Pe parcursul pregătirii volumelor suplimentare au fost descoperite numeroase alte relatări de călătorie, bazate atât pe mărturii directe, cât și indirecte. Prin urmare, continuarea acestui proiect este un lucru firesc, indiferent dacă se va realiza prin lucrări colective sau individuale în cadrul planului de cercetare al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. Aceste motive ne-au determinat să solicităm un număr de trei ani pentru realizarea lucrării individuale de plan. Date fiind însușirile mele intelectuale, socotesc că îmi pot valorifica mai eficient potențialul de cercetător prin activitate individuală și solicit în consecință conducerii institutului să-mi aprobe întocmirea de unul singur a unui volum din colecția în discuție. Având în vedere cantitatea de muncă pe care o reclamă această întreprindere, rog ca

această lucrare de plan să fie eșalonată pe parcursul a trei ani.

F) Scopul:

Având o experiență bogată în editarea izvoarelor istorice și o considerabilă expertiză lingvistică - germană, engleză, franceză, italiană, latină -, inclusiv sub aspect paleografic, îmi propun să traduc mai multe relatări de călătorie, pe care le-am identificat deja, precum și să continui căutarea și inventarierea unor surse inedite sau necunoscute în istoriografia noastră. Sunt depotrivă mărturii editate și inedite. Din prima categorie amintim o relatare anonimă germană despre români, întocmită probabil de un funcționar sau militar austriac prezent la un moment dat în Arad, care a ținut să o insereze într-o publicație din 1785. Din aceeași categorie face parte și relatarea din 1664 a unui elvețian ajuns în Transilvania. Dintre mărturiile inedite amintim cele ale unui călugăr, fra Bonaventura da Lucca, care a călătorit în zona Gurilor Dunării și în Bugeac în 1647 și, câteva decenii mai târziu, cea a unui alt italian, Cornelio Magni. O atenție specială va fi acordată unor texte publicate fragmentar în primele volume ale seriei, precum și mărturiilor indirecte care, de foarte multe ori, au inclus informații din mărturii care s-au pierdut.

G) Material și metode de lucru:

Cercetările întreprinse în anii din urmă în diverse biblioteci și arhive din țară și din străinătate mi-au permis identificarea unor mărturii de călătorie necunoscute istoriografiei noastre. Este vorba de izvoare editate și inedite. Continuarea investigațiilor va fi în măsură să sporească numărul surselor valoroase, purtătoare de informație nouă cu privire la istoria spațiului carpato-danubiano-pontic. Continuarea seriei de *Călători străini despre țările române* cu volumul *Supliment V* se va face respectând întru totul standardele istoriografice impuse de primii coordonatori ai seriei, Maria Holban și Paul Cernovodeanu, cu privire la introducerile bio-bibliografice care însoțesc fiecare călător și, mai ales, la calitatea traducerii. Nu trebuie însă uitat că relatarea de călătorie prin țările române nu a fost redată integral de fiecare dată în seria veche și în câteva texte din primele două volume de supliment, iar în locul informației excluse au fost inserate trei puncte între paranteze drepte. O astfel de practică, în care cenzura și autocenzura a lipsit publicul cititor de informație relevantă, nu se va regăsi în volumul nostru. Mai mult, **în cazul mărturiilor inedite vom include**, în afară de traducerea pasajelor despre țările române **și textul original integral**, ciuntirea sau lipsa originalului fiind de neimaginat în bunele practici ale istoriografiei de azi. Această îmbunătățire va permite și accesul istoriografiei străine la izvoare necunoscute și va spori totodată vizibilitatea lucrării în sine.

Continuitatea proiectelor de cercetare este una dintre condițiile fundamentale ale unei istoriografii bine așezate. *Călători străini despre țările române* este, alături de DRH, unul dintre proiectele de lungă durată de editare a izvoarelor istorice desfășurate sub egida Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. De aceea, continuarea și completarea seriei vechi de *Călători străini despre țările române până la 1800* prin publicarea unui nou volum de supliment, al cincilea, este un proiect de cercetare util și necesar, deopotrivă din punct de vedere istoriografic și instituțional.

H) Rezultate scontate: Identificarea unor noi surse privitoare la istoria românilor și

revalorificarea unora de mult timp cunoscute.

I) Valorificarea rezultatelor: Publicarea unui nou volum de călători în prestigioasa serie dirijată de Editura Academiei.

J) Colaborări în țară:

K) Colaborări peste hotare:

L) Buget: Salariul aferent postului de încadrare pentru perioada realizării lucrării de plan.

Proiect de cercetare 2

A) Denumire: *Călători străini despre Țările Române până la 1800. Supliment VI*

B) Coordonator: Ovidiu Cristea

C) Colectiv de cercetare: Dana Caciur, Marian Coman, Doru Țuinea, Michał Wasiucionek.

D) Termen de realizare: 1 ianuarie 2021-31 decembrie 2023

E) Stadiul actual al cunoștințelor:

Călători străini despre țările române este unul dintre cele mai prestigioase proiecte de cercetare ale Institutului de Istorie Nicolae Iorga. Inițiat acum mai bine de jumătate de veac, proiectul s-a concretizat deja prin publicarea a numeroase volume, dintre care 11 în seria veche (până la 1800), plus două volume de supliment (un al treilea urmează să fie predat tiparului în prima parte a anului viitor). Concepută în anii 1960, într-un anumit context istoric și istoriografic, seria de *Călători străini despre țările române* pare să-și fi epuizat potențialul înnoitor și credem că a sosit momentul să i se pună punct. Ni s-ar părea însă firesc ca această serie prestigioasă să fie încheiată de un volum, bibliografic și metodologic, care să încununeze efortul atâtor generații de editori.

Perioada de timp îndelungată în care s-a desfășurat publicarea seriei *Călătorilor străini despre țările române* (până la 1800) este cea mai bună dovadă a succesului de care s-a bucurat. Inevitabil însă, întinderea unui proiect de cercetare pe parcursul a mai bine de jumătate de secol aduce cu sine o serie de probleme. Cea dintâi este de natură bibliografică. Editorii au pregătit pentru publicare noi relatări de călătorie pe măsura descoperirii lor și în limitele competențelor istorice și lingvistice ale echipei de cercetare din acel moment. Drept urmare, cele 13 volume publicate, împreună cu cel de-al 14-lea aflat în curs de publicare, constituie deja un adevărat hățiș, în care relatările unui călător pot apărea în două sau trei tomuri diferite. De pildă cititorii relatărilor lui Andrei Taranowski și Pietro Busto din volumele II și III ale *Călătorilor străini despre Țările Române* ar trebui neapărat să vadă noile texte ale acelorași autori republicate în volumele de supliment, împreună cu consistente completări bibliografice. De asemenea, din cauza competențelor editorilor, unele relatări de călătorie au fost lăsate deoparte deși ar fi meritat incluse în serie. Acesta este cazul, de pildă, al relatării călătorului rus din Moldova, Vasiliu Feodorovich Malinovskii, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Încă și mai frecvente au fost cazurile în care editorii nu au inclus în colecție unele relatări deja semnalate și exploatate în istoriografie, pentru că au preferat să-și concentreze eforturile

pentru descoperirea și traducerea unor texte noi. Cel mai elocvent exemplu este cel al misionarilor iezuiți din Transilvania și Banat, ale căror texte au fost editate și analizate, printre alții, de Tóth István György (*Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania*) și de Vasile Rus (*Operarii în Vinea Domini*, 2007). Inevitabil, în ultimele decenii bibliografia unora dintre călătorii străini cuprinși în serie s-a îmbogățit considerabil, iar cititorii seriei ar trebui avertizați de acest lucru.

În sfârșit, cea mai complicată și delicată problemă o constituie metodologia și premisele istoriografice care stau la baza întregii serii. De-a lungul anilor, editorii s-au lovit adesea de problema definirii conceptelor de “relatare de călătorie”, “călător străin” sau “mărturie directă” recurgând, de fiecare dată, la principiile metodologice enunțate de Maria Holban în primul volum al seriei. Trebuie însă spus că discuțiile istoriografice din ultimele decenii cu privire la literatura de călătorie au nuanțat semnificativ principiile inițiatorilor seriei din anii 1960 și, odată în plus, credem că cititorii seriei ar trebui să fie informați cu privire la controversele metodologice care se răsfrâng asupra întregii colecții.

F) Scopul:

Acest ultim volum al *Călătorilor străini despre țările române* (până la 1800) se dorește a fi un instrument de lucru și, totodată un “ghid de utilizare” al întregii serii. Volumul va fi alcătuit din trei părți, primele două bibliografice, cea de-a treia analitică. Prima parte va constitui un repertoriu al tuturor călătorilor incluși în cele 14 volume ale seriei, cu completări bibliografice. Aceasta va fi mai mult decât un indice contopit al volumelor, cât un dicționar bio-bibliografic al tuturor călătorilor. Fiecare voce va include câteva informații privind călătorul, perioada în care a călătorit prin țările române, textele pe care le-a scris și bibliografia relevantă asupra lui. Cea de-a doua parte va fi structurată identic, doar că va repertoria acei călători care, din felurite motive, nu au fost incluși în serie. Într-o lume academică în care instrumentele de lucru încetează să mai fie cărți tipărite tradițional, devenind mai degrabă platforme digitale, acest repertoriu urmărește să deschidă calea viitorilor cercetători pentru a îmbogăți corpusul de călători străini despre țările române. Cea de-a treia parte a lucrării de plan, cea analitică, va include un număr de contribuții care vor ajuta la o mai bună înțelegere a întregii colecții. Printre problemele care vor fi abordate se numără: tipologia relatărilor de călătorie; traducerea fragmentară, cenzura și autocenzura; relația dintre mărturie directă/mărturie indirectă; privirea “occidentalului” și complexe provinciale ale istoriografiei românești etc.

G) Material și metode de lucru:

Corpusul pe care se va lucra este alcătuit din volumele editate în seria de *Călătorilor străini despre țările române* (până la 1800), dar și de numeroasele materiale inedite pe care fiecare dintre noi le-a strâns pe parcursul anilor în care am fost implicați în acest proiect. De asemenea, partea metodologică reflectă dilemele și provocările cu care ne-am confruntat de-a lungul anilor, rezultate din tensiunea dintre viziunea istoriografică și metodologia inițiatorilor seriei și propria noastră concepție, hrănită de literatura istoriografică recentă (interpretarea relatărilor de călătorie în cheia antropologiei culturale a lui Joan-Pau Rubies; analiza relatărilor de călătorie ca acte de traducere culturală în accepțiunea propusă de Peter Burke sau discuția despre conceptualizarea *ars apodemica* în modernitatea timpurie inițiată de Justin Stagl). Credem că o reevaluare a întregii

colecții de *Călătorilor străini despre țările române* prin prisma celor mai recente curente istoriografice ar contribui la o mai bună înțelegere a întregii colecții și, totodată, ar preveni folosirea ei abuzivă.

H) Rezultate scontate: elaborarea unui instrument de lucru util; deschiderea unor dezbateri metodologice în istoriografia română; identificarea unor noi surse privitoare la istoria românilor.

I) Valorificarea rezultatelor: Publicarea unui nou volum în prestigioasa serie de la Editura Academiei.

J) Colaborări în țară:

K) Colaborări peste hotare: în măsura bugetului disponibil

L) Buget: salariul aferent postului de încadrare pentru perioada realizării lucrării de plan.

PROGRAMUL III

A) Denumire : *Românii și Europa în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*

B) Coordonator : Alexandru Mamina (CS I); colectiv Constanța Vintilă (CS I), Bogdan Popa (CS II), Nicoleta Roman (CS II), Raluca Tomi (CS III), Venera Achim (CS III), Bogdan Mateescu (CS), Daniel Gicu (CS).

C) Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv : Proiectele incluse în program, aflate în curs de realizare sau nou abordate, în unele cazuri nu au mai făcut obiectul investigației istorice, iar altele au fost tratate incomplet, disparat și numai cu referire la anumite aspecte sau momente. Există și situații în care realitatea istorică a fost deformată prin omisiune sau interpretarea surselor primare ca și altele în care fie analiza se cere adâncită, ca urmare a punerii în circulație de noi surse documentare, fie informația diversificată. De asemenea programul continuă, sub patronajul Academiei Române, editarea valoroasei colecții *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, importantă sursă documentară narativă externă, care alături de cele tradiționale, este indispensabilă în munca de cercetare. Colecția *Călători străini* este strâns legată de problema modernizării societății românești în veacul al XIX-lea, un alt aspect care a constituit o preocupare constantă în rândul membrilor programului.

D) Scopul programului :

Proiectele analizează locul și rolul României în politica, diplomația, economia puterilor europene, interesele acestora în zonă și impactul asupra destinului României și al celorlalte țări ale ariei, modul în care implicarea puterilor în rezolvarea problemelor românești și zonale a influențat dezvoltarea economică și afirmarea în relațiile internaționale. De asemenea sunt cercetate comparativ diferitele curente de idei ale timpului ca și modernizarea societății românești, cu implicațiile și particularitățile ei, cu ariile de manifestare, obiectivele și urmările ei, cu evidențierea raportului dintre modernitate și tradiție. De asemenea programul urmărește depistarea, traducerea și editarea, conform înaltelor exigențe științifice, a izvoarelor

narative externe.

E) Rezultatele scontate:

- îmbogățirea și diversificarea surselor documentare
- facilitarea cercetării prin indici
- diversificarea informației, clarificarea unor probleme, momente, aspecte din istoria României și Europei secolului al XIX-lea și începutul de secol XX pe baza studierii documentelor de arhivă, coroborate cu alte categorii de surse românești și străine, a literaturii de specialitate,
- racordare la preocupările și direcțiile istoriografiei contemporane de peste hotare.

F) Modul de valorificare :

- editarea colecției de izvoare externe narative *Călători străini despre țările române*
- editarea în conformitate cu standardele de exigență științifică a rezultatelor cercetării sub forma unor culegeri de texte, monografii, studii, articole
- comunicări în cadrul unor manifestări științifice cu caracter intern și internațional,

Durata menționată în proiectele de cercetare : Programul cuprinde proiecte în diferite faze de execuție.

a) Proiecte pe anul 2021 și următorii: 6

- Alexandru Mamina, *Cultură sistemică și cultură antisistemică: literatura și arta în societatea românească (1829-1989)*, (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021)
- Alexandru Mamina, *Imaginarul revoltei: autoreprezentări, simbolistică, percepții (1784-1989)* (1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023).
- Venera Achim, *Economia grupurilor de robi țigani în Țara Românească, 1831–1856* (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021).
- Venera Achim, *Catagrafiile robilor țigani din Țara Românească, 1831–1857* (1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023).
- Daniel Gicu, „Unuia-i place popa, altuia prieteasa”. *Categoriile frumosului: între cultura populară și cultura savantă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021).
- Daniel Gicu, *Tâlharii de drumul mare în Țara Românească în secolul al XIX-lea* (1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023).
- Bogdan Popa, *Burghezia între realitate socială și necesitate teoretică în România secolului al XIX-lea* (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2022).
- Bogdan Popa, *Între întâmplare și propagandă diplomatică. Contextul participării României la Jocurile Sportive Interaliatate din 1919* (1 ianuarie 2022 – 30 iunie 2023).
- Raluca Tomi, *Corespondența diplomatică și rapoarte consulare italiene despre țările române (1821 – 1849)* (1 ianuarie 2020 – 31 martie 2022)
- Raluca Tomi, *România Mare văzută de „cei mici”. Corespondența oamenilor simpli către Nicolae Iorga (1914 – 1923)* (1 aprilie 2022 – 31 martie 2024).
- Constanța Vintilă-Ghițulescu, Nicoleta Roman, Bogdan Mateeescu, *Repertoriul tematic al legilor și reglementarilor legislative din Țara Românească (1700-1830)*, (1 ianuarie 2020- 31 decembrie 2022).

b) Prezentarea proiectelor

Proiectul de cercetare 1

Denumire: *Cultură sistemică și cultură antisistemică: literatura și arta în societatea românească (1829-1989)*

Coordonator: Alexandru Mamina

Colectiv de cercetare: Alexandru Mamina

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv: relația dintre cultură și politică în secolele al XIX-lea și al XX-lea a fost fie teoretizată, fie analizată deja de mai mulți autori: Pompiliu Eliade, Constantin Dobrogeanu Gherea, Eugen Lovinescu, Henric Sanilievi, Zigu Ornea și alții. În ultimii ani au apărut inclusiv traduceri ale unor cărți consacrate acestei teme (Anneli Ute Gabanyi, Katherine Verdery). Abordările s-au concentrat în general pe două paliere problematice: pe de o parte identificarea surselor și motivațiilor ideologice din lucrările tratate, pe de altă parte observarea relației dintre imperatiile regimului și fenomenul cultural. Obiectul predilect de studiu a fost în majoritatea cazurilor literatura, cu variațiile specifice din zona esteticii și a criticii literare.

Scopul proiectului:

- precizarea unor structuri tematice și discursive în literatură și artă pe durată lungă, organizate conform axei polemice sistem – antisistem;
- lărgirea cercetării prin cuprinderea unor domenii și subdomenii culturale mai puțin abordate în trecut: spectacolul, inclusiv sub forma divertismentului, caricatura, muzica, radioul, cinematografia;
- modificarea perspectivei de interpretare, în sensul raportării fenomenului cultural nu la o concepție dominantă, așadar nu atât la un corpus de idei și principii, cât la tipul de societate înțeles ca matrice de posibilități plurale (cf. Jean Duvignaud).

Material și metode de lucru: lucrări literare și științifice, albume și cataloage expoziționale, repertorii teatrale, filme, programe de televiziune, analizate serial și în funcție de temele recurente și de reperele simbolico-semnificative pe care le utilizează și le propun publicului.

Rezultatele scontate:

- discernerea unor tendințe caracteristice din cultura română, între publicarea primului periodic autohton și asimilarea tendințelor postmoderne contemporane ;
- aprofundarea relației dinamice dintre curentul cultural principal și manifestările contestatate sau marginale;
- surprinderea tipurilor de reacție intelectuală și morală față de societatea industrială sub cele trei aspecte ale sale: de tranziție, burghezo-liberală și socialistă.

Valorificarea rezultatelor: prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate; editarea unei lucrări.

Colaborări în țară: –

Colaborări în străinătate: –

Bugetul solicitat: –

Alte subvenții de cercetare: –

Etape de realizare: 1 ianuarie -31 decembrie 2020 – documentare; 1 ianuarie - 30 septembrie 2021 – continuarea documentării și verificarea rezultatelor prin comunicări și discuții în Institut; 1 octombrie - 31 decembrie 2021 – finalizarea documentării și redactarea lucrării.

Proiectul de cercetare 2

Denumire:

Economia grupurilor de robi țigani în Țara Românească, 1831–1856

Coordonator/ autor: Venera Achim

Colectiv de cercetare: Venera Achim

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021 .

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

S-a scris puțin în istoriografia românească pe această temă. Există referiri tangențiale în lucrări mai generale privitoare la prima parte a istoriei moderne a României, cercetările de istorie economică a secolului al XIX-lea fiind orientate prioritar spre țărani și spre sat. Studiile interbelice și cele din anii '70 –'80 ai secolului trecut despre economie, precum și cele mai noi, i-au ocolit pe țigani, cu puține excepții (Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (1969); idem, *Agricultura în Țările Române. 1848-1864. Istorie agrară comparată* (1982); Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească, 1830-1848* (1973); N. Iorga, *Istoria industriilor la români* (1927); Ecaterina Negruți-Munteanu, *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848 și 1864* (1963); Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova* (1939); Gheorghe Platon, *Domeniul feudal din Moldova în preajma Revoluției de la 1848* (1973); Apostol Stan, *Agricultura românească în faza finală a clăcășiei: 1831-1864* (1994) ș.a.; dar aici se fac referiri la țigani ca parte a lumii rurale).

Lucrările dedicate în întregime istoriei țăganilor, în care găsim și date economice, sunt puține. Cartea lui Viorel Achim, *Țiganii în istoria României* (1998) consacră puține pagini economiei. Lucrările anterioare (George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țăganilor din România* (1939), Boris Th. Scurtulencu, *Situația juridico-economică a țăganilor în Principatele române* (1938); Corneliu Tamaș, *Istoria țăganilor din Țara Românească 1241-1856. 600 de ani de atestare documentară* (2001)) trebuie folosite cu precauție, ele fiind departe de exigențele cercetării contemporane. Cu prea puține date economice menționăm și lucrările de etnografie din perioada interbelică (Martin Block, *Die materielle Kultur der rumänischen Zigeuner. Versuch einer monographischen Darstellung* (1991), Ion Chelcea, *Țiganii din România. Monografie etnografică* (1944) și Rudarii. *Contribuție la o „enigmă” etnografică* (1944)).

În ce mă privește, am contribuit la cunoașterea temei prin teza de doctorat (*Țiganii din Principatele Române în epoca dezrobirii (1830-1860): Aspecte economice și statistice*) și prin publicarea câtorva articole.

Scopul proiectului:

Scopul proiectului de față este acela de a studia situația economică specifică pe care au avut-o robii țigani și tipul de economie reprezentat de acești oameni în ultimele decenii ale funcționării instituției robiei în Țara Românească. Consider justificată

concentrarea pe aspectele economice, populația țigănească constituind aproximativ 7% din populație și participând proporțional la economia principatului.

Voi avea în vedere faptul că țiganii au intrat în epoca modernă cu un puternic specific economic (robia, nomadismul și economia itinerantă). Au evoluat, în perioada regulamentară și ulterior, în direcția integrării în economia „normală”. Ca urmare a procesului de sedentarizare s-a produs legarea acestei populații de economia agricolă, într-o măsură mult mai mare decât înainte. Mulți dintre foștii robi au devenit clăcași, de multe ori împotriva voinței lor. O altă parte dintre țigani au devenit meșteșugari în orașe și târguri, membri ai breslelor, păstrând pentru un timp condiția de robi, apoi ca oameni liberi. O minoritate a continuat modul de viață nomad, adaptându-se însă din punct de vedere ocupațional la piață.

În cursul celor două decenii și jumătate de care mă voi ocupa, țiganii au dovedit o mobilitate socială și economică pe care cu greu o găsim la lumea țărănească.

Voi consacra capitole speciale muncii țiganilor în manufacturi (contemporanii le apreciau meșteșugurile și inventivitatea, considerându-i chiar „viitorul industriei”) și participării lor la lucrări publice (ca meșteri sau salahori, robi sau salariați).

Am ales ca limite cronologice ale cercetării anul 1831, ca an al introducerii Regulamentului organic în Țara Românească, și 1856, când robii țigani au fost emancipați prin lege.

În ultimele două decenii s-a manifestat un interes major al istoriografiei occidentale pentru munca sclavilor, în primul rând în spațiul atlantic, dar și în alte zone. A apărut astfel o nouă direcție de cercetare în istoriografia internațională. Cercetarea mea încearcă să introducă și România în această temă de interes global. Această încercare se sprijină și pe faptul că sunt membră a rețelei românești a Acțiunii COST, „Worlds of Related Coercion in Work” (CA18205), proiect finanțat de Uniunea Europeană, ce se desfășoară în anii 2019–2023.

Material și metode de lucru:

Cercetarea mea va avea la bază materiale de arhivă neutilizate până acum. Voi selecta din Arhiva Națională Istorică Centrală și din Serviciile Arhivelor Naționale din județele fostei Țări Românești materialele cu relevanță economică pentru populația țigănească: statistici de natură economică sau fiscală, acte de vânzare-cumpărare, contracte/tocmeli de muncă, contracte dearendă, chitanțe, plăți, registre de încasări sau de cheltuieli, petiții, acte, hotărâri provenind de la judecătorii etc.

Am în vedere anumite fonduri arhivistice, bogate în informații privitoare la cercetarea economiei populației țigane: fonduri create de instituțiile centrale ale principatului (Vistieria/ Ministerul de Finanțe, Ministerul de Interne, guvernul, Adunarea Obștească/ parlamentul; aici intră și fonduri provenind de la instituții care se ocupau direct de țigani, de ex. Vornicia Temnițelor); fonduri create de administrația locală (de ex. fondurile ocârmuirilor județene și ale subocârmuirilor plășilor sau plaiurilor); fonduri provenind de la familii boierești; fonduri provenind de la mănăstiri (de ex. Logofeția treburilor bisericești).

Am parcurs deja o parte a acestor fonduri și am extras materiale utile pentru cercetarea pe care o propun. De aceea consider cercetarea fezabilă.

Voi folosi și materiale din volumul *Documente de arhivă privind robia țiganilor. Epoca dezrobirii* (2010), editat cu Raluca Tomi, unde am introdus și documente cu caracter economic, dar care nu au fost valorificate până acum.

Voi folosi și articole din presa românească a epocii, memorialistica și beletristica, unde nu lipsesc referirile la activitatea economică a ȝiganilor.

Deși subiectul este unul de istorie economică, această cercetare este una interdisciplinară, implicând istoria socială, statistica, demografia etc.

Cercetarea mea va fi una originală, atât în ce privește ideile de bază, cât și în ce privește sursele. Voi insista pe elementele de noutate, fie că e vorba de informații inedite, reformularea unor concluzii anterioare, îndreptări sau puneri la punct.

Rezultate scontate:

Proiectul se va concretiza într-o cercetare de tip monografic; va reconstitui toate aspectele care țin de problematica anunțată în titlu. Unele dintre aceste aspecte sunt trecute deja la rubrica f) Scopul proiectului.

Lucrarea va fi una originală, compatibilă cu cercetarea modernă.

Valorificarea rezultatelor:

În primul rând, prin studii și articole (îmi propun publicarea a două studii în străinătate); în perioada derulării proiectului voi folosi informația de care dispun și în comunicări și conferințe individuale.

Colaborări în țară: –

Colaborări în străinătate: –

Bugetul solicitat:

Salariul de cercetător științific gr. III pentru 24 de luni calendaristice.

Alte subvenții de cercetare:

Ar fi bine să existe finanțare pentru deplasări în arhivele județene din sudul țării, dar realizarea lucrării de plan nu este condiționată de această finanțare (voi plăti cheltuielile din banii proprii). Voi avea ocazia să efectuez și scurte stagii în biblioteci din străinătate pentru documentarea asupra muncii sclavilor din alte zone ale lumii.

Proiectul de cercetare 3

Denumire: „Unuia-i place popa, altuia prioteasa”. Categoriile frumosului: între cultura populară și cultura savantă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea).

Coordonator: Daniel Gicu

Colectiv de cercetare: Daniel Gicu

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

Deși una dintre direcțiile predilecte de dezvoltare ale istoriei culturale, cu nume celebre de istorici activând în acest domeniu, precum Peter Burke sau Roger Chartier, studierea culturii populare din spațiul românesc nu s-a bucurat de o atenție deosebită în rândul istoricilor români. Reminiscență din perioada regimului comunist, când a prevalat identificarea dintre cultura populară și cea rurală, folclorică, studierea culturii populare a reprezentat apanajul mai curând al etnografilor și folcloriștilor decât al istoricilor. Interesul scăzut al istoricilor pentru studierea culturii populare din spațiul românesc din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, perioada formării României moderne, a fost unul dintre motivele care ne-au determinat să ne îndreptăm spre această direcție de cercetare.

Cu atât mai puțin studiată, chiar și de către etnografi și sociologi, este tema ce face obiectul lucrării de plan: categoriile frumosului în cultura populară românească de la cumpăna secolelor XIX–XX. Lucrările despre poezia populară (G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, "Tipografia Moderna" Gregorie Luis, 1885; Artur Gorovei, *Dragostea în poezia populară*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1939; Tache Papahagi, *Poezia lirică populară*, București, Editura pentru literatură, 1967), basmul popular (Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, București, 1895; I. A. Candrea, *Lumea basmelor*, București, 1932; George Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru literatură, București, 1965; Gheorghe Vrabie, *Structura poetică a basmului*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975) sau arta populară (Al. Dima, *Conceptul de artă populară*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939; Al. Dima, *Arta populară și relațiile ei*, București, Minerva, 1971; *Arta populară românească*, Academia R.S.R., Institutul de Istoria Artei, București, Editura Academiei R.S.R., 1969) sunt adiacente subiectului și păcătuiesc prin faptul că mai toate sunt influențate ideologic, pornind de la premisa că românul, „născut poet”, poate crea doar produse spirituale de o înaltă valoare estetică.

Școala sociologică de la București, sub conducerea lui Dimitrie Gusti, renunță la această viziune idealizată a culturii țărănești, încercând să-i identifice manifestările spirituale, în cadrele sale specifice. Dintre lucrările reprezentanților acestei școli, doar articolul lui N. Argintescu („Contribuții la problema gustului popular. Canoanele populare ale frumuseții trupesti” în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, X, 1-4, 1932, p. 428-442) tratează parțial problematica frumosului în cultura populară, creionând canoanele populare ale frumuseții trupesti.

În ultimele decenii, cercetătorii occidentali din domeniile istoriei culturale și studiilor culturale au arătat că ceea ce este considerat a fi frumos depinde de epocă și de cultură, lipsind regulile unice valabile pentru toate neamurile din toate vremurile. Astfel, lucrările lui Harold Bloom (*Canonul occidental: cărțile și școala epocilor*, București, Editura Art, 2007), John Frow (*Cultural Studies and Cultural Value*, Clarendon Press, 1995), Barbara Hernstein Smith (*Contingencies of Value: Alternative Perspectives For Critical Theory*, Cambridge, MA and London, Harvard University Press, 1988), Lawrence W. Levine (*Highbrow/Lowbrow: The Emergence of Cultural Hierarchy in America*, Cambridge, MA and London, Harvard University Press, 2002) și Alan McKee (*Beautiful Things in Popular Culture*, Blackwell Publishing, 2007, care încearcă să identifice regulile după care consumatorii culturii de masă din ultimele trei decenii aleg un produs cultural în detrimentul altuia) vor fi folosite pentru construcția cadrului teoretic și metodologic al cercetării noastre. Vom porni așadar de la principiul că Frumusețea nu a fost niciodată o valoare absolută și imuabilă, ci a cunoscut chipuri diferite în funcție de perioada istorică și de țară, și aceasta nu numai în ceea ce privește Frumusețea fizică (a bărbatului, a femeii, a peisajului), ci și cea a ideilor.

Scopul proiectului:

Lucrarea își propune să încerce să reconstituie modul în care a fost concepută frumusețea naturii, a florilor, a animalelor, a trupului omenesc, a astrelor, a pietrelor prețioase și a veștmintelor în cultura populară românească, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Compararea felului în care era percepută frumusețea în cultura populară cu ideile despre frumusețe care s-au manifestat în cultura intelectualilor români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea va permite identificarea unei eventuale viziuni asupra frumosului specifică culturii populare, dar și nuanțarea raporturilor între cultura populară și cultura savantă.

Pe de altă parte, analiza pe durată lungă (am ales repere cronologice generale, jumătatea secolului XIX și jumătatea secolului XX, stabilirea unor repere punctuale, la nivelul anumitor ani, nefiind relevantă pentru subiectul de studiu) va permite identificarea prefacerilor de mentalitate și comportament generate la nivelul culturii populare de procesul de modernizare a societății românești.

Material și metode de lucru:

Studierea culturii populare ridică dificultăți de ordin metodologic date de faptul că sursele, în cea mai mare parte a lor, nu sunt produsul direct al oamenilor din popor, ci al intelectualilor interesați de cultura populară. Astfel, identificarea idealului frumuseții feminine și masculine din poeziile populare (colecțiile Alecsandri, G. Dem. Teodorescu ș.a.) și basmele populare (colecțiile P. Ispirescu, D. Stăncescu, Pop Reteganul ș.a.) nu ne va ajuta să reconstituim modul în care era concepută frumusețea fizică de către oamenii de rând. Însă, studiarea difuzării prin intermediul broșurilor și manualelor școlare ne va ajuta să identificăm în ce măsură oamenii de rând și-au însușit acest model, adaptându-l și utilizându-l în scopuri proprii.

O categorie importantă de surse, puțin valorificată de către istorici, este reprezentată de răspunsurile la chestionarul lingvistic lansat în 1884 de către B. P. Hasdeu. Din cele 206 întrebări, doar primele 49 se referă la domeniul restrâns al lingvisticii (fonetica și vocabularul limbii române), celelalte caută să surprindă aproape toate aspectele importante ale vieții și culturii populare. Două din acestea vizează direct subiectul nostru de studiu: „Cum înțelege poporul frumosul, și cari sunt, după părerea lui, lucrurile cele mai frumoase în lume?” Prin intermediul preoților și învățătorilor sătești, au sosit răspunsuri din 773 de localități, dintre care aproape 50 proveneau din Transilvania. Cele circa 17 000 de pagini ale răspunsurilor, rămase în manuscris, au fost compactate în 19 volume ce se află la Biblioteca Academiei Române din București: mss. rom. 3418-3436 (1884-1889). Printre aceste răspunsuri se află și proverbul citat în titlu, oferit de mai mulți respondenți pentru a arăta importanța factorului subiectiv în aprecierea frumosului.

O altă categorie de surse, ce va permite identificarea transformărilor apărute în urma procesului de modernizare este reprezentată de anchetele școlii sociologice de la București din anii 1920-1930. Rezultatele acestor anchete au fost publicate în monografii (dintre care, complete sunt cele ale satelor Nerej, Drăguș și Clopotiva) și în revistele Institutului de Științe Sociale al României (*Arhiva pentru știință și reformă socială și Sociologie românească*). O parte din materiale se află în manuscris, în arhiva Muzeului Satului, care a început publicarea parțială a acestora (pentru satele Nerej, Drăguș și Fundul Moldovei).

Rezultatele scontate: Reconstituirea felul în care era percepută frumusețea de către oamenii de rând și evoluția sa istorică, de la jumătatea secolului al XIX-lea până la jumătatea secolului al XX-lea.

Valorificarea rezultatelor: Prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate; editarea unei lucrări.

Colaborări în țară:

Colaborări în străinătate:

Bugetul solicitat:

Alte subvenții de cercetare:

Etape de realizare:

1. 1 ianuarie 2020 – 30 martie 2020: Studiarea bibliografiei; construirea eșafodajului teoretic al lucrării.
2. 1 aprilie 2020 – 31 iulie 2020: Reconstituirea idealului frumuseții feminine și masculine din poeziile și basmele populare.
3. 1 august – 30 noiembrie 2020: Difuzarea acestui model prin intermediul broșurilor și manualelor școlare.
4. 1 decembrie 2020 – 31 martie 2021: Reconstituirea modul în care a fost concepută frumusețea naturii, a florilor, a animalelor, a trupului omenesc, a astrelor, a pietrelor prețioase și a vestmintelor în cultura populară românească, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe baza răspunsurilor la chestionarul lui Hasdeu.
5. 1 aprilie – 31 iulie 2021: Reconstituirea modului în care a fost concepută Frumusețea naturii, a florilor, a animalelor, a trupului omenesc, a astrelor, a pietrelor prețioase și a vestmintelor în cultura populară românească, în perioada 1920-1940, pe baza anchetelor școlii sociologice de la București.
6. 1 august – 31 decembrie 2021 Analiza relației dintre diferitele concepții ale frumuseții, din cultura populară și cea a elitelor, în diverse momente din intervalul studiat; analiza transformărilor idealurilor de frumusețe din cultura populară, de la jumătatea secolului al XIX-lea la jumătatea secolului al XX-lea.

PROIECTUL DE CERCETARE 4

Denumire: Burghezia între realitate socială și necesitate teoretică în România secolului al XIX-lea

Autor: Bogdan Popa

Colectiv de cercetare: Bogdan Popa

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021

Stadiul cunoștințelor în domeniu. Proiectul de față pornește de la preocupările mele anterioare (istoria sportului și istoria comerțului cu carte), precum și de la implicarea de lungă durată în colectivul care a alcătuit volumele IV-XI și *Addenda* ale colecției documentare *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*. În toate aceste trei cazuri m-am confruntat cu o problemă metodologică a cărei rezolvare părea mai degrabă teoretică decât practică: existența burgheziei sau a clasei de mijloc în secolul al XIX-lea în Țara Românească și Moldova, apoi în România. În cazul istoriei sportului am putut documenta cazuri evidente de ascensiune socială prin practicarea în mod profesionist a unei discipline, de regulă fotbal, după Marea Unire din 1918. O obiecție ce mi-a fost adusă a fost că acele categorii sociale pe care eu le consideram a fi clase de jos urbane erau, în Occident, clasa de mijloc sau burghezia. În cercetarea comerțului cu carte am ajuns la concluzia că librarii-editori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea puteau fi considerați drept un grup cu numeroase caracteristici ale unei clase de mijloc, altfel spus aflată între boierime și țărănime. În ultimii 13 ani am urmărit în relatările de călătorie traduse și adnotate de mine sau de

colegi o serie de probleme economice și sociale. O observație interesantă a călătorilor occidentali a fost inexistența unei clase de mijloc urbane, a unei burghezii.

Din aceste considerente am început să studiez problema burgheziei românești. Există mai multe lucrări considerate în istoriografie drept fundamentale. Majoritatea au avut ca scop identificarea cauzelor interne și externe ce au dus la apariția burgheziei. Dintre acestea, cea mai des citată este cea elaborată de Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Origina și rolul ei istoric*, București, Cultura Națională, 1925, asupra căreia același autor a revenit în *Neoliberalismul. Studiu asupra istoriei și politicii burgheziei române*, București, Pagini Agrare și Sociale, 1927. Ștefan Zeletin a fost însă mai puțin interesat de aspecte precum educația și viața culturală. Factorii economici au dominat și preocupările lui Constantin C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972, care însă desconsidera mobilitatea socială prin reducerea la parvenitism. Din păcate, în ciuda alinierii la cercetările românești anterioare și mai ales prin discutarea posibilelor corelații istoriografice cu istoriografia occidentală, cu precădere germană, contribuția lui Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea): preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1997 nu a fost urmată de un șir de cercetări punctuale, individuale sau colective. Elena Siupiur, *Intelectuali, elite, clase politice în sud-estul european. Secolul XIX*, București, Dominor, 2004, și Andrei Pippidi, *Identitate națională și culturală. Câteva probleme de metodă în legătură cu locul românilor în istorie*, în „Revista de Istorie”, tom 38, nr. 12, decembrie 1985 au analizat intelectualii ca pe o clasă de mijloc văzută mai degrabă ca un „substituit” al burgheziei. Lucrarea lui Chirot, Daniel, *Schimbarea socială într-o societate periferică. Formarea unei colonii balcanice*, București, Corint, 2002, neagă pur și simplu existența unei burghezii românești, fără a respinge însă existența unei anume mobilități sociale.

Scopul proiectului: Pe baza cercetărilor preliminare întreprinse, există trei aspecte majore pe care intenționez să le analizez:

- 1) O clarificare conceptuală: autorii studiați în cursul documentării preliminare au folosit conceptul „burghezie”, atât în sens pozitiv, cât și negativ, totuși fără a identifica acele categorii profesionale ce ar compune o asemenea clasă socială și nici importanța modului lor de viață sau al unui eventual sistem propriu de valori. Cercetarea occidentală (în principal cea din spațiul cultural de limbă germană) a identificat însă burghezia drept un „tip-ideal”, cu numeroase sub-categorii (în funcție de tipul de educație, de exemplu), cu acces la resurse economice și financiare specifice orașelor și, mai ales, cu un „stil de viață” propriu. Din aceste motive, burghezia ca o clasă socială „de mijloc” trebuie definită diferit în fiecare societate europeană (cf. Kocka, Juergen (ed.), *Buerkertum im 19. Jahrhundert. Europaeische Entwicklungen und deutsche Eigenarten*, I-II, Muenchen, DTV, 1988; Koselleck, Reinhart, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, București, Art, 2009).
- 2) O istorie socială a categoriilor burgheze, prin studierea „biografiilor colective”, în acest caz cu o privire specială asupra librarilor-editori, în comparație cu alte categorii cu caracteristici similare (funcționari de stat, medici, ofițeri).

- 3) Cercetarea modalităților în care oamenii secolului al XIX-lea se autodefineau în ceea ce privește clasa socială de care aparțineau, mai ales în cazul celor care nu făceau parte din boierimea de sânge.

Material și metode de lucru. Realizarea acestei lucrări de plan presupune cercetarea următoarelor surse:

- 1) Analiza lucrărilor de istorie și de sociologie dedicate problemei burgheziei apărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului al XX-lea.
- 2) O privire specială asupra scrierilor unor oameni politici precum Mihail Kogălniceanu sau Ion C. Brătianu, care au văzut în burghezie o clasă socială necesară procesului de transformare a societății din secolul al XIX-lea.
- 3) Identificarea lucrărilor biografice și mai ales autobiografice, de asemenea a fondurilor de arhivă relevante pentru autodefinirea burgheziei românești în secolul al XIX-lea.

Rezultatele scontate: Alcătuirea unei monografii a problemei. De asemenea, voi încerca să stabilesc dacă nu este mai potrivită folosirea conceptului de „clasă de mijloc”, dată fiind structura socială particulară și subdezvoltarea vieții urbane din România secolului al XIX-lea.

Valorificarea rezultatelor: Elaborarea a cel puțin două studii (pentru revistele Institutului Nicolae Iorga) pe baza rezultatelor parțiale, participarea la sesiuni de comunicări științifice în Institut, în țară sau, în măsura posibilităților în străinătate.

Colaborări în țară: -

Colaborări în străinătate: -

Buget solicitat: Salariul în perioada realizării proiectului (24 luni).

Alte subvenții: -

Proiectul de cercetare 5

Denumire: *Correspondența diplomatică și rapoarte consulare italiene despre țările române (1821 – 1849)*

Coordonator: Raluca Tomi, cercetător științific III

Colectiv de cercetare: Raluca Tomi

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 martie 2022

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

Principala culegere de documente pentru perioada menționată este culegerea întocmită de Dimitrie Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre principatele române și Regatul Sardiniei*, București, 1941, ce cuprinde 110 documente din perioada 1815–1859. Colecția este întocmită pe baza materialului cercetat în Arhivele Naționale din Torino; tot Dimitrie Bodin este autorul mai multor studii, ce cuprind în anexe documente din aceeași sursă:

-*Nouvelles informations sur les mouvements révolutionnaires roumains et „esclavons” de Craiova, Galatz et Braila de 1840–1843*, extrait de „Balcania”, VI (1943), Bucarest, 1944, p. 169–200. Anexele cuprind 11 documente;

-*Contribuțiuni la istoricul consulatelor Regatului celor Două Sicilii în Principatele Române*, București, M.O, Imprimeria Națională, 1939, p. 1–30. Anexele cuprind 15 documente din arhivele din Napoli.

Culegerile de documente realizate de D.A. Sturdza și colaboratorii, *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, vol. I – XI, București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, 1889 – 1909; de Andrei Oțetea, Dan Berindei și Cornelia Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959 – 1963 etc, se referă în special la perioada realizării statului român (1856 – 1859). Aceeași perioadă a fost alesă și de istoriografia italiană, pentru culegerile de documente: Pasquale Buonincontro, *L'unione dei Principati Danubiani nei documenti diplomatici napoletani*, Napoli, Istituto universitario orientale, 1972 sau Carlo Santonocito, *Il contributo della diplomazia e del governo piemontese alla causa dell'unità rumena*, Napoli, Conte Editore, 1964. De remarcat că voluminoasa colecție *I Documenti Diplomatici Italiani* editată de Ministero degli Affari Esteri începe cu anul constituirii Regatului italian, 1861.

Scopul proiectului:

În istoriografia română nu există o culegere referitoare la corespondența diplomatică și rapoartele consulare italiene dedicată perioadei menționate. Documentele publicate de D. Bodin se referă numai la relațiile economice dintre spațiul italian și cel românesc. În culegerea pe care o propun spre realizare, documentele selectate din arhivele de la Torino (capitala Regatului Sardiniei) și Napoli (capitala Regatului celor Două Sicilii) vor reflecta evenimentele politice, militare și alte aspecte ale societății românești (introducerea Regulamentului organic, reforme, evoluții ale instituțiilor etc) din perioada 1821 – 1849. Materialul documentar se va referi la întreg spațiul românesc, nu numai la principatele române. Culegerea va cuprinde, pe lângă rapoartele consulilor din Galați, Brăila, Ismail și rapoarte ale diplomaților și consulilor italieni din Imperiul otoman (Constantinopol), Imperiul rus (Odessa, Sankt Petersburg), Imperiul austriac, Franța, Marea Britanie.

Material și metode de lucru:

Materialul documentar cuprinde fonduri din Arhivele de la Torino: Consolati nazionali (Costantinopoli, Galatz, Ibrail, Odessa, Smirne, Varna, Salonicco), Ministero Affari degli Esteri-Lettere Ministri Russia, Austria, Francia, Gran Bretagna, Porta Ottomana, Missioni Diplomatici; de la Napoli: Ministeri Affari Esteri, Archivio Borbonico, Regio consoli.

Documentele vor fi redactate în limba originală, italiană sau franceză. Culegerea va cuprinde o listă a documentelor, indice și un studiu introductiv.

Rezultatele scontate:

Alături de volumele de documente dedicate rapoartelor consulare și diplomatice franceze, austriece, prusiene, engleze, publicate în prestigioasa Colecție Hurmuzaki sau în alte culegeri, volumul propus își dorește a fi un instrument de lucru util pentru perioada de prefaceri cuprinsă între cele două revoluții: 1821 și 1848 – 1849. Încercăm să surprindem cum erau percepute evenimentele și evoluțiile din spațiul românesc în

rapoartele diplomaților și consulilor italieni din principalele centre de putere ale epocii: Constantinopol, Sankt Petersburg, Paris, Londra, Viena.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea volumului de documente; prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate.

Colaborări în țară: nu este cazul

Colaborări în străinătate: nu este cazul

Bugetul solicitat: retribuție cercetător științific III.

Alte subvenții de cercetare: nu este cazul

Etape de realizare: Lucrarea va începe în 1 ianuarie 2020 și va fi finalizată la 1 aprilie 2022. Mai întâi vor fi identificate documentele semnificative, apoi urmează perioada de tehnoredactare, redactarea studiului introductiv și întocmirea listei documentelor și a indicelui.

Proiectul de cercetare 6

a) Denumire: Repertoriul tematic al legilor și reglementarilor legislative din Țara Românească (1700-1830)

coordonator: Constanța Vintilă-Ghițulescu (CSI)

colectiv de cercetare: Constanța Vintilă-Ghițulescu (CSI), Nicoleta Roman (CSII) și Bogdan Mateescu (asistent de cercetare)

termen de realizare: 3 ani (1 ianuarie 2020- 31 decembrie 2022)

Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv: Eforturi de instrumentalizare a surselor legislative au fost întreprinse pe trei căi. Prima a fost publicarea în ediții critice ale celor mai importante coduri de legi, civile¹, și constituționale². Altele au rămas în continuare doar sub forma edițiilor din epocă³ sau doar în manuscris⁴. A doua direcție a fost inventarierea tematică. Efortul cel mai important în acest sens este cel al colectivului mixt BAR-IINI din anii 1960 și 70, efort concretizat prin crearea Bibliografiei Analitice a Periodicelor Românești⁵. Aceasta nu a fost concepută ca instrument de lucru pentru legislație (ci a operat cu articole de presă în general), dar poate fi utilizată ca atare – deși

¹ *Îndreptarea legii* (1652), ediție critică, editată de colectivul pentru Vechiul Drept Românesc, condus de Andrei Rădulescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962; *Cartea Românească de învățătură* (1648), ediție critică, Editura Academiei Române, București, 1961; *Legiuirea Caragea. Ediție critică*, editată de colectivul pentru Vechiul Drept Românesc, condus de Andrei Rădulescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955; *Pravilniceasca Condică*, editată de colectivul pentru vechiul drept românesc, condus de Andrei Rădulescu; Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

² Paul Negulescu și George Alexianu, cu colaborarea lui Aurel Sava, *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei: textele puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Valahia și la 1 ianuarie 1832 în Moldova*, Întreprindele „Eminescu”, București, 1944.

³ Este vorba de *Condica Criminalicească*, editată la Iași, 1826, care avea să fie reeditată împreună cu procedura la Iași, 1841 și să aibă o nouă ediție în 1852.

⁴ Este vorba de Micul Cod Penal, elaborat în vremea domnului fanariot Alexandru Ipsilanti care poate fi consultat la Biblioteca Academiei Române, Fond Manuscrise, MS. 1336 *Canoane dă Englimatică alese din pravilile împărătești pentru prălej*, 1783.

⁵ Ioan Lupu, Nestor Camariano, Ovidiu Papadima, *Bibliografia Analitică a periodicelor românești*, vol. I (1790-1850) – II (1851-1858), București, 1966-1972.

în mod limitat – din moment ce acoperă și gazete oficiale dar și publicații particulare care reproduceau frecvent legi publicate în monitoare. A treia direcție este una mixtă: identificarea și editarea de legi dintr-un anumit domeniu de reglementare – poate cel mai bun exemplu este cel al legislației agrare⁶. Ceea ce lipsește este deci un efort de repertorizare în toate domeniile de guvernare și acoperind toate sursele.

scopul proiectului. Proiectul de față își propune să repertorizeze tematic toate actele cu caracter de lege care se cunosc și care vor ieși la iveală pentru Țara Românească, în perioada cuprinsă între secolului al XVIII-lea și 1830. Se dorește crearea unui instrument de lucru care să permită identificarea tuturor legilor care au fost emise sau doar elaborate, după dată, domenii și sub-domenii de reglementare. Astfel, proiectul se adresează cercetătorilor din toate domeniile de studiu, cadrul legislativ fiind un context fundamental, indiferent de subiect. Instrumentul care va rezulta îngăduie reconstituirea acestui cadru în toată complexitatea sa, acoperind toate categoriile de legi, de la articole din coduri de lege la legi votate în adunări legislative, până la circulare ministeriale (pitace, nizame, etc.).

Proiectul urmărește identificarea și repertorizarea documentelor cronologic într-o manieră adaptată necesității cercetării.

*

Propunem prin proiectul actual să continuăm direcția de repertorizare începută prin crearea Bibliografiei Analitice, prin extinderea preocupării către toate sursele legislative și prin realizarea unui instrument de lucru centrat pe legislație (în sensul de creare a unui cadru legal și instituțional pentru funcționarea unor instituții).

Indiferent de subiectul de cercetare, cunoașterea cadrului legislativ este esențial; cercetătorul interesat ar trebui să se aventureze fie în cercetarea edițiilor de coduri de lege, Bibliografiei Analitice, Monitorului Oficial, sau să purceadă la căutări infinite prin diferitele Fonduri de documente inedite.

Un argument pentru necesitatea unui astfel de repertoriu găsim la cronicarul Manolache Drăghici: „Despre legi însă nu rămâne alta să zic, după felul ocîrmuirii ce s-au urmat mai nainte la noi în țară, decât ispisioanele sau hrisoavele domnești până la o vreme, iar mai apoi și anafurile boierilor obșteștii adunări întărite de domn, au slujit Moldovei de povățuiri, și de legi în ramul administrativ și finanțial”⁷. Sau: „s-au ivit în domnia lui Ioan Sturdza niște cărțile în format de opt ca un ecstract de legi foarte pe scurt arătătoare de dânsule și cu neînțelegiri pentru sofizmele adăogite de autoriu ce să chiamă Pravila lui Donici”⁸. Manolache Drăghici continuă cu astfel de exemple în care legi, pravile, pitace sau ofisuri apar și dispar astfel încât la început de secol al XIX-lea se simte nevoia înființării unui „post de pravilist”, cu leafă „însemnată” și ales dintre „oamii învățați” astfel încât să sistematizeze practica legislativă⁹. Ca atare, în absența unei rigori

⁶ D. C. Sturdza Șcheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*. Seria I: De la Vasile Lupu până la 1866, vol. 1-4, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1907; Radu Rosetti, D. C. Sturdza Șcheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*. Seria II: Din domnia Regelui Carol, vol. 1-8, editurile Nicolaevici, Progresul, Socec & Co, București, Ploiești, 1907-1908.

⁷ Postelnicul Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*, ediție, introducere și note Andrei Pippidi, Editura Academiei Române, București, 2017, pp. 91-92.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

în ceea ce privește inventarierea și păstrarea unor astfel de documente, ele se pierd prin ignorare și necunoaștere. Pericol este mai mult decât actual.

Un alt exemplu este dat de efervescența legislativă din perioada regulamentară. Pentru perioada regulamentară întâlnim numeroase circulare ministeriale care au rămas nepublicate în Monitorul Oficial, dar care au avut fără îndoială caracter de lege. Regulamentul Organic a trasat, în multe privințe, doar imperative de reformă. Structura instituțională a fost creată și a funcționat în baza unor legi votate sau decretate ulterior. La fel este cazul reformelor întreprinse în educație, sănătate, domeniul edilitar și, practic, toate celelalte aspecte din viața publică și privată care au fost supuse reglementării. Chiar și în domeniile bine reglementate în Regulamentul Organic (ca cel fiscal), au existat destule intervenții ulterioare. Revenirile și reglementările deseori nu au fost publicate în Monitorul Oficial, fie din neglijență, fie intenționat. Într-o epocă în care noțiunea de transparență era încă în formare și în care analfabetismul era covârșitor, s-a considerat probabil că supușilor ar trebui să le fie difuzate cu prioritate legile care îi priveau direct. Astfel, o bună parte din ordinele și regulamentele ce priveau funcționarea internă a instituțiilor sau relația dintre instituții, nu au fost publicate. Chiar și în cazul sferei publice și private avem goluri în Monitorul Oficial, mai ales în cazul a ceea ce am considera azi metodologii de aplicare a legilor. Probabil au fost considerate mai puțin importante decât legile principale; în orice caz foarte multe se găsesc azi doar în corespondență administrativă. Am folosit exemplul efervescenței legislative din perioada Regulamentelor Organice pentru a sublinia necesitatea acestui instrument de lucru care va fi continuat, sperăm, și adaptat și perioadei 1830-1860.

*

Astfel, față de direcțiile anterioare de instrumentalizare, proiectul actual își propune să aducă următoarele contribuții, prin care să se poată compensa dezavantajele curente:

1. Dimensiunea globală. Dorim întrunirea într-un singur instrument a legilor ce provin din toate categoriile de surse legislative: coduri, hrisoave, nize, porunci, legi votate; publicate și nepublicate. Bibliografia Analitică acoperă doar Monitorul Oficial (deci după 1832), ori, după cum am expus, nu este nici pe departe o sursă exhaustivă; cum nu poate fi considerată nici ediția Regulamentului Organic. Perioada anterioară RO are mare nevoie de o astfel de cercetare, întrucât Monitorul Oficial nu se inventase încă, și doar fondurile de documente păstrează memoria unor astfel de instrumente legislative.
2. Dimensiunea tematică. Dorim clasificarea legilor în primul rând pe domenii de reglementare, și în al doilea rând pe surse sau format. Edițiile din *Pravilniceasca Condică* și *Legiurea Caragea* acoperă domeniul civil, adică relațiile sociale dintre supuși; parțial și domeniul penal și funcționarea instituțiilor. Ediția *Regulamentului Organic* acoperă sfera instituțională și, limitat, domeniul civil. Toate aceste domenii, precum și altele, își găsesc corespondentul legislativ și în alte tipuri de surse, publicate și nepublicate. În viziunea noastră se impune o clasare pe domenii, căci o clasare pe surse deja există, sub forma edițiilor amintite.

Acest proiect propune o viziune unificată și detaliată de repertoriizare a tuturor lucrărilor legislative din perioada amintită. Avem în vedere sistematizarea

informației din instrumentele existente (ediții critice sau ediții din epocă), adăugarea celei care lipsește și structurarea informației astfel încât să servească tuturor subiectelor de studiu și să poată fi cât mai ușor de folosit.

Material și metode de lucru:

Instrumentul de lucru se va aplica asupra perioadei 1700-1830, fără a intra însă în perioada Regulamentelor Organice, la acest moment. Membrii echipei vor identifica documentele cu caracter legislativ atât în sursele editate, cât și în fondurile de arhive; vor întocmi fișe pentru fiecare voce, vor alcătui o schemă de lucru.

Oferim o schemă de lucru cu exemple generale, și trebuie luate ca atare; ele sunt date aici pentru a ilustra mai bine direcția de lucru avută în vedere. Detalii și concepte precise pot fi stabilite ulterior.

*

Repertoriul avut în vedere poate fi împărțit pe domenii și sub-domenii de guvernare, fiecare sub-domeniu cuprinzând *voci* care fac trimitere către legile respective.

Practic, toate actele legislative vor fi clasificate și diseminate potrivit unor atribute, iar aceste atribute vor servi în compunerea și gruparea *vocilor*.

Atributele sunt:

1. **domeniul de reglementare/guvernare:** civil (cu sub-domenii: căsătorie¹⁰, moștenire, transmitere de avere în general), penal (cu sub-domenii), instituțional (cu sub-domenii), etc. Nu toate legile privesc un singur domeniu de guvernare. Codurile și regulamentele se referă la o multitudine de domenii; în acest caz ele vor fi descompuse în articole corespunzătoare fiecărui domeniu. De asemenea un singur articol la rândul lui se poate referi la mai multe domenii; astfel încât va fi repertorizat la fiecare domeniu în parte. Adică, va face parte din mai multe voci.
2. **Tipul de lege, în funcție de format și emitent.** Putem vorbi de
 - articole din coduri de legi;
 - regulamente sau articole din regulamente;
 - decrete (ordine, porunci) ale autorității executive; aceasta poate fi:
 - domnul
 - guvernatorul militar (președintele divanurilor principatelor)
 - instituția loțiitoare domnului în perioade de inter-regnum (căimăcămie, locotenență, divan săvârșitor).
 - legi votate de corpurile legislative;
 - circulare ministeriale;
 - ordine ale Sfatului Administrativ.
3. **Data de intrare în vigoare.**
4. **Referința către textul legii.** Poate fi:
 - a. **Repertoriul/inventarul juridic sau administrativ din epocă**, sau ediții ale acestora. În cazul codurilor, edițiile recomandate pot fi precizate în introducerea la instrumentul rezultat, iar în voce poate

¹⁰ O cercetare aleatorie pe fondul de documente păstrate la Biblioteca Română sub cota Documente Istorice pe perioada 1750-1780 a relevat maniera în care articolele referitoare la anumite spețe fuseseră grupate separate, în funcție de cerințele și necesitățile “judecătorilor”.

rămâne doar numele codului de lege (sau abrevierea acestuia). În cazul legilor votate de adunare și a ordinelor publicate în Monitorul Oficial, se poate folosi numărul și data Monitorului Oficial. În cazul legilor votate care nu au fost publicate în Monitorul Oficial, se poate folosi data procesului verbal încheiat în adunare și publicat în Analele Parlamentare (sau doar pagina din ediție). În cazul ordinelor executive sau ministeriale nepublicate în Monitorul Oficial, se poate folosi numărul de înregistrare dat de cancelaria emitentă. Mai pot fi incluse și:

- b. **Referința către materialul fizic**, respectiv către documentul de arhivă, în cazul documentelor nepublicate.
- c. **Referința către ediția științifică**, în cazul legilor publicate în lucrări științifice dar nerepertorizate în epocă.

Fiecare voce reprezintă o combinație unică a acestor atribute.

rezultatele scontate: un volum

valorificarea rezultatelor: articole în reviste de specialitate, prezentări de conferință

colaborări în țară: -

colaborări în străinătate: -

bugetul solicitat: salariile pe timpul derulării proiectului pentru cercetătorii implicați în proiect.

alte subvenții de cercetare: -

Etape de realizare:

- 2020 – 2021: culegere de informație;

- 2021 – 2022: sistematizare și pregătire de publicare, elaborare de studii.

Proiectul de cercetare 7

a) **Denumire:** Imaginarul revoltei: autoreprezentări, simbolistică, percepții (1784-1989)

b) **Coordonator:** Alexandru Mamina

c) **Colectiv de cercetare:** Alexandru Mamina

d) **Termen de realizare:** 1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023

e) **Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:** la ora actuală există publicate o serie de consemnări documentare din care transpar elemente de imaginar sau aspecte ceremoniale aferente unor contexte contestatate (a se vedea, spre exemplu, volumele consacrate revoluției de la 1848 apărute sub îngrijirea Corneliiei Bodea), studii despre cum se autoreprezentau și despre cum erau percepute în epocă anumite răscoale – 1784, 1907 (David Prodan, Damian Hurezeanu), despre datele „mentalității” revoluționare (Simona Nicoară), precum și lucrări de sinteză cu privire la un anumit eveniment, care fără să trateze propriu-zis caracteristicile imaginarii respectiv oferă informații și deschid piste de interpretare în acest sens (teme recurente, gesturi simbolice, zvonuri etc.) – amintim, de pildă, lucrările cu privire la revoluția din decembrie 1989, scrise de participanți (Ion Iliescu, Sergiu Nicolaescu) sau de analiști (Ioan Scurtu, Stelian Tănase, Constantin Corneanu). Există așadar mai multe articole și volume referitoare în general la

situații circumscrise în timp și spațiu, dar nu există abordări ale imaginarului specific fenomenului revoltei pe „durata lungă” a istoriei.

f) Scopul proiectului:

- repertorierea tematică a elementelor de imaginar contestatar recunoscutibile în cele mai semnificative momente de revoltă înregistrate pe parcursul epocilor modernă și contemporană (câteva exemple: 1784, 1848, 1907, 1933, 1989);
- decelarea elementelor care țin de imaginea de sine a participanților la revoltă, respectiv a percepțiilor și evaluărilor adversarilor și martorilor la evenimente;
- precizarea trăsăturilor de imaginar specifice potrivit unui decupaj dublu: între revoltele rurale și cele urbane, respectiv între cele spontane și cele pregătite.

g) Material și metode de lucru: documente programatice, memorialistică, articole de presă, materiale radiofonice, analizate din perspectivă serială, pentru a observa raporturile de continuitate și discontinuitate la nivelul imaginarului, în funcție de momentul istoric și de mediul social.

h) Rezultatele scontate:

- sistematizarea tematică a reprezentărilor și discursurilor concurente în conjuncturile de conflict social și politic;
- identificarea unei problematice a revoltei și a unor structuri imaginare în mentalul colectiv corelative acesteia pe „durata lungă” a istoriei;
- relevarea tipurilor de reacție socială și a motivațiilor acestora în relație cu organizarea statului modern și cu mecanismele societății industriale în ipostaza sa capitalistă, apoi socialistă.

i) Valorificarea rezultatelor: prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate; editarea unei lucrări.

j) Colaborări în țară: –

k) Colaborări în străinătate: –

l) Bugetul solicitat: –

m) Alte subvenții de cercetare: –

n) Etape de realizare: 1 ianuarie -31 decembrie 2022 – documentare; 1 ianuarie - 30 septembrie 2023 – continuarea documentării și verificarea rezultatelor prin comunicări și discuții în Institut; 1 octombrie - 31 decembrie 2023 – finalizarea documentării și redactarea lucrării.

Proiect de cercetare 8

a) Denumire: Între întâmplare și propagandă diplomatică. Contextul participării României la Jocurile Sportive Interluate din 1919.

b) Autor: Bogdan Popa

c) Colectiv de cercetare: -

d) Termen de realizare: 1 ianuarie 2022 – 30 iunie 2023 (1 an și 6 luni)

e) Stadiul cunoștințelor în domeniu.

Poate părea nepotrivită propunerea de a include în planul de cercetare al Institutului „Nicolae Iorga” o lucrare de istorie a sportului. Nicolae Iorga însuși era un

adversar declarat al spectacolului sportiv, al profesionalizării și al intrării tot mai agresive a acestui fenomen în preocupările cotidiene.

Această lucrare se înscrie în preocupările de istorie a sportului concretizate în perioada 2002-2009 prin cercetările ce au dus la susținerea tezei de doctorat cu tema „Educație fizică, sport și societate în România interbelică”¹¹, sub coordonarea prof. univ dr. Andrei Pippidi.

În ultimii ani, alți istorici și sociologi din România au realizat cercetări aprofundate, concretizate în teze de doctorat¹², cărți¹³ și articole¹⁴ despre sportul românesc, cu precădere despre perioada regimului comunist. Interesul pentru istoria acestei perioade a dus la introducerea unui capitol special despre sport în volumul al X-lea din Istoria românilor, coordonat de Dinu Giurescu, capitol de Anita Sterea. La cele câteva exemple citate pot adăuga propriile cercetări, axate în principal pe istoria primei jumătăți a secolului al XX-lea¹⁵.

În timp ce participarea României la Conferința de Pace ce a încheiat Primul Război Mondial a suscitat constant interesul istoricilor, datorită luptei diplomatice duse pentru confirmarea Marii Uniri din 1918, Jocurile Sportive Interlimate, organizate chiar în timpul conferinței, sunt mai degrabă citate, fără a fi fost vreodată analizate în relație cu marele eveniment politic. Cercetările preliminare sugerează faptul că decizia participării României a fost luată în cadrul familiei regale. Motivul acestei participări nu poate fi separat de intensă propagandă românească la conferința de pace, concretizată în numeroase cărți, articole de presă, conferințe și alte evenimente organizate de diplomații și politicienii români. Prezența Reginei Maria la Paris s-a înscris în cadrul acestor eforturi.

f) Scopul proiectului.

Scopul proiectului este de a analiza foarte puțin cunoscuta participare a delegației României la Jocurile Sportive Interlimate. Acestea au organizate la Paris în 1919 la

¹¹ Bogdan Popa, Educație fizică, sport și societate în România interbelică, Cluj, Eikon, 2013.

¹² Pompiliu Constantin, Identité, altérité et sport dans la Roumanie communiste : la star minoritaire comme héros national, teză de doctorat în cotutelă, (Universitatea din București și Université Libre de Bruxelles).

¹³ Pompiliu Constantin, Rapidismul, Istoria unui fenomen sportiv, București, Pro Universitaria, 2021.

¹⁴ Florin Faje, Playing for and against the nation: football in interwar Romania, în “Nationalities Papers: the Journal of Nationalism and Ethnicity 43 (1), 160-178”; S Petracovschi, JW Chin, Sports, physical practice, and the female body, 1980–1989: women’s emancipation in Romania under communism, în “Critical Studies in Media Communication 36 (1), 2019, p. 35-57; Marius Rotar, Vasile Ursu, English Football Teams in Interwar Romania: Football and International Exchanges in the 1930s. în “The International Journal of the History of Sport 36 (9-10), 910-931”; Marius Rotar, [Between marginalisation and integration: practising deaf sports in interwar Romania](#), Sport in Society, 2020, p. 1-16.

¹⁵ Bogdan Popa, “Peasant-Citizen-Soldier”: Body Culture, War, and Prejudice in 1913 Romania, în „Revista Istorică”, tom XXVI, nr. 1-2, 2015, p. 141-153; Bogdan Popa, Strong Periphery, Weak Centre: The Paradox of Sport in Early Twentieth-Century Romania, în “The International Journal of the History of Sport”, volume 34, 2017, Issue 10: Special Issue: Sport in the Peripheries p. 880-888, <https://doi.org/10.1080/09523367.2017.1408586>.

inițiativa Young Men Christian Association (YMCA), cu sprijinul logistic și financiar total al American Expeditionary Force din Europa. Raportul jocurilor a fost publicat la scurt timp de la încheierea acestora și impresionează prin detaliile privind organizarea, demersurile diplomatice, desfășurarea propriu-zisă și receptarea evenimentului sportiv¹⁶.

Pentru a înțelege însă resorturile politice și diplomatice ale deciziei de a alcațui într-un timp foarte scurt o delegație importantă numeric, este nevoie de contextualizarea atentă a evenimentului din 1919. Pentru istoria sportului, contextualizarea este un demers esențial. În cazul de față, este vorba despre primele luni de existență a României Mari, cu toate rănila războiului și efervescența de idei menite vindecării acestora. Dar, cum acestea nu pot fi înțelese fără o analiză atentă a perioadei premergătoare războiului și a conflagrației în sine, tot astfel evenimentele sportive nu pot fi separate de primele decenii ale secolului al XX-lea.

Din acest motiv, planul inițial de cercetare este de a acoperi următoarele puncte:

1. Percepția societății asupra utilității sau inutilității sportului în Vechiul Regat și în Transilvania, în primele decenii ale secolului al XX-lea.
2. Reliefaarea fracturilor din societatea românească, în general a celor dintre elită și masa populației, prin raportarea la exercițiul fizic.
3. Identificarea, în memorii, jurnale și documente de arhivă, a potențialelor momente în care soldații români au practicat jocuri și întreceri sportive în timpul războiului. Acestea sunt bine documentate pentru frontul de vest, dar până acum aproape invizibile pe cel românesc, ceea ce poate indica o chestiune aparte de mentalitate. Doar așa se poate înțelege cum a fost posibilă alcătuirea unor echipe (aproape) complete pentru discipline diverse. Aceasta este, de fapt, partea cea mai dificilă a proiectului.
4. Motivațiile deciziei politice de a participa la Jocurile Interaliatate, în condițiile în care armata era angajată pe multiple fronturi la noile granițe, iar resursele financiare erau insuficiente.
5. Mai mult decât participarea propriu-zisă, este esențială corelarea evenimentului sportiv cu cel diplomatic, respectiv cu conferința de pace. Nu trebuie ignorat faptul că trimiterea unei misiuni YMCA în România, ce a dus la apariția influenței Asociației Creștine a Tinerilor, a fost luată după Jocurile din 1919.
6. Percepția din țară asupra Jocurilor interaliatate, laudele și criticile aduse deciziei guvernamentale și participării propriu-zise.

Concluzia desprinsă pe baza cercetărilor preliminare, pe care îmi propun să le adâncesc în lucrare, este că, deși viața sportivă din România era incipientă, dezorganizată de război și nefinanțată de stat, participarea la Jocurile Interaliatate a fost o modalitate politică și diplomatică de a susține cauza României la Conferința de Pace.

g) Material și metode de lucru.

Pentru buna realizare a acestui proiect de plan este necesar accesul la fonduri și colecții deținute de:

¹⁶ [George Wythe, Joseph Mills Hanson, Carl V. Burger], The Inter-Allied Games. Paris 22nd June to 6th July 1919. Published by The Games Committee, 1919.

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, unde cercetările preliminare din Fondul Casa Regală au dat rezultate interesante asupra începuturilor folosirii evenimentelor sportive ca act diplomatic;
- Unitatea Arhive Diplomatice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, fondurile referitoare la relațiile bilaterale cu Franța, Statele Unite ale Americii, Belgia;
- Biblioteca Națională a României, Fond Saint-Georges, unde am descoperit în Arhiva prințului Dimitrie Soutzo, fost atașat militar al României la Paris, Bruxelles și Madrid, documente interesante despre practicarea sportului în armata română în timpul războiului mondial;
- Arhivele Militare;
- Biblioteca Academiei Române, Serviciul Manuscrise, pentru identificarea actelor și corespondenței private a personalităților implicate în mișcarea sportivă de la începutul secolului al XX-lea;
- Arhiva YMCA, păstrată la University of Minnesota¹⁷, este parțial disponibilă online, ca și jurnalul generalului american John J. Pershing, comandatul forțelor americane în Europa, aflată la Library of Congress¹⁸. Cercetările preliminare au relevat faptul că aceste două arhive cuprind interesante referiri la întâlniri cu diverși militari și oameni politici români.

Presa este o sursă esențială pentru a studia istoria sportului românesc. Pe lângă ziarele și revistele din București, cele din Transilvania și Banat – parțial accesibile în baze de date on-line – completează aceste informații despre primul an al României Mari. Cunoașterea limbii germane este, din acest punct de vedere, un avantaj.

h) Rezultatele scontate: Alcătuirea unei monografii asupra problemei.

i) Valorificarea rezultatelor: Elaborarea a cel puțin două studii (pentru revistele Institutului Nicolae Iorga) pe baza rezultatelor parțiale, participarea la sesiuni de comunicări științifice în Institut, în țară sau, în măsura posibilităților în străinătate.

j) Colaborări în țară: -

k) Colaborări în străinătate: -

l) Buget solicitat: Salariul în perioada realizării proiectului (18 luni).

m) Alte subvenții:

Proiect de cercetare 9

a) Denumire: *Catagrafiile robilor țigani din Țara Românească, 1831–1857*

b) Coordonator/ autor: Venera Achim

c) Colectiv de cercetare: –

d) Termen de realizare: 1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023 (2 ani).

e) Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

În istoriografie s-a scris foarte puțin pe această temă. Cele câteva lucrări dedicate în întregime istoriei țăganilor acordă puțin spațiu considerațiilor statistice/catagrafice, ca, de exemplu, cartea lui Viorel Achim, *Țigani în istoria României* (1998). Lucrările

¹⁷ <https://archives.lib.umn.edu/repositories/7/resources/920>.

¹⁸ <https://www.loc.gov/collections/john-pershing-papers/about-this-collection/>.

anterioare sau din același timp cu volumul menționat – O.G. Lecca, *Istoria Țiganilor* (1898), G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România* (1939), Boris Th. Scurtulencu, *Situația juridico-economică a Țiganilor în Principatele române* (1938); Corneliu Tamaș, *Istoria Țiganilor din Țara Românească 1241-1856. 600 de ani de atestare documentară* (2001) – sunt și mai sărace în date statistice și trebuie folosite cu precauție, ele fiind departe de exigențele cercetării contemporane.

Studiile apărute pe teme statistice, mai vechi sau mai noi, nu se ocupă în mod special de înregistrarea populației de robi Țigani și majoritatea au ca subiect catagrafia din 1838: M. Chiriță, *Obșteasca catagrafie de la 1838*, 2002; idem, *Obșteasca catagrafie de la 1838 (Țara Românească). Statistică numerică pe orașe, plăși și sate*, f.a, ms. în biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”; I. Donat, G. Retegan, *La Valachie en 1838 (d’après une source statistique inédite)*, 1966; I. Donat, Gh. Retegan, *Situația economică și socială a Țării Românești în anul 1838*, ms. în arhiva Institutului de Istorie „N. Iorga”; Gh. Retegan, *Primul recensământ modern al populației și agriculturii Țării Românești: 1838*, 1969; G. Filitti, *Observații pe marginea Catagrafiei din 1838 (Vopseaua Galbenă, București)* (I-II), 2003-2004; B. Mateescu, *Recensământul și administrația publică în Țara Românească. Studiu de caz și documente de arhivă despre recensământul Țării Românești inițiat în 1837*, 2015. Câteva studii se referă la aspecte generale sau la catagrafiile din alți ani (I. Donat, I. Pătroiu, D. Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, 2000; P. Cernovodeanu, *Catagrafia familiilor de Țigani boierești din București la 1832*, 1995; I. Cojocaru, *Țara Românească după statistica generală din 1832*, 1965; Gh. Retegan, *Catagrafiile regulamentare și problemele pe care le ridică*, 1965).

În ce mă privește, am contribuit la cunoașterea temei prin teza de doctorat (*Țiganii din Principatele Române în epoca dezrobirii, 1830-1860: Aspecte economice și statistice*, 2005) și prin intermediul unor articole și comunicări (*Statistica Țiganilor în principatele române în perioada 1830–1860; Instituționalizarea statisticii – un aspect al modernizării Principatelor Române (1831–1862); Statistici ale Țiganilor robi în Principatele Române în perioada dezrobirii, c. 1830–c. 1860. Tipologia surselor*).

f) Scopul proiectului:

Scopul acestui proiect de cercetare este de a studia înregistrarea numerică a populației de robi Țigani în ultimele decenii ale funcționării instituției robiei în Țara Românească, în legătură directă cu dezvoltarea „științelor statisticești” la noi. Statisticile privitoare la Țiganii robi sunt importante pentru cunoașterea numărului acestei populații în ansamblu și a numărului persoanelor care formau diferitele grupuri și subgrupuri ale ei, cunoașterea aspectelor demografice (vârsta medie, compoziția familiilor etc.), pentru cunoașterea profesiilor și ocupațiilor pe care le aveau robii Țigani și înțelegerea locului pe care aceștia l-au avut în economia și societatea principatului român, dar și pentru clarificarea unor aspecte ale procesului de dezrobire. Consider justificată concentrarea pe

aspectele statistice, această populație constituind aproximativ 7% din populația Țării Românești și participând proporțional la economia țării.

Am ales ca limite cronologice ale cercetării anii 1831 și 1857. Anul 1831 a fost anul introducerii Regulamentului organic în Țara Românească, când a fost înființată, în cadrul Departamentului Treburilor din Lăuntru (Ministerul de Interne), prima secție cu atribuții speciale în înregistrarea populației și întocmirea situațiilor statistice. În 1857 a apărut ultima catagrafie generală a robilor țigani emancipați prin legea din 8/20 februarie 1856.

Lucrarea pe care o propun se încadrează în noua direcție apărută în istoriografia internațională, de cercetare a sclaviei, nu doar în spațiul atlantic, ci și în alte zone, incluzând Europa, cu o atenție sporită acordată perioadei medievale și moderne. Cred că restricțiile impuse de pandemie vor lua sfârșit și mă voi putea bucura nu numai de întâlnirile *on-line*, ci și de alte avantaje (suport pentru cercetare în afara Bucureștiului) ale faptului că sunt membră a rețelei românești a Acțiunii COST, „Worlds of Related Coercion in Work” (CA18205), proiect finanțat de Uniunea Europeană, ce se desfășoară în anii 2019–2023.

g) Material și metode de lucru:

Cercetarea mea va avea la bază materiale de arhivă inedite și mai puțin cunoscute. Voi selecta din Arhiva Națională Istorică Centrală și din Serviciile Arhivelor Naționale din județele fostei Țări Românești materialele cu relevanță statistică pentru populația de robi țigani. Am în vedere în primul rând fondurile create de instituțiile centrale ale principatului și care se află în ANIC (fondul Catagrafii, Partea I – Catagrafii Țara Românească; fondul Direcția Generală de Statistică; fondul Ministerul de Interne – Vornicia Temnițelor; fondul Obișnuita Obștească Adunare a Țării Românești; fondul Obștescul Divan al Țării Românești; fondul Vistieria Țării Românești; fondul Vornicia din Lăuntru [Țara Românească] – Condici de venituri și cheltuieli, etc.), fonduri ale administrațiilor locale, fondurile unor mănăstiri, colecții personale și manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei Române. Am văzut deja o parte a acestor fonduri și îmi va fi ușor să le folosesc.

Voi folosi și legislația vremii (Regulamentul organic, legi, decrete, ordine ale ministerelor etc.), documente contemporane publicate (*Analele parlamentare ale României*, vol. I-XVII, București, 1890-1915; Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, I, *Correspondență și documente 1843-1856*, București, 1893; I. Cojocaru, (ed.), *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800-1850*, vol. I-II, București, 1958; I.C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului organic*, București, 1935; idem, *Populația Munteniei la 1857*, 1931, etc.), articole din presa românească („Anale economice și statistice”, 1860-1863; „Buletin. Gazetă administrativă”, 1832-1850; „Buletin. Gazetă oficială”, 1832-1846; „Buletin oficial”, 1847-1850; „Curierul românesc”, 1829-1842; „Vestitorul Românesc”, 1843-1850, etc.), scrierile unor personalități ale vremii, români sau străini (M. Kogălniceanu, T. Diamant, G. Sion, F. Colson, A. Démidoff, J.F. Neigeaur, A. Poissonnier, G. Cara, J.A. Vaillant etc.).

Cercetarea mea va fi una originală, atât în ce privește ideile de bază, cât și în ce privește sursele. Voi insista pe elementele de noutate, fie că e vorba de informații inedite, reformularea unor concluzii anterioare, îndreptări sau puneri la punct.

h) Rezultate scontate:

Proiectul se va concretiza într-un studiu de aproximativ 150 p. de carte; vor fi reconstituite toate aspectele care țin de problematica anunțată în titlu. Unele dintre aceste aspecte sunt trecute deja la rubrica f) Scopul proiectului.

i) Valorificarea rezultatelor:

Cercetarea va fi valorificată în primul rând în formă de studii și articole (îmi propun ca un articol să fie publicat în străinătate). În perioada derulării proiectului voi folosi informația de care dispun și în comunicări și conferințe individuale (dintre care una la o manifestare internațională).

j) Colaborări în țară: –

k) Colaborări în străinătate: –

l) Bugetul solicitat:

Salariul de cercetător științific gr. III pentru 24 de luni calendaristice.

m) Alte subvenții de cercetare:

Ar fi bine să existe finanțare pentru deplasări în arhivele județene din sudul țării, dar realizarea lucrării de plan nu este condiționată de această finanțare (voi plăti cheltuielile de deplasare din banii proprii).

Proiect de cercetare 10

a) Denumire: *România Mare văzută de „cei mici”. Corespondența oamenilor simpli către Nicolae Iorga (1914 – 1923).*

b) Coordonator: *Tomi Raluca, cercetător științific III în cadrul programului Europa și românii în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX*

c) Colectiv de cercetare: -

d) Termen de realizare: 1 aprilie 2022 – 31 martie 2024 (2 ani)

e) Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:

Impresionanta corespondență primită de Nicolae Iorga se găsește în 431 de volume la secția de manuscrise a Academiei Române, dar și în importanta arhivă păstrată de familia istoricului. Din acest covârșitor fond arhivistic au fost publicate următoarele volume de corespondență: Scrisori către Nicolae Iorga: Studii și documente, Barbu Theodorescu (editor), vol. 1 (1890 – 1901) și vol. 2 (1902 – 1912), București, Editura Minerva, 1972–1979, I-629 p., II-648 p.; Scrisori către Nicolae Iorga, Petre Țurlea (editor), vol. III (1913–1914), București, 1988, 294 p.; vol. IV (1915–1916), București, Minerva, 1993, 261 p., vol. V (1916–1918), 1996, 288 p.; Vol. VI/1-2 (1919–1920) București, Editura Academiei Române, 2002–2003, 198, 190 p.; Scrisori către Catina: 1900–1939, Andrei Pippidi (editor), cuvânt înainte de Liliana Iorga-Pippidi, București, 1991; Nicolae Iorga. Corespondență, Ecaterina Vaum (editor), 3 vol., București, Minerva, 1984, 1986, 478p., 422p., 422 p.; Petre Țurlea, Stelian Mândruț, Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență 1919–1940, 2005, 389 p.

f) Scopul proiectului:

Volumele de corespondență publicate până în prezent cuprind scrisori ale personalităților politice, culturale din țară sau străinătate adresate lui Nicolae Iorga, dorind să se sublinieze multiplele contacte ale acestuia cu elita timpului său, activitatea politică a savantului sau legătura specială a acestuia cu soția sa, Ecaterina.

Proiectul de față intenționează să aducă la lumină epistolele oamenilor simpli, din diferite categorii sociale: funcționari, militari, învățători, profesori, țărani, din toate regiunile țării, adresate savantului într-o perioadă de prefaceri esențiale pentru societatea românească. Scrisorile către istoric dezvăluie modul în care oamenii simpli s-au raportat la evenimentele majore ale epocii: perioada neutralității, intrarea în Marele Război (epistole de pe front, din lagărele de prizonieri, din timpul retragerii în Moldova, scrisori ale celor rămași acasă, solicitări de sprijin pentru cei răniți și dispăruți în lupte etc.). Importante sunt și scrisorile din etapa imediat următoare războiului, ce surprind tulburările sociale, pericolul bolșevic, ecoul reformelor esențiale: agrară, electorală, constituțională, provocările ridicate de implementarea acestora la nivel național. Tulburătoare este corespondența în care palpită traumele războiului: scrisori ale văduvelor, ale răniților și mutilaților aflați pe paturile spitalelor, ale celor care își pierduseră gospodăriile, dureri personale ce dezvăluie deznădejdea unei generații greu încercate, dar care trebuia să renască și să se adapteze noilor paradigme economice, sociale și politice.

Considerăm că acest material documentar reprezintă un izvor neexplorat până în prezent, care ne poate dezvălui modul în care oamenii obișnuiți au perceput realitatea cotidiană. Reprezintă o radiografie „la firul ierbii” a societății românești din acei ani, care ajută specialiștii, alături de alte surse documentare publicate sau încă inedite, să înțeleagă ce gândea și simțea generația care a înfăptuit România Mare.

g) Material și metode de lucru:

Volumul de corespondență se va baza în special pe materialul arhivistic din arhiva familiei, dar și din volumele existente la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române. Nicolae Iorga a cunoscut nemijlocit realitățile românești, încă înainte de realizarea Marii Uniri, străbătând orașe și sate, strângând material documentar din biserici, mănăstiri, așezăminte școlare risipite pe întreg teritoriu locuit de români. Datorită călătoriilor numeroase, a conferințelor mobilizatoare, a cucerit încrederea „celor mici și mulți”, care îi vor trimite un număr impresionant de scrisori prin care i se solicita ajutor, sfat, iar nu de puține ori i se ofereau soluții pentru diferite probleme.

Scrisorile selectate vor fi aranjate cronologic (ținând cont de evenimentele istorice ale perioadei alese: perioada neutralității, participarea la Primul Război Mondial, principalele reforme adoptate), iar în cadrul fiecărui capitol se intenționează așezarea lor în funcție de categoria socială a expeditorului, pentru a surprinde mai bine cum sunt percepute schimbările de grupuri diferite de persoane.

h) Rezultatele scontate:

Pe lângă publicarea corespondenței se dorește realizarea unui consistent studiu care să analizeze importanța acestui tip de corespondență pentru înțelegerea mentalităților colective ale perioadei alese. Dorim să atragem atenția asupra acestui tip de izvor arhivistic, care coroborat cu altele, ar putea să deschidă noi perspective în cercetarea

istorică.

I) Valorificarea rezultatelor:

Publicarea volumului de documente; prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate.

j) Colaborări în țară: nu este cazul

k) Colaborări în străinătate: nu este cazul

l) Bugetul solicitat: retribuție cercetător științific III.

m) Alte subvenții de cercetare: nu este cazul

n) Etape de realizare: Lucrarea va începe în 1 aprilie 2022 și va fi finalizată 31 martie 2024. Mai întâi vor fi identificate documentele semnificative, apoi urmează perioada de tehnoredactare, redactarea studiului introductiv și întocmirea listei documentelor și a indicelui

Proiect de cercetare 11

a) **Denumire:** *Tâlharii de drumul mare în Țara Românească în secolul al XIX-lea*

b) **Coordonator:** Daniel Gicu

c) **Colectiv de cercetare:**

d) **Termen de realizare:** 1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023 (termenul se va decala cu un an, în condițiile aprobării cererii de prelungire a termenului de depunere a lucrării de plan anterioare)

e) **Stadiul actual al cunoștințelor în domeniul respectiv:**

Lucrările Eric Hobsbawm despre formele de rebeliune socială în societățile premoderne (*Primitive rebels*, Manchester, 1959) și apoi cea dedicată bandiților (*Bandits*, London, Weidenfeld and Nicolson., 1969) au creat o adevărată direcție de cercetare în istoriografia mondială. Potrivit istoricului englez, în societățile fundamentale agrare (sau în tranziție de la o societate agrară la una industrializată) în care țăranii și muncitorii fără pământ sunt oprimați și exploatați de celelalte clase sociale, acțiunile bandiților au o puternică componentă socială. „Banditul social”, concept introdus de Hobsbawm, este acel nelegiuit al cărui acțiuni nu sunt incriminate ca fiind criminale de către cei din clasele de jos. Banditismul social, cu forma sa specifică întâlnită în sud-estul Europei și în spațiul românesc, haiducia, devine astfel o manifestare a protestului și revoltei țăranilor, principala clasă socială din rândul căreia provin acești rebeli ai societăților premoderne.

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea, teza lui Hobsbawm a fost însă criticată, atât de către istorici, cât și de către antropologi (Henk Driessen, *The 'Noble Bandit' and the Bandit of the Nobles: Brigandage and Local Community in Nineteenth-Century Andalusia*, “European Journal of Sociology”, Vol. 24, No. 1, 1983, p. 96-114; Paul J. Vanderwood, *Disorder and Progress: Bandits, Police, and Mexican Development*, Rowman & Littlefield, 1992). Analizele acestora au arătat că în Spania, Italia sau America Latină, spații în care banditismul a fost larg răspândit, noțiunea de „bandit social”, se datorează într-o mare măsură legendelor populare și nu are o corespondență în comportamentul istoric real.

Utilizând conceptul lui Norbert Elias despre relațiile de putere în cercetările sale de antropologie istorică din Sicilia, Anton Blok (*The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered*, “Comparative Studies in Society and History”, Vol. 14, No. 4, 1972, p. 494-503; *Honour and Violence*, Malden, MA, Blackwell Publishers, 2001) arată

că Hobsbawm a exagerat rolul conflictului de clasă și a romantizat bandiții. Departe de a fi apărători ai săracilor, bandiții îi terorizau și oprimbau adesea pe aceștia. Pentru a evita să fie prinși sau uciși de arendași, poliție sau țărani, bandiții au nevoie de protecție din partea potențailor locali sau a autorităților locale, așa cum se întâmpla în Sicilia, arată antropologul olandez.

În spațiul românesc, fenomenul haiduciei a fost cercetat mult mai pe larg de specialiștii în literatură populară – căci voinicul care ia calea codrului populează un epos fabulos ca dimensiuni și varietate, fiind prezent nu doar în balade, ci și în teatrul haiducesc, ca și în literatura cultă, în romane istorice și în povestiri – decât de istorici. Pentru scriitorii și istoricii romantici de la sfârșitul secolului al XIX-lea, unii dintre ei eminenți culegători de folclor și familiarizați deja cu haiducii pe care îi întâlneau în epica populară, precum Vasile Alecsandrii și B. P. Hasdeu, haiducul este un luptător pentru dreptate socială și libertate națională. Această interpretare a influențat sensibil definițiile date începând din anii '30 ai secolului XX, ce considerau haiducia ca un fenomen curent de masă, mai cu seamă în secolul al XVIII-lea, datorită condițiilor deosebit de grele din epoca fanariotă (Gheorghe Bezviconi, *Despre haiduci*, București, 1947).

După 1945, fenomenul haiduciei este analizat, atât de către folcloriști, cât și de către istorici prin prisma unei grile de interpretare marxistă (prezentă de altfel și în analiza lui Hobsbawm). Ilustrativ este volumul *Haiducie și haiduci*, (București, Editura Enciclopedică Română, 1969) scris de Sava Iancovici, de altfel un istoric ce și-a dedicat mare parte a activității sale studierii haiducilor, publicând câteva mici studii bine documentate despre cele mai de seamă figuri de haiduci. Este interpretarea clasică marxistă ce va domina, cu nuanțări naționaliste mai mult sau mai puțin pronunțate, în istoriografia română până la începutul secolului XXI: Ca formă de protest social, haiducia este o ridicare la luptă spontană, neorganizată, împotriva silniciei și exploatarei clasei feudale autohtone și împotriva coteropitorilor străini. Luând calea codrului pentru a-și manifesta adâncă nemulțumire față de rânduielile existente, haiducii au stârnit admirația nemărginită a oamenilor din popor, care i-au evocat în balade sau cântece populare (Sava Iancovici, *op. cit.* p. 8).

În cele mai multe din aceste lucrări, și nu doar în cele de popularizare sau ale folcloriștilor, ci și în cele scrise de istorici, principalele surse folosite pentru analiza haiduciei sunt baladele populare (acesta a fost de altfel și unul dintre lipsurile ce i s-au imputat analizei lui Hobsbawm). Excepție fac articolele publicate de Ioan I. Neacșu (*Haiducia în Țara Românească între anii 1822-1829*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XI, 1968, p. 221-231) și Sava Iancovici (*Materiale privitoare la haiducia lui Tunsu și Grozea*, „Studii și materiale de istorie medie”, 1960, nr. 2, p. 105-154; *Haiducia în Balcani, formă de luptă socială și antiotomană*, în „Studii și articole de istorie”, București, An VI, 1964, p. 47-60; *Iancu Jianu și Nikola Abras*, „Studii. Revistă de istorie”, XX, nr. 4, 1967, p. 681-690; *Cine este Ghiță Haiducul din 1821*, „Studii și articole de istorie”, XI, 1968, p. 211-220).

În capitolul „Jăfuitorii cu arme” al lucrării sale *Lege și fărădelege în lumea românească veche* (Iași, Polirom, 2006), filologul Dan Horia Mazilu dă dovadă de erudiție în analiza documentelor privitoare la tâlharii și haiducii din spațiul românesc, însă analiza sa se oprește la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Studiul lui Daniel Dieaconu, *Tâlhăria și haiducia la români: Jefuitorii cu arme* (București, Editura Universitară, 2014), ce se dorește a fi o istorie a haiduciei și a tâlhăriei

în spațiul românesc, din secolul al XVI-lea și până în primele decenii ale secolului XX, se bazează pe o documentație destul de subțire: documente din arhiva Isprăvniciei Neamț, arhiva Poliției din București pentru perioada interbelică și a Tribunalului din Neamț pentru perioada 1945-1947, articole apărute în presa românească în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primele trei decenii ale secolului XX și, bineînțeles, baladele și cântecele populare. Lipsește așadar în istoriografia română o lucrare despre tâlhari și haiduci care să aibă la bază o cercetare minuțioasă a arhivelor.

f) Scopul proiectului:

„Jăfuitorii cu arme”, „hoții de codru” sau hoții de drumul mare”, așa cum sunt numiți în documentele vremii, ce îi diferențiază de „furii” ordinari, autorii furtișagurilor, de cei „specializați” în sustragerea unor bunuri prin șiretenie, charismă, cu brutalitate minimă, de „furii care țin drumurile fără arme”, vor constitui obiectul de studiu al cercetării noastre.

Faptele acestora au fost analizate diferit de către autorități, oamenii din popor și literați. Autoritățile îi numesc tâlhari și îi situează în afara legii, în toate documentele oficiale ale vremii afirmându-se că însușirea prin violență a unor bunuri trebuie pedepsită conform legilor. Pentru literați și oamenii din popor (deși este de discutat în ce măsură baladele populare culese și publicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă viziunea oamenilor de rând sau a culegătorilor din clasa de mijloc), tâlharii devin haiduci, acțiunile lor ilustrând dorința de dreptate socială și de răzbunare împotriva silniciilor făcute țăranilor.

Pornind de la studierea arhivelor, lucrarea își propune să reconstituie amploarea și dimensiunile sociale ale fenomenului tâlhăriei la drumul mare în Țara Românească, în secolul al XIX-lea. Vom încerca să identificăm categoriile sociale din care proveneau tâlharii de drumul mare, motivele care i-au determinat să devină tâlhari, succesul acțiunilor lor, precum și pedepsele ce le-au fost aplicate. Dimensiunii sincronice a cercetării i se va adăuga și una diacronică, analiza pe durată lungă (am ales un reper cronologic general, secolul al XIX-lea, în primele decenii ale căruia se consideră că fenomenul haiduciei era larg răspândit, stabilirea unor repere punctuale, la nivelul anumitor ani, nefiind relevantă pentru subiectul de studiu) permițând identificarea prefacerilor sociale generate în spațiul românesc de procesul de modernizare.

g) Material și metode de lucru:

În urma reformelor lui Alexandru Ipsilanti în timpul primei sale domnii muntene (1775-1782), pe lângă divan și vistierie, alte instituții centrale au obligația – în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea – de a înregistra în condici informația careț inea de activitatea lor, printre acestea numărându-se și „departamentul de cremenalion”, creat în 1775. Din păcate nu s-a păstrat decât o asemenea condică a „departamentului de cremenalion”, „Condica lui Alexandru Constantin Moruzi Vv. De anafocale criminalicești, cu întăriri, tacriruri, jelbi, 1794-1796”, publicată ca anexă în Ligia Livadă-Cadeschi, Laurențiu Vlad, *Departamentul de cremenalion. Din activitatea unei instanțe penale muntene (1794-1795)* (București, Nemira, 2002). Cu toate acestea, informații privind acțiunile tâlharilor de drumul mare în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea pot fi obținute din condicile domnești, păstrate în fondul Manuscrise de la Arhivele Istorice Centrale, nr. 1-126 (1775-1828). În același fond arhivistic se află și

condica Departamentului criminal din Craiova (1812-1830). O parte din acestea condici au fost publicate în volumul *Acte judiciare din Țara Românească: 1775-1781* (București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973) și de V. A. Urechea în cursul său editat de *Istoria românilor: 1774-1830* (13 volume, București, 1891-1902).

Începând cu perioada regulamentară crește numărul surselor disponibile, acestea fiind reprezentate de arhivele locale ale subocârmurilor și ocârmuirilor județelor ce formau Țara Românească, precum și de arhivele instituțiilor centrale, în care se pot găsi informații despre bandele de tâlhari ce operau în țară. Iată lista arhivelor ce vor fi consultate:

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale

Departamentul Spătăriei, 1809-1831, SANIC Inv. 904

Departamentul Spătăriei, vol. II, 1805-1849, SANIC Inv. 1301

Divanul Judecătoresc. Secția Criminală, 1831-1840, SANIC Inv. 2679

Înalta Curte. Secția Civilă și Criminală, 1831-1862, SANIC Inv. 2580

Ministerul de Interne. Diviziunea administrativă, 1859-1867, SANIC Inv. 2601

Vornicia din Lăuntru, 1829-1858, SANIC Inv. 309-312

Vornicia Temnițelor/ Direcția Generală a Penitenciarelor, 1831-1945, SANIC Inv. 370

Arhive județene

Prefectura județului **Mehedinți**, 1831-1950, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 8, 60, 61, 66, 101, 110

Poliția orașului Cernenți, 1831-1839, SJAN Mehedinți Inv. 258

Pretura plășii Baia de Aramă, 1831-1950, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 23, 51, 259

Pretura plășii Bălăcița, 1919-1950, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 142

Pretura plășii Blahnița, 1831-1836, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 260

Pretura plășii Câmpul (Cujmir), 1831-1837, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 261

Pretura Plășii Cloșani, 1846; 1918-1942, SJAN Mehedinți Fond 32, Inv. 22

Pretura plășii Dumbrava (Bâcleș), 1831-1950, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 141, 262

Pretura plășii Motru (Strehaia), 1831-1952, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 41, 264

Pretura plășii Ocolul, 1831-1839, SJAN Mehedinți, Nr. Inv. 265

Subocârmuirea Plășii Muntelui (Cerna), 1832-1836, SJAN Mehedinți Fond 37, Inv. Nr. 263

Prefectura județului **Gorj**, 1831-1990, SJAN Gorj, Nr. Inv. 34, 254

Prefectura județului **Dolj**, 1839-1960, SJAN Dolj, Inv. nr. 127-132, 134, 145, 475, 786, 787, 1086, 1127-1140, 1146, 1147, 1163, 1171

Pretura Plășii Amaradia, 1831-1950, SJAN Dolj, Fond 82, Inv. nr. 235

Pretura Plășii Barca, 1850-1950, SJAN Dolj, Inv. nr. 1149

Pretura Plășii Ocolu, 1831-1950, SJAN Dolj, Fond 84, Inv. nr. 1194

Subocârmuirea Plășii Balta, 1831-1851, SJAN Dolj, Fond 83, Inv. nr. 909

Subocârmuirea Plășii Gilortu, 1832-1837, SJAN Dolj, Fond 86, Inv. nr. 916

Subocârmuirea Plășii Câmpul, 1831-1866, SJAN Dolj, Fond 88, Inv. nr. 925

Subocârmuirea Plășii Dumbrava, 1831-1864, SJAN Dolj, Fond 85, Inv. nr. 922

Subocârmuirea Plășii Jiul, 1831-1843, 1843 SJAN Dolj, Fond 87, Inv. nr. 1052

Subocârmuirea Plășii Jiul de Jos, 1845, 1851, 1861, 1864, SJAN Dolj, Fond 150, Inv. nr. 1054

Subocârmuirea Plășii Jiul de Sus, 1838-1843, SJAN Dolj, Fond 151, Inv. nr. 1125

Prefectura județului **Olt**, 1831-1950, SJAN Olt, Inv. nr. 1, 2, 981, 982

Prefectura județului **Romanați**, 1830-1840, SJAN Olt, Inv. nr. 125, 126, 127
 Pretura Plășii Balș, 1831-1950, SJAN Olt, Fond nr. 556, Inv. nr. 559
 Pretura Plășii Balta, 1831-1867, SJAN Olt, Inv. nr. 757
 Pretura Plășii Caracal, 1834-1950, SJAN Olt, Inv. nr. 557
 Pretura Plășii Piatra, 1832-1950, SJAN Olt, Fond nr. 4, Inv. nr. 5
 Pretura Plășii Potcoava, 1838-1950, SJAN Olt, Inv. nr. 6
 Subocârmuirea Plășii Câmpu, 1831-1845, SJAN Olt, Inv. nr. 149
 Subprefectura Plășii Șerbănești, 1831-1839, SJAN Olt, Inv. nr. 3
 Prefectura județului **Vâlcea**, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1 (1830-1841); Inv. nr. 2 (1842-1857); Inv. nr. 3 (1858-1864)
 Pretura Plaiului Cozia, 1846-1941, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1852
 Pretura Plășii Bălcești (Oltețul de Jos), 1838-1950, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1890
 Pretura Plășii Cerna de Jos, 1893, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1032
 Pretura Plășii Cerna de Sus, 1893-1896, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1159
 Pretura Plășii Drăgășani, 1833-1949, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1895
 Pretura Plășii Horezu, 1847-1951, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 2067
 Pretura Plășii Loviștea (Titești), 1831-1950, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1840
 Pretura Plășii Ocolul Otăsău, 1831-1903, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1663
 Pretura Plășii Oltețul de Sus (Cerna), 1841-1941, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1904
 Pretura Plășii Oltețul de Jos – Budești, 1831-1948, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1797
 Pretura Plășii Otăsău, 1831-1881, SJAN Vâlcea, Inv. nr. 1687
 Prefectura județului **Argeș**, SJAN Argeș, Inv. nr. 1 (1830-1840); Inv. nr. 2 (1864-1930)
 Prefectura județului **Muscel**, SJAN Argeș, Inv. nr. 6 (1831-1843); Inv. nr. 7 (1864-1890); Inv. nr. 8 (1891-1911)
 Pretura Plaiului Dâmbovița, 1870-1926, SJAN Argeș, Inv. nr. 1793
 Pretura Plaiului Nucșoara, 1851-1899, SJAN Argeș, Inv. nr. 1794
 Pretura Plasei Curtea de Argeș, 1831-1840, SJAN Argeș, Inv. nr. 22
 Pretura Plasei Pitești, 1831-1839, SJAN Argeș, Inv. nr. 31
 Pretura Plasei Rocu Gălășești, 1831-1839, SJAN Argeș, Inv. nr. 37
 Pretura Plasei Topolog, 1831-1837, SJAN Argeș, Inv. nr. 1817
 Subocârmuirea Plaiului Aref, 1831-1838, SJAN Argeș, Inv. nr. 21
 Prefectura județului **Teleorman**, BJAN Teleorman, Inv. nr. 372 (1828-1842); Inv. nr. 502 (1852-1935); Inv. nr. 659 (1828-1841 microfilme)
 Pretura Plășii Alexandria, 1896-1950, BJAN Teleorman, Inv. nr. 546
 Pretura Plășii Roșiorii de Vede, BJAN Teleorman, Inv. nr. 377 (1831-1838); Inv. nr. 533 (1899-1950)
 Pretura Plășii Turnu Măgurele, 1831-1839, BJAN Teleorman, Inv. nr. 374
 Pretura Plășii Zimnicea, 1832-1840, BJAN Teleorman, Inv. nr. 373
 Subocârmuirea Plășii Cotmeanii de Sus, 1832-1839, BJAN Teleorman, Inv. nr. 375
 Subocârmuirea Plășii Mijlocului, 1833-1839, BJAN Teleorman, Inv. nr. 376
 Prefectura județului **Dâmbovița**, SJAN Dâmbovița, Inv. nr. 11 (1831-1839); Inv. nr. 77 (1864-1938)
 Prefectura județului Dâmbovița – Caziere, SJAN Dâmbovița, Inv. nr. 285
 Pretura Plășii Fieni, 1848-1950, SJAN Dâmbovița, Inv. nr. 1210
 Subocârmuirea Plășii Dâmbovița, 1837-1872, SJAN Dâmbovița, Inv. nr. 280

Prefectura județului **Vlașca** Ocârmuire, 1831-1864, SJAN Giurgiu Inv. 454
 Prefectura județului Vlașca, SJAN Giurgiu, Inv. 230 (1865-1867); Inv. 289 (1868-1949);
 Inv. nr. 455 (1868-1950); Inv. 456 (1868-1949)
 Prefectura județului Vlașca – Caziere, SJAN Giurgiu Inv. 207
 Pretura Plășii Sabarul, 1848-1904, SJAN Giurgiu, Inv. nr. 387
 Subocârmuirea Plășii Bălți, 1831-1839, SJAN Giurgiu, Inv. n. 22
 Subocârmuirea Plășii Izvorul, SJAN Giurgiu, Inv. nr. 21
 Subocârmuirea Plășii Marginea, 1831-1929, SJAN Giurgiu, Inv. nr. 20
 Subocârmuirea Plășii Ogrezeni, 1832-1839, SJAN Giurgiu, Inv. nr. 19
 Prefectura județului **Ilfov**, SJAN Ilfov, 1830-1950, nr. crt. 340
 Subocârmuirea Plășii Dâmbovița, 1832-1893, SJAN Ilfov, nr. crt. 590
 Subprefectura Plășii Ilfov, 1894, SJAN Ilfov, nr. crt. 591
 Ocârmuirea județului **Saac**, 1830-1844, SJAN Prahova, Inv. nr. 446
 Prefectura județului **Prahova**, 1830-1948, SJAN Prahova, Inv. nr. 441-443, 720-721
 Pretura Plășii Bălțești, 1834-1950, SJAN Prahova, Inv. nr. 305
 Pretura Plășii Câmpina, 1831-1876, SJAN Prahova, Inv. nr. 1209
 Pretura Plășii Câmpu Saac, 1833-1839, SJAN Prahova, Inv. nr. 447
 Pretura Plășii Filipeștii de Târg, 1831-1950, SJAN Prahova, Inv. nr. 1122
 Pretura Plășii Teleajen, 1831-1951, SJAN Prahova, Inv. nr. 440
 Pretura Plășii Tohani, 1833-1837, SJAN Prahova, Inv. nr. 447
 Pretura Plășii Urlați, 1848-1952, SJAN Prahova, Inv. nr. 444, 1046
 Subocârmuirea Plaiului Prahova, 1831-1838, Inv. nr. 1124
 Prefectura județului **Buzău**, 1830-1950, SJAN Buzău, Inv. nr. 883, 1157, 1167, 1338,
 1975, 1992, 2067
 Prefectura **Râmnicu Sărat**, 1831-1950, SJAN Buzău, Inv. nr. 1272, 1339, 1340, 1411,
 1950
 Pretura Plasei Boldu, 1834-1949, SJAN Buzău, Inv. nr. 267, 1357
 Pretura Plasei Câmpu, 1831-1950, SJAN Buzău, Inv. nr. 1361, 1847
 Pretura Plasei Cotești, 1831-1950, SJAN Buzău, Inv. nr. 268, 1368
 Pretura Plasei Dumitrești (Subocârmuirea Plaiului Râmnicul de Sus), 1831-1949,
 SJAN Buzău, Inv. nr. 1365
 Pretura Plasei Gura Dimienii (Subocârmuirea Plaiului Slănic), 1831-1950, SJAN
 Buzău, Inv. nr. 2079
 Pretura Plasei Măicănești (Subocârmuirea Plasei Marginea de Jos), 1832-1948,
 SJAN Buzău, Inv. nr. 2018
 Pretura Plasei Pârscoș, 1831-1950, SJAN Buzău, Inv. nr. 1360, 2005
 Pretura Plasei Pătârlagele (Subocârmuirea Plaiului despre Buzău), 1834-1950,
 SJAN Buzău, Inv. nr. 1978
 Pretura Plasei Plainești, 1832-1948, SJAN Buzău, Inv. nr. 1904
 Pretura Plasei Râmnicu-Sărat (Subocârmuirea Plaiului Râmnic), 1831-1949,
 SJAN Buzău, Inv. nr. 273
 Pretura Plasei Sărățelul, 1831-1929, SJAN Buzău, Inv. nr. 2063
 Subocârmuirea Plasei Focșani, 1833-1840, SJAN Buzău, Inv. nr. 2062
 Prefectura Județului **Ialomița**, SJAN Ialomița, Inv. nr. 1 (1830-1849); Inv. nr. 2 (1873-
 1936)
 Subocârmuirea Plășii Balta, 1833-1939, SJAN Ialomița, Inv. nr. 351

Subocârmuirea Plășii Câmpului, SJAN Ialomița, Inv. nr. 352 (1833-1839); Inv. nr. 865 (1837)

Subocârmuirea Plășii Ialomița, 1831-1839, SJAN Ialomița, Inv. nr. 350

Pretura Plășii Oltenița, 1876-1950, SJAN Călărași, Inv. nr. 281

Pretura Plășii Sărulești, 1860-1950, SJAN Călărași, Inv. nr. 186

Prefectura județului **Brăila**, 1831-1950, SJAN Brăila, Inv. nr. 5-9

h) Rezultatele scontate:

Analiza documentelor din arhive va permite validarea sau invalidarea punctelor de vedere comune în istoriografia românească referitoare la haiduci (tâlhari): în ce măsură aceștia proveneau, în marea lor majoritate, din rândul țăranilor; dacă ținta atacurilor tâlharilor erau cu predilecție cei bogați și, în mai mică măsură țăranii; dacă tâlharii erau sprijiniți de țărani; au fost sărăcia și opresiunea economică principalele motive care îi determinau pe țărani să devină hoți de codru; a fost haiducia o formă de revoltă socială?

i) **Valorificarea rezultatelor:** Prezentarea de comunicări științifice și publicarea de articole în revistele de specialitate; editarea unei lucrări.

j) Etape de realizare:

1. 1 ianuarie – 31 martie 2022: Studiarea bibliografiei; construirea eșafodajului teoretic al lucrării.

2. 1 aprilie – 30 iunie 2022: Studiarea arhivelor din perioada 1800-1830.

3. 1 iulie – 30 septembrie 2022: Studiarea arhivelor locale din județele Mehedinți, Gorj, Dolj, Olt, 1831 – sfârșitul secolului al XIX-lea.

4. 1 octombrie – 31 decembrie 2022: Studiarea arhivelor locale din județele Romanați, Vâlcea, Argeș, Muscel, 1831 – sfârșitul secolului al XIX-lea..

5. 1 ianuarie – 31 martie 2023: Studiarea arhivelor locale din județele Teleorman, Dâmbovița, Vlașca, Ilfov, 1831 – sfârșitul secolului al XIX-lea.

6. 1 aprilie – 30 iunie 2023: Studiarea arhivelor locale din județele Saac, Prahova, Buzău, Râmnicu Sărat, Ialomița, Brăila, 1831 – sfârșitul secolului al XIX-lea.

7. 1 iulie – 30 septembrie 2023: Studiarea arhivelor de la Arhivele Istorice Centrale, 1831- sfârșitul secolului al XIX-lea.

8. 1 octombrie – 31 decembrie 2023: Interpretarea rezultatelor și validarea sau invalidarea teoriilor comune în istoriografia românească privind tâlharii (haiducii).

* * *

PROGRAMUL IV

A) **Denumire:** *România și Europa în secolul al XX-lea*

B) **Coordonator:** Mioara Anton (CS II); colectiv Viorel Achim (CS I), Cristian Vasile (CS II), Cosmin Popa (CS II), Radu Tudorancea (CS II), Bogdan Iacob (CS III), Gheorghiu Simion (CS III), Camelia Zavarache (ASC), Gabriela Dristaru (ASC).

C) **Stadiul actual al cunoștințelor:** Cercetătorii români ai secolului al XX-lea și-au concentrat până acum, în proporție covârșitoare, atenția asupra istoriei României în prima jumătate a secolului (până spre sfârșitul anilor '40). Chiar și pentru această perioadă există aspecte, momente și dimensiuni puțin sau insuficient investigate.

Istoria celei de a doua jumătăți a secolului a rămas în cea mai mare parte nestudiată iar

cercetarea, atât cât s-a întreprins, a fost de multe ori puternic marcată de constrângeri sau opțiuni politico-ideologice. Dar principala cauză a cercetării incomplete și nesatisfăcătoare a acestei perioade rezidă în dificultățile insurmontabile, până de curând, în privința abordării unor aspecte și momente ale istoriei naționale din cauza lipsei de acces la importante fonduri arhivistice din țară și la accesul limitat – din nefericire în acest sens neajunsurile persistă – la surse istorice inedite de peste hotare și la literatura străină de specialitate. Aceste cauze, asociate poate și unor carențe metodologice, au contribuit și ca integrarea istoriei naționale în istoria Europei și cercetările de istorie universală contemporană și, implicit, cercetările comparative, să ofere suficiente motive de insatisfacție științifică.

D) Scopul programului:

Programul vizează cercetarea prin eforturi concentrate, ca și prin proiecte speciale a unor teme majore ale istoriei României și universale din sec. al XX-lea, cu precădere din cea de a doua jumătate a secolului și, într-o abordare comparativă de istorie națională – istorie regională sau continentală. Se urmărește dirijarea potențialului de cercetare spre investigații istorice posibile doar prin eforturi conjugate și într-un cadru instituționalizat, abordarea unor teme importante, ridicarea nivelului de cercetare în privința informației și a metodelor, ca și înscrierea competentă în preocupările și dezbaterile istoriografice contemporane de peste hotare.

E) Rezultate scontate: Cercetările înscrise în actualele proiecte ale programului vor permite, în baza unor investigații sistematice în arhive și a studierii altor categorii de surse istorice românești și străine, ca și a literaturii de specialitate, o temeinică și amplă cunoaștere a unora dintre principalele aspecte ale unui moment-cheie al istoriei României postbelice – instaurarea și consolidarea monopolului puterii partidului comunist în România în anii 1948-1953 – analizat comparativ cu evoluțiile din alte țări ale Europei Centrale și de Sud-Est.

F) Modul de valorificare: Vor fi realizate volume tematice cu profil monografic și un volum de documente, precum și studii și articole. Vor fi elaborate și prezentate comunicări la manifestări științifice interne și internaționale și organizate dezbateri și sesiuni științifice.

G) Durata programului: variabilă în funcție de fiecare proiect

Proiectele programului:

a) Proiecte pe anul 2022 și următorii

- Mioara ANTON, *Când Estul întâlnește Vestul. România și Marea Britanie în anii destinderii. Perspective politice, economice și culturale (1965-1989)*. Termen de realizare (1 octombrie 2019-30 martie 2022).
- Mioara ANTON, *Comunismul în postcomunism: nostalgii și nostalgici* (1 aprilie 2022-31 decembrie 2024)
- Viorel Achim, *Topografia deportărilor în Transnistria. Locurile de deportare ale romilor (1942-1944)* (1 ianuarie 2022-31 decembrie 2023)
- Claudia DOBRE, *Discursuri paralele: Securitatea și fostele deținute politic din România. Studii de caz* (1 ianuarie 2020-30 aprilie 2022).

- Claudia DOBRE, *Post-memorie și traumă culturală: urmașii foștilor deținuți politici și memoria comunismului în România* (1 mai 2022- 31 decembrie 2024)
- Gabriela DRISTARU, *Relațiile româno-ruse în anii neutralității românești (1914-1916)* (1 iulie 2021- 30 iunie 2023).
- Simion GHEORGHIU, *Comunismul românesc. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia și documentele sovietice și ruse* (1 iulie 2018-30 iunie 2020). Lucrarea a fost întreruptă autorul lucrând la Enciclopedia istoricilor români.
- Simion GHEORGHIU, *Apogeul „destinderii”: relațiile sovieto-americane în contextul global al anilor 1970* 1 martie 2022 – 29 februarie 2024 (doi ani)
- Bogdan IACOB, *Re-imaginarea Balcanilor: UNESCO și Războiul Rece global*, (1 iunie 2020 – până la 30 iunie 2022).
- Cosmin POPA, *Putere, corupție și control în România lui Ceaușescu (anii '70- '80)* (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021).
- Cosmin POPA, *A doua industrializare comunistă, Politica economică a regimului Ceaușescu (1968-1989)* (1 ianuarie 2022-31 decembrie 2023)
- Radu TUDORANCEA, *Memoria Marelui Război în societatea românească interbelică (1919-1939)*. Termen de realizare 1 iulie 2021-30 iunie 2023.
- Cristian VASILE, *Mihai Ralea – o biografie politică* (1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021)
- Cristian VASILE, *Artă și politică: Planul comunist de constituire a muzeelor, 1945-1951*, (1 ianuarie 2022- 31 decembrie 2023)
- Camelia ZAVARACHE, *Universul copiilor: dezvoltarea învățământului preșcolar în România interbelică (1919-1940)* Termen de realizare 31 decembrie 2021.
- Camelia ZAVARACHE, *Școlile Normale din România interbelică: cultură națională și pregătire practică (1919-1940)* (1 ianuarie 2022-31 decembrie 2023)

b) Prezentarea proiectelor

Proiect de cercetare 1

- a) DENUMIREA: **“Deportarea romilor în Transnistria (1942-1944) reflectată în petițiile deportaților”**
- b) COORDONATORI: Viorel Achim
- c) COLECTIVUL DE CERCETARE: Viorel Achim
- d) TERMENUL DE REALIZARE: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021 (2 ani)
- e) STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR ÎN DOMENIUL RESPECTIV:

Deportarea romilor în Transnistria este un capitol al politicilor de persecuție ale regimului Antonescu și al Holocaustului din România. Ea este revelatoare pentru politica de omogenizare etnică promovată de regimul Antonescu, care a avut ca o componentă scoaterea în afara țării (“transferul unilateral”, în limbajul eufemistic al experților români în etnopolitică) a acelor segmente ale populației române considerate a fi inasimilabile. Din cei peste 25.000 de romi deportați în Transnistria în vara și toamna anului 1942, circa

11.000 au murit în locurile de deportare, din cauza condițiilor mizere de viață, foamei, frigului și epidemiilor.

Deportarea romilor a fost studiată de istorici, beneficiază de zeci de contribuții științifice și este evidențiat în *Raportul final* al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului din România (2005). Între contribuțiile pe această temă sunt și aproximativ 20 de publicații ale subsemnatului, cea mai recentă fiind o carte despre munca forțată prestată de evreii și romii deportați în Transnistria (*Munca forțată în Transnistria. "Organizarea muncii" evreilor, decembrie 1942 – martie 1944* (Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015).

Deportarea romilor în Transnistria beneficiază de o cantitate foarte mare de documente de epocă, păstrate în diferite arhive, în România și Ucraina. Au fost publicate documente, principala lucrare fiind o culegere cu titlul *Documente privind deportarea Țiganilor în Transnistria*, ed. Viorel Achim (2 vol., București: Editura Enciclopedică, 2004). Au fost realizate sute de interviuri cu foști deportați, dintre care câteva zeci au fost publicate (de exemplu, în Radu Ioanid, Michelle Kelso, Luminița Mihai Cioabă (ed.), *Tragedia romilor deportați în Transnistria. 1942-1945. Mărturii și documente*, Iași: Polirom, 2009).

O categorie specială de documente o constituie petițiile pe care deportații romi le-au adresat în acei ani diferitelor autorități din Transnistria sau de la București, și care constituie subiectul lucrării de plan pe care o propun. În culegerea de documente menționată am publicat aproximativ 50 de petiții ale romilor, pe care le-am folosit în unele studii, pentru informația conținută, fără a face însă vreo cercetare specială cu privire la această categorie de surse. Alte scrieri despre petițiile romilor nu există. Numărul petițiilor provenind de la romi păstrate în arhive este relativ mare (în acest moment posed sau știu de existența a circa 400 de piese, dar numărul este cu siguranță mai mare, poate chiar dublu).

Menționez că cercetarea pe care o propun nu se suprapune nici cu publicațiile mele de până acum despre deportarea romilor și nici cu o lucrare de plan din anii 2009-2011, cu titlul *Deportarea Țiganilor în Transnistria (1942-1944)*, care a fost publicată sub formă de studii și articole. Este o lucrare originală nu numai ca tematică ci și ca surse, fiind construită pe documente inedite.

f) SCOPUL PROIECTULUI:

Scopul proiectului este o cercetare complexă asupra unei categorii speciale de documente provenind de la deportații romi, anume petițiile pe care acești oameni le-au trimis diferitelor autorități din Transnistria aflată sub ocupație românească sau unor autorități centrale din România în legătură cu situația lor și care se păstrează în diferite arhive din România și Ucraina.

Petițiile sunt surse speciale, din categoria ego-documentelor, a căror studierea a devenit în ultimele decenii o prioritate în studiile despre Holocaust. Cercetarea mea va fi făcută în maniera studiilor care se fac în Occident în ultimele două decenii cu privire la ego-documentele din perioada Holocaustului (de exemplu, cu privire la jurnalul Anei Frank, cele câteva scrisori care s-au păstrat de la evreii uciși la Auschwitz, însemnările unor internați evrei în diferite lagăre naziste etc.).

Cercetarea pe care o propun folosește aceste surse nu numai pentru cunoașterea unor aspecte ale deportărilor în Transnistria, ci mai ales pentru studierea fenomenului petițiilor provenind de la romi.

g) MATERIAL ȘI METODE DE LUCRU:

Lucrarea propusă se concentrează pe petițiile scrise sau dictate de deportații romi și adresate diferitelor autorități din Transnistria cu care au interacționat deportații ori adresate unor instituții centrale ale statului român implicate în deportarea romilor.

În cercetarea mea voi folosi documente din arhivele de stat din Odessa, Mykolaiv și Vynitsia (Ucraina), din fondurile create de Guvernământul Transnistriei, Direcția Muncii, prefecturile celor cinci județe unde au fost fixați deportații, preturile raioanelor de aici, legiunile de jandarmi, posturile de jandarmi, diferite primării locale, administrația unor ferme unde au lucrat deportații, etc. Cunosc cele mai multe dintre petițiile care mă interesează, deoarece în cursul cercetărilor mele anterioare privitoare la Transnistria am avut ocazia să lucrez cu materialele din cele arhivele ucrainene menționate. Am parcurs aceste arhive fie în forma lor microfilmată păstrată la Muzeul Memorial al Holocaustului din Washington, fie direct în arhivele respective. Cu acele ocazii am și copiat câteva sute de petiții, iar altele doar le-am notat și în acest fel voi avea acces ușor la ele. Sunt însă și alte petiții, în fonduri de arhivă și dosare pe care le voi parcurge anul viitor.

De asemenea, voi folosi fondurile de arhivă de la ANIC (Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Conducătorului Statului, Ministerul Afacerilor Interne, Inspectoratul General al Jandarmeriei, Direcțiunea Generală a Poliției ș.a.).

În lucrare voi face apel și la istoria orală, din interviurile cu foști deportați publicate până acum sau cele care sunt transcrise și accesibile cercetătorilor.

Se înțelege că voi face apel și la studiile publicate până acum care privesc deportarea romilor, Transnistria în anii 1941-1944, politica etnică a regimului Antonescu sau alte chestiuni care se află în legătură cu cercetarea mea.

Petițiile vor fi studiate, desigur, în contextul unei documentații mai largi despre persoana respectivă sau despre acel loc de deportare.

Studiul pe care îl fac include și analiza de text, în maniera cercetărilor care s-au făcut pe cazul unor ego-documente provenind din lagărele naziste, în primul rând.

Cercetarea are și valențe comparative, în sensul că voi încadra fenomenul petițiilor romilor din Transnistria în fenomenul mai general al ego-documentelor din perioada Holocaustului, în Germania nazistă și în alte țări.

h) REZULTATELE SCOTATE:

Îmi propun realizarea unei lucrări originale și cu un grad mare de noutate, atât prin conținutul cercetării, cât și faptul că e construită pe o categorie specială de surse, din categoria ego-documentelor.

Estimez că petițiile vor permite relevarea unor aspecte necunoscute sau puțin cunoscute din deportărilor în Transnistria.

De asemenea, aceste surse oferă o perspectivă documentată și controlabilă asupra felului în care victimele au trăit persecuțiile din timpul regimului Antonescu, cum s-au raportat la ele și ce au gândit despre soarta lor, autorități, suferință, moarte, război etc.

Câteva componente ale studiului pe care îl fac:

--Dimensiunile acestui fenomen: numărul petițiilor, repartizarea lor în teritoriul Transnistriei și pe grupuri de romi.

--Voi încerca o tipologie a petițiilor, în primul rând în funcție de conținut.

--Conținutul petițiilor este foarte variat: în multe petiții romii cer repatrierea; în altele cer să li se asigure alimente; să le fie dată ori să aibă posibilitatea să cumpere îmbrăcăminte și încălțăminte; cer să li se dea muncă, ce să le asigure existența; unii meșteșugari romi cer autorizație pentru a se putea deplasa în zonă pentru a-și comercializa produsele pe care le confecționau (cum au fost pieptănarii de la ferma Suha Balca, din județul Berezovca); cer să poată corespunda cu rudele din țară; cer să fie mutați într-un alt loc din Transnistria, unde erau rudele sau consătenii lor ori unde găseau posibilități de muncă; reclamă abuzurile primăriilor ucrainene și tratamentul rău la care erau supuși de localnici; reclamă unele abuzuri ale jandarmilor care păzeau așezările deportaților; etc.

--Voi evidenția petițiile care provin de la femei (cele mai multe văduve cu copii), cu particularitățile acestor texte.

--De asemenea, petițiile trimise de romii participanți la primul război mondial sau la războiul împotriva Uniunii Sovietice, care au fost duși în Transnistria în ciuda faptului că fostele elemente militare erau exceptate de la deportare.

--Într-un capitol mă voi ocupa de petițiile scrise de deportații ne-romi (mai ales etnici români) care au fost deportați odată cu romii, prin abuzul organelor poliției sau jandarmeriei locale, care i-au pus pe lista deportabililor. Au fost cam 100 de cazuri de acest fel. Ei au cerut repatrierea pe motiv că nu sunt țigani. Unii au fost repatriați, dar unii au murit în Transnistria.

--Solidarizarea unor indivizi cu ocazia întocmirii unor petiții colective. Oameni aflați la distanță de zeci de kilometri au comunicat între ei și au semnat petiția și au pus la dispoziție documente personale care să fie anexate la petiție.

--Realități din Transnistria reflectate în petiții și care nu pot fi surprinse în actele administrației.

--Soarta petițiilor: cum au reacționat autoritățile de ocupație din Transnistria la petițiile romilor. Au intervenit în unele cazuri în favoarea petiționarilor, dar de cele mai multe ori fie au declanșat o investigație formală care nu a dus nicăieri, fi au ignorat petiția.

Studiul include și analiza de text, în maniera cercetărilor care s-au făcut pe cazul unor ego-documente provenind din lagărele naziste, în primul rând. Aici interesează, între altele: formulele de adresare; calitatea limbajului; mesajul pe care îl conține documentul, limbajul care uneori trebuie descifrat de istoric; stilul direct de adresare; amenințările cu suicid; când e vorba de descrierea situației din locurile de deportare, prezenta unor omisiuni, explicabile poate prin tabu-urile respectivului grup de romi nomazi; etc.

Cercetarea ca scoate în evidență particularitățile surselor documentare ale Holocaustului din România, unde, în primul rând datorită petițiilor deportaților evrei și romi, numărul ego-documentelor este neobișnuit de mare.

În mod sigur, studiul pe care îl fac și publicarea unui mare număr de petiții, prevăzute cu note care ajută la înțelegerea lor, deschide perspectivă unor cercetări

interdisciplinare și oferă câmp de investigație pentru istorici, sociologi, antropologi și sociologi.

VALORIFICAREA REZULTATELOR:

Lucrarea de plan va fi valorificată după cum urmează:

1) O carte de cca. 450 pagini. Lucrarea va cuprinde două părți: un studiu de cca. 150 pagini o culegere de documente de cca. 300 pagini. Documentele sunt petiții ale deportaților romi, selectate dintr-un număr mare de petițiile luate din arhivele din Odessa, Mykolaiv și Vynitsa. Aproape toate sunt documente inedite, dar vor fi incluse și câteva petiții ce au fost publicate în culegerea din 2004, deoarece sunt importante pentru cunoașterea fenomenului petițiilor, la care fac trimitere în studiu. În momentul predării lucrării de plan, volumul va fi deja propus la o editură.

2) 4 comunicări (2 în fiecare an), ce vor fi prezentate la conferințe, în institut și în străinătate.

3) 4 articole și studii, reprezentând varianta elaborată a comunicărilor menționate.

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ: -

COLABORĂRI ÎN STRĂINĂTATE:

Aici intră procurarea, prin contactele pe care le am cu cercetători și instituții de cercetare din străinătate, a unor lucrări speciale privitoare la ego-documentele din perioada Holocaustului, dar și a altor publicații privitoare la politicile de persecuție la adresa evreilor și romilor în Germania nazistă și în alte țări aflate în sfera de influență germană, sau despre Transnistria în anii 1941-1944.

BUGETUL SOLICITAT:

Bugetul pe care îl solicit pentru acest proiect de cercetare este reprezentat de salariul meu la Institutul de Istorie “Nicolae Iorga”.

ALTE SUBVENȚII DE CERCETARE:

Ar fi util un stagiu de trei săptămâni în arhivele de stat din Odessa, Mykolaiv și Vynitsia (Ucraina), care păstrează documentele create de administrația română de ocupație din Transnistria, în cadrul schimburilor dintre Academia Română și Academia de Științe a Ucrainei. Scopul stagiului este completarea documentației cu privire la petițiile romilor. Dacă un astfel de stagiu nu este posibil prin Academia Română, voi apela la o mic grant de cercetare de la o altă instituție, astfel încât realizarea proiectului meu nu este condiționată de programul de schimburi al Academiei Române.

Proiect de cercetare 2

DENUMIREA: “Topografia deportărilor în Transnistria. Locurile de deportare ale romilor (1942-1944)”

COORDONATORI: Viorel Achim

COLECTIVUL DE CERCETARE: Viorel Achim

TERMENUL DE REALIZARE: 1 ianuarie 2022 – 31 decembrie 2023 (2 ani).

STADIUL ACTUAL AL CUNOȘTINȚELOR ÎN DOMENIUL RESPECTIV:

Deportarea romilor în Transnistria beneficiază de o bibliografie relativ bogată și multe dintre lucrările de aici au fost scrise de subsemnatul (două cărți și aproximativ 30 de articole și studii). Acestea au lămurit cele mai multe dintre chestiunile care prezintă

interes pentru cercetarea actuală cu privire la deportarea de către un stat al Axei a unui grup de populație minoritară într-un teritoriu ocupat în anii celui de-al doilea război mondial. Cercetarea românească cu privire la deportarea romilor în Transnistria este apreciată azi pe plan internațional și a fost inclusă în lucrările cu caracter de sinteză privitoare la Holocaust sau la persecuția romilor europeni în anii celui de-al doilea război mondial.

Nu există însă în istoriografia noastră și nici în alte părți o enciclopedie a locurilor din Transnistria în care au fost deportați evreii și romii aduși din România. A existat la Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România o tentativă de realizarea a unei Enciclopedii a Holocaustului din România, care să-i includă pe evrei și pe romi și care să conțină și voci pentru cele mai mari concentrări de evrei și romi deportați în Transnistria, dar ea nu s-a materializat.

Pe plan internațional s-au realizat mai multe lucrări de acest fel, pentru spațiul Germaniei naziste și al teritoriilor ocupate. Un proiect al Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington D.C. prevede realizarea unei lucrări în 7 volume, cu titlul *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933-1945*, dintre care până acum au fost publicate 3 volume (2009-2018). Volumul III acoperă lagărele, ghetto-urile și alte centre de detenție administrate de puterile Axei, inclusive România. Din Transnistria au fost selectate doar câteva ghetto-uri și lagăre. O lucrare cât de cât cuprinzătoare privitoare la România și Transnistria va trebui făcută în România, cu expertiza istoricilor noștri.

Experiența internațională în domeniul enciclopediilor Holocaustului este relativ nouă. Ea este utilă mai ales prin modelele de structurare a unei enciclopedii în domeniu și modul cu este organizată o voce.

SCOPUL PROIECTULUI:

Propunem realizarea unei lucrări care să cuprindă în ordine alfabetică toate locurile din Transnistria unde au fost așezați în case, grajduri, hambare, pentru o perioadă și în corturi ori sub cerul liber, romii cetățeni români pe care guvernul Antonescu i-a deportat în Transnistria în anii 1942-1944. Locurile de deportare se referă și la locuri unde deportații romi au făcut muncă la comanda autorităților de ocupație ori din proprie inițiativă: colhozuri, sovhozuri, șantierele etc. După estimarea noastră au fost în total aproximativ 120 de locuri de deportare, fiecare urmând să beneficieze de o voce în enciclopedia preconizată. Lucrarea nu va lăsa pe dinafară nimic din dimensiunea teritorială a deportării romilor în Transnistria și prin aceasta ea ar putea deveni un reper în cercetarea în domeniul Holocaustului.

În mod sigur, lucrarea pe care o propunem va fi de o complexitate mai mare decât lucrările cu acest conținut apărute în alte părți.

Această lucrare, odată publicată, ar trebui să devină un instrument de lucru pentru cei care studiază politica etnică a regimului Antonescu, deportările în Transnistria, Holocaustul din România, istoria romilor din România și din Europa în timpul celui de-al doilea război mondial.

MATERIAL ȘI METODE DE LUCRU:

Materialele pe care se vor construi cele aproximativ 120 de voci sunt în primul rând documentele din arhivele regionale din Odessa, Mykolaiv și Vinnitsa (Ucraina), unde se

păstrează fondurile de arhivă create de administrația română de ocupație din Transnistria. Vom folosi și arhivele create în acei ani de guvernul român, Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției și Inspectoratul General al Jandarmeriei, care conțin materiale referitoare la deportarea romilor și care se păstrează la Arhivele Naționale ale României. Vom apela și la sursele de istorie orală, în cazul unor supraviețuitori ai Transnistriei care ale căror interviuri au fost publicate sub formă de carte ori articol sau cel puțin au fost transcrise de deținătorii interviurilor.

Vocile vor urma un anumit formular, pe care îl vom elabora pornind de la modelele oferite de anumite lucrări în domeniu, dar adaptându-le la specificul Transnistriei, care este dat în principal de cantitatea mare și conținutul foarte variat al informației de arhivă, care permit elaborarea unor voci unde să fie loc și aspecte de felul: numărul romilor care au fost deportat în acel loc; județul (județele) de unde ei veneau; mutări ale romilor din/în acea localitate; cine a fost liderul grupului; unde au locuit deportații; viața în locul respectiv; muncile făcute; raporturile cu primăria și populația locală; dacă în acel loc s-au aflat și deportați evrei, relațiile cu evreii; evenimente importante în viața grupului; repatrieri de romi din grupul respectiv; fuga din locul de deportare; date plecării spre casă, în 1944; supraviețuitorii etc.

Vocile vor conține desigur și informații despre localitatea respectivă, numărul locuitorilor, naționalitatea etc.

Fiecare voce va fi prevăzută cu trimiteri la dosare sau documente de arhivă unde se găsește informație semnificativă pentru istoria grupului respectiv.

Vocile vor conține și ilustrații.

REZULTATELE SCOTATE:

Cercetarea pe care o voi întreprinde îmi va permite să detectez toate locurile din Transnistria unde romii au fost deportați și unde au fost folosiți la munci. Va fi o listă completă și pentru fiecare loc vor fi redată informațiile semnificative privitoare la acel loc și la deportații romi.

Estimăm că aproximativ 90% din informația care vor apărea în cele aproximativ 120 de voci va fi nouă, în sensul că ea nu a mai fost publicată nicăieri până acum.

Lucrarea va fi originală și sub tipului de informații pe care îl vor conține vocile.

Ea este gândită să fie un instrument de lucru pentru cercetători și prin aceasta ne așteptăm ca ea să atragă atenția.

VALORIFICAREA REZULTATELOR:

Lucrarea de plan va fi valorificată sub forma unei cărți, care va arăta ca un album, deoarece, în cazul localităților mai importante pentru cercetarea mea textul propriu-zis al lucrării va fi însoțit de ilustrații: fotografii cu acea așezare, eventuale fotografii cu romi sau evrei din acele loc, fotografii sau planuri cu ferme, colhozuri și alte locuri unde au lucrat deportații, hărți, facsimile de documente care conțin informație importantă, acte personale ale unor deportați, fotografii de supraviețuitori (în cazul în care în text scriem despre ei), etc. Partea ilustrativă va însemna cel mult o treime din spațiul acordat unei voci.

În total lucrarea ar trebuie să aibă aproximativ 300 de pagini format manual. Ea va fi publicată în română.

De asemenea, îmi planific:

2-3 comunicări privitoare la sau în legătură cu problema de care ne ocupăm, care vor fi prezentate la conferințe, în institut și în afara institutului. Ne propunem ca o comunicare să fie prezentată la o conferință în străinătate.

3) 2-3 articole reprezentând varianta elaborată a comunicărilor menționate.

COLABORĂRI ÎN ȚARĂ: -

COLABORĂRI ÎN STRĂINĂTATE:

Pentru obținerea de date din publicațiile sovietice și ucrainene privitoare la localitățile din Transnistria anilor 1941-1944, vom apela la istoricii din Ucraina cu care colaborăm de mai mulți ani. Am avut până acum o colaborare excelentă cu Arhiva de Stat a Regiunii Odessa și sperăm ca ea să continue, astfel încât să putem obține informații utile privitoare la fondurile de arhivă nou intrate în cercetare privitoare la ocupația românească din Transnistria. Literatura mai veche sau mai nouă din domeniul Holocaustului de care avem nevoie pentru lucrarea mea o vom obține de la biblioteci și instituții de cercetare din străinătate, cum este United States Holocaust Memorial Museum din Washington D.C.

BUGETUL SOLICITAT:

Bugetul pe care îl solicităm pentru acest proiect de cercetare este reprezentat de salariul de la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga".

ALTE SUBVENȚII DE CERCETARE:

Ar fi util un stagiul de documentare de trei săptămâni în Ucraina, în cadrul schimburilor interacademice între Academia Română și Academia de Științe a Ucrainei. Scopul este să lucrăm în arhivele din Odessa și Mykolaiv la completarea documentației privitoare la deportarea romilor în Transnistria și mai general ocupația românească în acest teritoriu sovietic. Dacă un astfel de stagiul nu este posibil prin Academia Română, vom apela la o mic grant de la o altă instituție. În cazul extrem când pandemia va face imposibilă această mobilitate, atunci vom obține informațiile dorite sau cea mai mare parte a lor prin colaborarea unor colegi din țara vecină, astfel încât realizarea proiectului nostru la standardele cantitate și calitative pe care ni le-am propus nu va fi periclitată.

PROIECT DE CERCETARE 3

Denumirea proiectului:

Când Estul întâlnește Vestul. România și Marea Britanie în anii destinderii. Perspective politice, economice și culturale (1965-1989)

Coordonatorul/Autorul: Mioara ANTON

Colectiv de cercetare: Mioara ANTON

Termenul de realizare:

1 ianuarie 2020-31 martie 2022

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

În literatura de specialitate a ultimilor ani, deschiderea regimului Ceaușescu către statele occidentale, ca direcție principală a programului de politică externă, a beneficiat de o atenție redusă. Fie că vorbim despre Germania Federală (cu care România a încheiat relații diplomatice în ianuarie 1967), de Franța lui de Gaulle, de administrațiile americane și, nu în ultimul rând, de guvernele britanice se poate observa cu ușurință o constanță a regimului de la București în cultivarea relațiilor politice, economice și culturale cu statele occidentale. La prima vedere, rațiunile unui astfel de program pot fi interpretate din cel puțin două perspective: pe de o parte, ambițiile lui Ceaușescu de a-i fi recunoscute calitățile de mare strateg, vizionar și negociator pe care le deținea și în domeniul relațiilor internaționale (vizibile mai ales odată cu dezvoltarea cultului personalității), iar pe de altă parte, nevoia de tehnologie și resurse a unei Românii care dorea să devină o țară industrializată și să-și reducă, pe cale de consecință, dependența de Uniunea Sovietică.

În cadrul aceste strategii, Marea Britanie a ocupat un loc aparte. Lucrările de specialitate referitoare la relațiile româno-britanice după cel de-al doilea război mondial sunt extrem de puține. Restricțiile legislative privind accesul la documente au fost printre principalele cauze. În cazul britanic, documentele pot fi date în cercetare numai după 30 de ani de la constituire, iar dacă există teme sensibile, termenele pot fi prelungite cu până la 10-20 de ani. Însă cea mai mare parte dosarele FO referitoare la România și spațiul comunist sunt accesibile. În cazul românesc, doar în ultimii ani au devenit accesibile atât fondurile din fost arhivă a partidului, cât și cele diplomatice. Accesul limitat la documente explică absența unor lucrări științifice consacrate temei.

Cu toate acestea pot fi amintite: Mihai Retegan, *Ambasadorii Maiestății Sale în România (1964-1970)*, București, RAO, 2017; Mark Percival, 'Britain's "Political Romance" with Romania in the 1970s', *Contemporary European History*, Vol 4, March 1995, 1, pp. 67-87 și teză de doctorat a Mihaelei Sitariu, *British-Romanian Relations During the Cold War*, 2014, Electronic Thesis and Dissertation Repository, Paper, 1862, Western University, Canada (dar care se finalizează cu vizita de stat din iunie 1978). Avem așadar o temă cercetată fragmentar și care nu completează tabloul complex al relațiilor româno-britanice. Complementaritatea intereselor bilaterale a ușurat întrucâtva, mai ales în anii 70, întâlnirea Vestului cu Estul. Dacă pentru Ceaușescu, dezvoltarea relațiilor cu Regatul Unit a avut la bază atât o componentă de imagine, cât și un interes economic explicit, de partea cealaltă, România comunistă devenea o piață importantă de desfacere pentru o economie britanică aflată în criză.

Scopul proiectului:

O imagine în oglindă a intereselor generale și speciale, modul în care s-a structurat agenda diplomatică a celor două state în funcție de dinamica Războiului Rece, precum și transformările prin care a trecut lumea la sfârșitul anilor '60 și în anii '70, se vor regăsi în structura lucrării care se va construi în funcție de evenimentele pe care le voi considera esențiale (august 1968, decolonizarea, procesul CSCE și problematica drepturilor omului etc.). Interesul britanic pentru România trebuie privit în contextul mai larg al redefinirii politicii externe a Regatului Unit față de țările din centrul și sud-estul Europei. Pozițiile pierdute în Mediterana și Balcani la sfârșitul celui de-al doilea Război

Mondial urmau să fie recuperate prin promovarea unei politici tot mai active față de țările blocului comunist. Britanicii înțeleseseră că regimurile comuniste deveniseră tot mai interesate de dezvoltarea economică proprie și de reducerea dependenței economice și politice față de Uniunea Sovietică. Vorbim însă de o politică care nu a fost generată de interese strategice, cât mai ales de dificultățile interne cu care s-a confruntat Marea Britanie în anii '70 (războiul civil din Irlanda, efectele decolonizării și criza economică).

Ne propunem să analizăm într-un capitol aparte importanța schimburilor culturale pentru care regimul Ceaușescu și-a manifestat interesul. Un prim acord cultural a fost semnat la 9 martie 1967 și a fost reînnoit în timpul vizitei de stat din iunie 1978. Dincolo de interesul oficial pentru producțiile culturale și intelectuale britanice (axat mai degrabă pe importul de cunoștințe tehnice), intenționăm să urmărim influențele pe care cultura occidentală (în cazul de față cea britanică) le-a avut asupra generației tinere din România socialistă. Parte din mișcările intelectuale, revoluții muzicale și vestimentare, mutații sociale și culturale care au traversat Occidentul în anii 60-70-80 și-au găsit ecoul și în România. Un fenomen complex care nu a ținut cont de granițele ideologice. Ceea ce a diferențiat Estul de Vest, din perspectivă generațională, a fost faptul că regimurile comuniste din Europa Central-Răsăriteană au acționat ca o capsulă a timpului. În Vest, idealismul anilor 60 definit prin credința că tot ce era nou era important a fost înlocuit de cinismul anilor 70, care au stat sub semnul iluziilor pierdute și a unui orizont incert (Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Polirom, Iași, 2008, pp. 440-443). În tot acest timp, în Est provocările pentru tânăra generație veneau din cel puțin două direcții: fascinația Occidentului și constrângerile ideologice.

Respectarea drepturilor omului a fost o temă sensibilă a relațiilor româno-britanice, tot mai presantă pe măsură ce regimul de la București a alunecat pe panta dictaturii absolute. Dacă în 1978, în timpul vizitei de stat, autoritățile britanice au evitat să abordeze direct problematica drepturilor omului, în anii 80, tema a intrat în atenția Foreign Office. Din această perspectivă, sunt importante nu numai evaluările pe care experții britanici (împreună cu rapoartele ambasadurilor acreditați la București) le-au făcut asupra degradării regimului comunist din România, cât și asupra blocului comunist în general.

Ne-am propus ca – pornind cu precădere de la documentele de arhivă – să realizăm tabloul relațiilor dintre România și Marea Britanie în timpul regimului Ceaușescu.

Material și metode de lucru:

Proiectul de cercetare va presupune studierea și valorificarea documentelor aflate la London, The National Archives, Foreign Office, FO, cât și la Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secțiile Cămară și Secția Relații Externe (note, referate, sinteze, informări, stenograme ale întâlnirilor oficiale la nivel înalt sau cu diferite delegații britanice venite în România). Totodată, se are în vedere și corpusul de documente existent la Arhivele Diplomatice aflate în Fondul Anglia (vizitele de stat și dosarele de țară, rapoartele anuale de activitate ale Amabsadei României la Londra). De asemenea, pentru redactarea lucrării vor fi folosite și documentele provenite de la Arhiva Departamentului de Stat al SUA publicate în colecția Foreign Relations of the United

States, volumele 1964-1968 (XVII) și 1969-1972 (XXIX), volum E-15 (1973-1976), part 1, volum XX (1977-1980).

Informațiile din arhive, precum și cele provenite din literatura de specialitate și documentele editate li se vor adăuga memorialistica, presa politică (în special „Scânteia”, revista Lumea).

Proiectul de cercetare va căuta valorifice noi deschiderile din plan conceptual pornind de la studiile culturale. Accentele politice vor da tonul lucrării (pentru că ele au asigurat dinamica relației bilaterale), dar se va avea în vedere și influențele pe care cultura și media occidentale le-au avut asupra societății românești, captivă într-o dictatură. Demersul nostru va viza cu deosebire acele spații de autonomie pe care societatea le-a dezvoltat în afara granițelor impuse de ideologia oficială.

Rezultatele scontate:

Publicarea unei lucrări care să reprezinte o monografie a relațiilor româno-britanice. Interesul nostru este ca această lucrare să fie publicată la o editură din străinătate.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea de articole și studii în revistele academice din țară (în special revistele Institutului de Istorie N. Iorga), în volume de studii și revistele din străinătate recunoscute.

Colaborări în țară:

Colaborări în străinătate:

Realizarea unui stagiu de documentare la Arhivele Naționale din Mare Britanie (Kew, London).

Buget solicitat: Salariul aferent plus finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor în țară și în străinătate.

Alte subvenții:

PROIECT DE CERCETARE 4

Denumirea proiectului:

Comunismul în postcomunism: nostalgii și nostalgici

Coordonatorul/Autorul: Mioara ANTON

Colectiv de cercetare: Mioara ANTON

Termenul de realizare:

1 aprilie 2022-31 decembrie 2024; din cauza suspendării lucrării de plan anterioare ca urmare a implicării într-unul din proiectele prioritare ale Secției de Istorie și Arheologie a Academiei Române intitulat *Enciclopedia instituțiilor cu preocupări de istorie din România*, proiectul va debuta la 1 aprilie 2022-31 martie 2024.

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

La 30 de ani de la prăbușirea regimurilor comuniste, fenomenul nostalgiei a cuprins deopotrivă fosta Uniune Sovietică și țările Europei Central-Răsăritene. Metamorfozele memoriei colective în postcomunism și intensitatea „nostalgiei roșii” sunt strâns legate de consecințele și costurile sociale ale anilor de tranziție. Raportarea romantic-emoțională a oamenilor la propriul trecut, precum și eludarea naturii dictatoriale a regimurilor comuniste aduc în prim plan o memorie selectivă a ceea ce a însemnat în egală măsură extraordinar și banal în existența de zi cu zi în comunism.

În ultimii ani asistăm la o creștere semnificativă a studiilor referitoare la fenomenul nostalgiei, în special a celei comuniste. Antropologi, sociologi, istorici, filosofi, politologi, istorici literari, specialiști în studii culturale ș.a. au conceptualizat și reconceptualizat, în funcție de context, complexitatea fenomenului nostalgiei. Fără să fie limitată la experiența comunistă, nostalgia a cunoscut de-a lungul timpului o largă varietate de abordări și interpretări.

Subliniind natura derutantă a termenului, dar și interesul crescut al specialiștilor din toată lumea pentru acest fenomen, Maria Todorova nota, parafrazând începutul *Manifestului Communist*, că „o fantomă bântuie lumea academică: studiul nostalgiei postcomuniste” (*From utopia to propaganda and back*, în *Post-communist Nostalgia* ed. Maria Todorova, Zsuzsa Gille, New York, Bergham Books, 2010). Idee susținută și de Olivia Angé&David Berliner care subliniau în introducerea la *Anthrophology of Nostalgia* că mare parte dintre cercetările referitoare la nostalgie sunt „paradigmatic est-europene” (*Anthropology and Nostalgia*, New York, Bergham, 2016).

Dintre lucrările cele mai reprezentative publicate în ultimii ani și care propun noi direcții de reflecție asupra fenomenului „nostalgiei roșii” din fostele state comuniste amintim Maya Nadkarny, *Remains of Socialism. Memory and the Futures of the Past in Postsocialist Hungary* (London, Cornell University Press, 2020); Catharina Raudvere, *Nostalgia, Loss and Creativity in South-East Europe. Political and Cultural Representation of the Past* (London, Palgrave Macmillan, 2018); *Remembering Communism. Public and Private Recollections of Lived Experience in Southeast Europe*, ed. Maria Todorova, Augusta Dimou, Stefan Troebst (CEU Press, 2014); Katharina Niemeyer (ed.), *Media and Nostalgia: Yearning for the Past, Present and Future* (Palgrave Macmillan, 2014); Paul Cooke, *Representing East Germany since unification. From Colonization to Nostalgia* (New York, Berg, 2005).

Scopul proiectului:

Proiectul își propune o analiză cuprinzătoare, din perspectivă comparativă, a cauzelor și contextului apariției nostalgiei comuniste. Transformările prin care au trecut societățile ieșite din comunism în ultimele decenii vin să confirme faptul că nostalgia este mai puțin legată de trecut, cât mai ales de provocările prezentului și incertitudinile viitorului. Tranziția de la dictatură la democrație s-a dovedit a fi dificilă și plină de capcane. Iar cazul românesc nu face excepție. Anii de tranziție, efortul de trecere la sistemul democratic și adaptarea mecanismelor economiei de piață au produs schimbări dramatice în existența oamenilor. Prăbușirea industriei, liberalizarea pieței muncii, pierderea locurilor de muncă, inflația, scăderea nivelului de trai pentru anumite categorii ale populației, nesfârșitele privatizări și marile scandaluri financiare, insecuritatea

viitorului, instabilitatea politică, mica și marea corupție, criza economică și, nu în ultimul rând, dispariția statului paternalist au creat un teritoriu fertil pentru dezvoltarea nostalgiei roșii.

De asemenea, proiectul își propune o abordare nuanțată a specificității românești, pornind de la refuzul lustrației, eșecul politicilor de memorializare a trecutului comunist, remanențele naționaliste și protocroniste (vizibile încă în discursul public fie el politic sau intelectual), mentalitatea paternalistă, și nu în ultimul rând costurile sociale și economice ale tranziției. Nostalgia nu derivă dintr-o dorință de a restaura o ordine politică dispărută, ci este expresia dezamăgirilor prezentului. Mare parte dintre cei dezamăgiți nu s-au regăsit în noua ordine care a apărut după decembrie 1989, individualitatea lor diluându-se în experimentele tranziției. Putem vedea cum, din perspectiva nostalgicilor, dictaturii ceaușiste îi sunt retușate contururile, iar Ceaușescu își recapătă statutul de lider luminat și înțelept.

La începutul anilor '90, negarea în bloc a comunismului, considerat un moment de ruptură în evoluția istorică a României, a coincis și cu debutul căutării unui model societal de dezvoltare. Sociologul Dumitru Sandu aprecia că „modelul inițial de schimbare cu care a pornit majoritatea populației era unul de negare a comunismului mai mult ca stare de fapt decât ca ideologie, și de acceptare superficială a economiei de piață“ (*Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom, 1999). Tranziția a dus la subdezvoltare, la accentuarea sărăciei și la proliferarea corupției. Marile scandaluri și afaceri de corupție au contribuit semnificativ la scăderea încrederii populației în valorile sistemului democratic și în principiile economiei de piață. La acestea s-au adăugat dispariția mării industrii și închiderea complexelor energetice, urmate de valuri masive de disponibilizări, care au afectat direct populația angajată în aceste activități.

Lucrarea își propune, de asemenea, să analizeze harta generațională a nostalgiei. Cercetările realizate pe diferite categorii de vârstă, vârstnici și tineri, au relevat multitudinea clișeele referitoare la regimul Ceaușescu, care se transmit din generație în generație: a fost un om bun, a făcut bine României, a construit, a oferit locuri de muncă și a asigurat pacea socială. Observăm cum, în aceste reprezentări, supraviețuiesc de fapt toate temele propagandistice ale perioadei Ceaușescu: cel dintâi constructor, vizionar, înțelept, strateg etc. Memoria selectivă, bazată pe experiențele personale, aduce în prim plan, poate mai mult ca niciodată, nevoia conturării unor politici publice coerente care să contrabalanseze astfel o amnezie socială ce tinde să se generalizeze. În primăvara anului 2011, un raport al Fundației Soros intitulat *Percepția actuală asupra comunismului*, atrăgea atenția că adolescenții români ai anului 2010 își manifestau deschis nostalgia după perioada comunistă.

Nu lipsit de relevanță este și faptul că nostalgia comunistă și-a găsit utilitatea în industria de publicitate, cinematografie, literatură, teatru, muzică. Proiectul își propune să analizeze „foloasele nostalgiei“ și impactul pe care anumite producții media le au asupra conștiinței colective. Importante sunt în acest context și sursele online, tot mai multe și mai diversificate, și care aduc în prim plan, critic sau mai puțin critic, realitățile epocii de aur filtrate prin lentilă experiențelor personale: colecții de fotografii, muzică, înregistrări video.

Material și metode de lucru:

Dacă în primul deceniu postcomunist, numărul celor care tânjeau după trecutul comunist erau priviți mai degrabă ca o curiozitate (în special cei care alegeau să meargă la cimitirul Ghencea la fiecare 26 ianuarie pentru a-l comemora pe Conducător și pentru a-i slăvi realizările), în 2010, pe fondul crizei economice și a stării de nesiguranță, procentul nostalgicilor a crescut semnificativ. Dacă în 2010, procentul nostalgicilor era în măsură uimească și creeze o dezbatere publică cu privire la starea societății românești, în 2019 masa celor care tânjesec după o ordine dispărută pare să nu mai intereseze. N-au mai fost comandate sondaje de opinie, nu s-au mai scris analize, nu s-a mai insistat asupra necesității reevaluării programelor educaționale.

Documentarea proiectului va urmări cu precădere analiza comparativă a fenomenului nostalgiei comuniste românești și integrarea acesteia într-un context general central-european. Vom încerca să identificăm experiențele specifice, dar și pe cele comune identificabile la nivel societăților care au traversat experiența regimurilor comuniste (tranziția politică, economică, socială, politicile de memorializare, funcționare și rolul memoriei selective, adaptarea la schimbare, integrarea în structurile euro-atlantice etc.). Deosebit de importante vor fi barometrele de opinie publică realizate în ultimii 30 de ani, importante pentru modul în care societatea percepe importanța (șocul) schimbărilor. De asemenea, o serie de răspunsuri cu privire la mentalitatea paternalistă (văzută adeseori ca sursă a nostalgiei) pot fi găsite și în Arhivele Naționale (Fond CC al PCR).

Literatura de specialitate consacrată temei nostalgiei, sursele online tot mai diversificate, memorialistica, interviurile de istorie orală vor completa documentarea temei.

Rezultatele scontate:

Publicarea unei lucrări care să reprezinte o monografie. Interesul nostru este ca această lucrare să fie publicată la o editură din străinătate.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea de articole și studii în revistele academice din țară (în special revistele Institutului de Istorie N. Iorga), în volume de studii și revistele din străinătate recunoscute.

Colaborări în țară:

Colaborări în străinătate:

Buget solicitat: Salariul aferent plus finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor în țară și în străinătate.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 5

Denumirea proiectului:

Putere, corupție și control în România lui Ceaușescu (anii '70-'80)

Coordonatorul/Autorul: Cosmin Popa

Colectiv de cercetare: Cosmin Popa

Termenul de realizare: 1 ianuarie 2020–31 decembrie 2021

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Tema subproduselor sociale ale sistemului comunist reprezintă o preocupare relativ marginală a istoricilor perioadei, întâietate fiind acordată analizei factorilor politici, sociali și economici. Lucrările, cu precădere din sfera sociologiei și tranzitologiei, care și-au propus abordarea fenomenelor culturale, deși au tratat problema corupției politice, s-au oprit, în general, asupra formelor de manifestare a acesteia, fiind mai puțin generoase cu sursele și mecanismele de formare ale subsistemelor sociale, deși acestea au avut un rol hotărâtor în modul în care societățile postcomuniste au administrat trecerea de la totalitarism la democrație. Chiar și așa, o mare parte a preocupărilor în domeniu s-a concentrat asupra „cazului sovietic”, lucrările referitoare la celelalte țări comuniste, fiind dominate de judecăți morale sau de generalizări, cel puțin insuficient susținute prin argumente. Agravarea efectelor politice ale corupției în țările foste comuniste a impulsionat studiul fenomenului din perspectivă istorică, în ultimele două decenii, însă și în acest caz majoritatea eforturilor întreprinse au fost dedicate istoriei ruse, dar cu o serie de concluzii teoretice aplicabile și altor societăți.

Nu lipsesc astfel de preocupări aplicate și la alte țări, cu precădere din Peninsula Balcanică, dar rezultatele eforturilor documentare și interpretative întreprinse sunt modeste în comparație cu acele obținute în urma investigării istoriei ruse.

Un pas conceptual important, cu privire la impactul corupției asupra sistemelor sociale din țările comuniste, analizat din perspectivă economică, îl reprezintă contribuțiile lui Arvind Jain și ale lui Konstantin Simis, cel din urmă situându-se în prelungirea perspectivei lui Nikolai Voslenski

O lucrare menită să sistematizeze evoluțiile politice, sociale și culturale generate prin inducerea artificială a crizei în România, pe parcursul anilor '70-'80 lipsește, prioritară fiind încă deconstrucția fenomenelor politice și culturale ale comunismului românesc.

Motivație

Scopul unui astfel de demers este identificare surselor politice ale corupției și a formelor de manifestare regulată. Deși se situează, fără îndoială, în prelungirea unei „zestre” culturale istorice românești, în perioada Ceaușescu, corupția a încetat să fie un subprodus social, devenind atât un mod de optimizare a unor practici oficiale contrare logicii, cât mai ales o veritabilă sursă de formare a societății civile. Efectul a fost transformarea sa într-un sistem, cu reguli și mecanisme de funcționare specifice, care asamblau într-un nou întreg, părți ale eșafodajului instituțional oficial, practici rezultate din eludarea politicilor oficiale, oameni ai sistemului și marginali. Miza unui astfel de demers nu se limitează doar la studiul trecutului, fiind relevantă și pentru descifrarea manierei de structurare a societății românești în perioada postcomunistă.

Structura lucrării

O împărțire riguroasă pe capitole a viitoarei lucrări este puțin credibilă în acest stadiu al cercetării, însă experiența acumulată de autorul proiectului permite evidențierea câtorva direcții de analiză.

Prima dintre ele se referă la **sursele corupției sistemice**. În momentul de față, cercetarea extinsă a documentelor rezultate în urma arhivelor instituțiilor guvernamentale și ale PCR, permite o abordare structurată și metodică a surselor corupției, în primul rând o clară împărțire a acestora în surse de natură obiectivă și surse de natură subiectivă.

Printre cele de natură obiectivă, comune tuturor statelor comuniste, este ineficiența economiei planificate, al cărui principal efect a fost decalajul tehnologic față de Vest. Dincolo de efectele de ordin economic, printre care pierderea piețelor de export extra-comuniste și replicarea programatică a retardării tehnologice, factorul tehnologic a impus nu doar o serie de măsuri menite să atenueze criza, cu impact financiar agravant, dar mai ales necesitatea administrării ideologice și propagandistice a deficitului cronic. O altă sursă obiectivă, comună întregului sistem comunist, a fost mecanismul politic, care predispunea la modalități clientelare de structurare a elitei politice, fiind animat de practici decizionale puternic informale și invariabil marcate de amprenta personală a principalilor actori și a liderului.

Printre cauzele subiective se numără politica economică a ceaușismului, represiunea și controlul societății, ale căror caracteristici permit individualizarea României în comparație cu celelalte state comuniste europene.

A doua direcție va avea în vedere decompoziția modalităților de manifestare a fiecăreia dintre sursele corupției, atât a celor obiective, cât și a celor subiective, dar mai ales preluarea practicilor informale de către sistemul oficial. O atenție sporită va fi acordată nomenclaturii, sistemului economic și modalităților de administrare a crizei de către autorități, în dubla lor ipostază de actori ai luptei împotriva corupției și sursă a acesteia.

A treia direcție este investigarea impactului pe care represiunea și controlul asupra societății l-au avut în proliferarea corupției și în modificarea sistemelor de valori aflate în uzul societății românești. O atenție deosebită va fi acordată politicilor nataliste, intruziunii generalizate a Securității în toate sferele de activitate și manierei de inducere și administrare a deficitului cronic de către autoritățile politice, cu impact asupra tuturor segmentelor sociale.

A patra direcție este cea a interacțiunii dintre sistem și marginali, cu accent asupra modalității de formare și funcționare a „capitalismului ceaușist”, aflat de multe ori în sfera de control a aparatului de represiune și a partidului. Apariția unui adevărat anti-sistem bazat pe inițiativa privată, rezultat cu precădere din valorificarea surplusurilor și a rebuturilor industriale, din raportarea falsă a producțiilor agricole, din încheierea unor contracte „imperfecte” între întreprinderi sau a unor angajamente de export aparent insolubile, reprezintă una dintre sursele fundamentale de formare a elitelor care au preluat puterea, după căderea comunismului, prelungind funcționarea sistemului mult timp după 1989.

A cincea direcție o reprezintă formarea unui important segment social, cel al beneficiarilor corupției sistemice, cu rol esențial în schimbarea de regim din decembrie 1989.

În absența unor studii preliminare, a sondajelor de opinie sau a unor analize sociologice credibile, cel puțin sectoriale, întocmite în perioada de referință, fiecare dintre direcțiile de analiză trebuie susținute cu exemple concrete, extrase din practica sistemului administrativ, a partidului sau a instituțiilor menite să aplice „legalitatea socialistă”. Astfel, discrepanța dintre ipostazele oficiale și realitate, dar mai ales impactul practicilor ceaușismului asupra moralității publice din România ceaușistă, pot fi mai bine surprinse.

Surse

La baza lucrării vor sta surse arhivistice, provenite din Arhivele Naționale ale României (Fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, Cancelarie, Secție economică,

Propagandă și Agitație etc) și fondurile locale ale tribunalelor diverselor județe, din perioada dată, precum și documente provenite din arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. La aceasta se adaugă literatura critică privitoare la celelalte țări comuniste, precum și contribuțiile specialiștilor din România.

PROIECT DE CERCETARE 6

Denumirea proiectului: *A doua industrializare comunistă, Politica economică a regimului Ceaușescu (1968-1989)* (1 ianuarie 2022-31 decembrie 2023)

Coordonator/Autor: Cosmin Popa

Colectiv de cercetare: Cosmin Popa

Termen de realizare: 1 ianuarie 2022-31 decembrie 2023

Politica economică a regimului Ceaușescu, dar mai ales analiza mecanismelor sale, a normelor de funcționare și interacțiunea permanentă cu factorul politic reprezintă teme insuficient cercetate în istoriografia română. Dacă în ceea ce privește analiza cantitativă macroeconomică, cea sectorială și cea a contextului regional de evoluție, s-au realizat progrese notabile - mai ales în ceea ce privește cea de a treia direcție de cercetare – analiza mecanismelor interne economice a rămas un subiect marginal în preocupările cercetătorilor comunismului. Contribuțiile care au vizat elucidarea crizei structurale din economia românească de la jumătatea anilor '80, deși au atins problema mecanismelor de funcționare și a organizării, urmare a faptului că au fost scrise la scurt timp după căderea comunismului, au tins fie să prezinte economia românească din perspectivă strict cantitativă, insistând asupra decalajului tehnologic, fie să absolutizeze importanța factorilor subiectivi.

O analiză obiectivă a politicilor economice din timpul regimului Ceaușescu nu se poate face în afara contextului politic național și fără o strânsă legătură cu seria de avantaje și condiționări generată de politica externă a țării în perioada dată. Pe lângă direcțiile de analiză cu relevanță națională, la fel de importantă pentru succesul unui astfel de demers este și adoptarea unei viziuni comparative, vizate fiind cu precădere țările din „tabăra socialistă”, scopul fiind acela de a determina dacă România lui Ceaușescu a fost în acest sens o excepție de la regulă sau un caz „tipic”.

Motivație

Scopul principal al cercetării este acela de a stabili raportul dintre factorii obiectivi și cei subiectivi în ceea ce privește criza economiei românești socialiste, precum și principalele sale forme de manifestare. Consolidarea aproape deplină a puterii lui Nicolae Ceaușescu în cursul anului 1968 - prin înlăturarea rivalilor din preajma Puterii, începutul formării unei structuri de putere diferită de cea tipică tuturor statelor comuniste, dar și prin câștigarea unui statut internațional aparte – justifică alegerea anului în calitate de etalon temporal. Mai mult decât atât, sfârșitul anului 1968 desemnează, pe lângă vârful popularității liderului PCR, și începutul procesului de formare a noii sale concepții economice, care viza dezvoltarea extensivă prin forțarea exporturilor, reducerea importurilor și reducerea consumului intern. Specificitatea cazului românesc, constă în faptul că o astfel de politică, parțial justificată în contextul performanțelor economiilor socialiste din anii '70, a fost dusă în paralel cu o creștere a gradului de integrare în fluxurile economice internaționale, controlate de economiile capitaliste. Un prim efect al

situației a fost permanenta dependență de creditele internaționale și de absorbția de tehnologie modernă occidentală, cu scopul adăugării de plus-valoare exporturilor românești. Al doilea a fost transformarea exporturilor, ca și a absorbției de tehnologie, într-o activitate economică în sine, prin practicarea cursurilor multiple de schimb, în condițiile unui mecanism economic orientat către industria grea și constrâns de angajamentele sociale tipice unui stat socialist.

Acestor presiuni li s-au adăugat politicile subiective ale regimului. Cea mai devastatoare dintre ele a fost reducerea irațională a consumului, cu efecte masive asupra capacității economiei românești de a absorbi inovația tehnologică, dar și asupra culturii organizaționale din întreprinderile de stat, evident pe lângă pierderea rapidă, totală sau parțială, a unor piețe de export. Acestui obiectiv „strategic” – reducerea consumului și continuarea acumulării în ritm alert – i s-au subordonat toate celelalte politici sectoriale ale regimului: comasarea întreprinderilor și reducerea aparatelor administrative, formarea „centrelor industriale”, asimilarea rapidă a tehnologiilor noi și interdicția importurilor din Occident, în paralel cu „atacarea” unor domenii economice fără tradiție în România, cu scopul forțării exporturilor, și folosirea unor sisteme de plată a muncii corelate cu producția finită, în condițiile unei economii bazate pe „lanțuri de aprovizionare”. Rezultatul unor astfel de măsuri, în mod aparent paradoxal, a fost atenuarea bruscă a deficitului comercial, dar și acutizarea fenomenelor de criză structurală. Situația a devenit evidentă în perioada crizei datoriilor suverane de la începutul anilor '80, atunci când România a intrat în incapacitate „tehnică” de plată, fapt care a dus la o reducere și mai accentuată a consumului intern.

Lucrarea își propune să acorde o importanță deosebită interacțiunii dintre structurile de partid și cele economice, în condițiile funcționării unei „verticale de putere” menită să asigure controlul operațional al lui Nicolae Ceaușescu și preponderența partidului în toate domeniile. Vor fi analizate mecanismele centrale, dar mai ales procesul care a dus la preluarea controlului operațional de către Nicolae Ceaușescu, precum și replicarea „verticalei” în teritoriu, prin investirea secretarului de partid județean cu atribuții de control și execuție în economie.

Structura lucrării

Având în vedere experiența de cercetare acumulată și obiectivele afirmate mai sus, propun deschiderea viitoarei cercetări cu o **primă parte** consacrată analizei performanței economice a statelor socialiste în anii '70 - '80, cu un accent deosebit asupra reformelor întreprinse, a nivelului de integrare în „comunitatea socialistă” și a prezenței lor pe piețele internaționale.

A doua parte a lucrării va fi consacrată concepției generale economice a regimului, în perioada dată, precum și analizei stadiului de pornire. **A treia parte** va fi consacrată mecanismelor instituționale și politice de control al procesului economic, atât la Centru, cât și în plan local, pentru a determina gradul de influență al factorului politic asupra funcționării mecanismului economic. **A patra** va trata reformele economice și instituționale întreprinse de Nicolae Ceaușescu, cu scopul reducerii consumurilor și al impulsivității exporturilor. În acest context vor fi analizate politica economică externă a regimului și integrarea sa în economia internațională, precum și efectele produse asupra României de criza europeană a datoriilor suverane de la începutul anilor '80.

Partea cinci a lucrării va fi consacrată studiilor e caz și va urmări efectele concrete ale politicilor oficiale asupra activității economice. În acest sens, o atenție deosebită va fi acordată reducerii consumurilor, a importurilor, precum și supra-planificării, toate fiind de natură să accelereze criza economiei socialiste. Lucrarea se va încheia cu un capitol de **concluzii**.

Surse

La baza lucrării vor sta surse arhivistice, provenite din Arhivele Naționale ale României (Fond CC al PCR – Cancelarie, Secție economică, Agricultură, Gospodăria de partid), Academia de Studii Sociale și Politice și fondurile de profil din arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. La aceasta se adaugă sursele statistice, rapoartele organizațiilor economice internaționale, izvoarele editate, literatura critică românească, dar și cea referitoare la celelalte țări comuniste.

PROIECT DE CERCETARE 7

Denumirea proiectului: *Comunismul românesc. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia și documentele sovietice și ruse*

Coordonator/Autor: Simion Gheorghiu

Colectiv de cercetare: Simion Gheorghiu

Termen de realizare: 1 iulie 2018 – 30 iunie 2020 (2 ani); lucrarea a fost temporar întreruptă și apoi prelungită până la sfârșitul anului 2021 autorul lucrând la *Enciclopedia istoricilor români*

Stadiul cunoștințelor în domeniu: Valorificarea surselor străine privitoare la istoria românilor constituie o tradiție a istoriografiei din România. Fără a intra în detalii, este suficient să amintim cazul marelui istoric Nicolae Iorga, care, fără îndoială, s-a impus drept cel mai de seamă cercetător și editor de documente provenite din arhivele străine. În acest spirit al tradiției, ne-am propus ca, pe baza izvoarelor provenite din arhivele ex-sovietice și a istoriografiei ruse, să studiem prima etapă parcursă de comunismul din România – cea a stalinismului târziu și cea imediată de după moartea dictatorului sovietic în care la conducere de la București s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej – întrucât împărtășim punctul de vedere conform căruia istoria țărilor ajunse în sfera de hegemonie a Uniunii Sovietice la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial nu se poate studia fără cunoașterea temeinică a istoriografiei ruse de astăzi.

Folosirea surselor sovietice a lărgit considerabil posibilitățile de interpretare corectă a evenimentelor din perioada comunistă, mai ales a epocii staliniste, când deciziile luate în România, la fel ca și în celelalte țări-satelit ale URSS, au fost dictate de fapt de I.V. Stalin. Este de domeniul evidenței că, fără cunoașterea realităților din Uniunea Sovietică în acei ani, nu pot fi înțelese desfășurările din restul blocului comunist. Volumele de documente *Sovetskii faktor v Vostocnoi Evrope. 1944-1953 gg. V dvuh tomah. Dokumenty*, redakționaia kolleghia toma, T.V. Volokitina (otvetstvennii redaktor), G.P. Muraško, O.V. Naumov, A.F. Noskova, T.V. Ţarevskaia, Moskva, Rosspen, 2002 și *Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov 1944-1953 gg.*, v dvuh tomah, redakționaia kolleghia, T.V. Volokitina, T.M. Islamov, G.P. Muraško (otvetstvennii redaktor), A.F. Noskova, L.A. Rogovaia, Moskva-Novosibirsk, Naucino-izdatelskii Ţentr «Sibirskii hronograf», 1997 pun în lumină acest lucru. O parte dintre documentele din aceste volume (dar nu numai) se referă la întâlnirea lui Gheorghiu-Dej

cu Stalin. Ele au fost traduse de Vasile Buga și tipărite împreună cu Dan Cătănuș în volumul *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin 1944-1952. Stenograme, note de convorbire, memorii. 1944-1952*, cuvânt înainte de acad. Florin Constantiniu, București, Institutul pentru Studiul Totalitarismului, 2012.

Un studiu excelent privitor la sovietizarea României, în care sursele și istoriografia rusă au fost folosite din belșug, este oferit de Ioan Chiper și Florin Constantiniu, *Modelul stalinist de sovietizare a României*, publicat în revista „Arhivele Totalitarismului” (vol. 2-3/1995). Din păcate, studiul se oprește la anul 1947. Pentru perioada următoare, cercetări de acest fel lipsesc, lacună care a cântărit greu în alegerea subiectului.

Contribuțiile meritorii ale unor istorici români precum Mioara Anton, Lavinia Betea, Vasile Buga, Dan Cătănuș, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Cristina Diac, Cosmin Popa, Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile ș.a, care au lămurit în bună măsură istoria politică, instituțională și culturală a comunismului românesc, constituie o bază de pornire pentru orice nou demers interpretativ.

Nu vor fi neglijate nici cercetarile autorilor occidentali.

Scopul proiectului: Proiectul își propune să analizeze, pe baza documentelor sovietice și a istoriografiei ruse, prima etapă parcursă de comunismului românesc: faza stalinistă, marcată de persolanlitatea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și caracterizată cu precădere prin obediența față de URSS.

Material și metode de lucru: În mod evident, pentru elaborarea lucrării pe care o avem în vedere, o etapă importantă va fi reprezentată de studiul în bibliotecile din România și Federația Rusă, care dețin în fondul lor de carte lucrări referitoare la tema de cercetare propusă. O cantitate îmbelșugată de surse sunt tipărite în revistele de specialitate de la Moscova: „Novaia i noveiaia istoria”, „Istocinik”, „Voenno-istoriceskie arhiv”, „Izvestia ŢK KPSS” ș.a.

Întrucât proiectul de cercetare își propune să lărgescă baza documentară edită și inedită, o atenție sporită va fi acordată colecțiilor de documente, provenite din fostele arhive sovietice, editate în Federația Rusă, dar și studierii fondurilor arhivelor din Moscova.

În Federația Rusă, așa după cum am avut prilejul să constatăm în urma activității noastre de documentare, principalele depozite se află la Arhiva Rusă de Stat pentru Istoria Contemporană (Rossiiskii gosudarstvennii arhiv noveiei istorii (RGANI)) și Arhiva de Stat Rusă de Istorie Social-Politică (Rossiiskii gosudarstvennii arhiv soşialno-politiceskoi istorii (RGASPI)).

Documente importante provenite din fondurile arhivistice ruse au fost publicate în ultimele decenii. Un interes deosebit pentru subiectul nostru îl constituie volumul de documente *Politbiuro ŢK VKP(b) i Sovet Ministrov 1945-1953* (Moscova, Rosspen, 2002), întocmit de O.V. Hlevniuk, I. Gorlițkii, L.P. Koşileva ș.a., care îmbogățește considerabil cunoștințele despre „stalinismul târziu”. Amintim că pentru România (ca și pentru celelalte țări din orbita URSS) perioada cuprinsă între anii 1945-1953 a însemnat includerea în sfera de hegemonie sovietică, urmată de comunizare și impunerea modelului stalinist de socialism. La acest volum de documente sunt de adăugat volumele *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope* (Moscova, 2002) și *Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov* (Moscova, 1997).

Baza documentară a cercetării va fi completată cu documente aflate în custodia Arhivelor Naționale ale României.

În demersul propus, o bază solidă de pornire o constituie literatura interpretativă a comunismului românesc, precum și literatura memorialistică a actorilor regimului, care s-au aflat în contact cu liderii sovietici.

Rezultatele scontate: Proiectul de cercetare are în vedere elaborarea unei lucrări, apropiată de stadiul unei monografii (definitivarea ei se va realiza într-o etapă ulterioară prin acoperirea și a perioadei în care la puterea s-a aflat Nicolae Ceaușescu), în care evenimentele din România comunistă din perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej să fie interpretate și pe baza surselor sovietice.

Valorificarea rezultatelor: Textul rezultat în timpul cercetării va fi valorificat prin publicarea capitolelor în periodice academice și, ulterior, a lucrării în integralitate.

Colaborări în țară: Proiectul de cercetare este individual. Colaborările în țară se vor referi la consultarea fondului de carte al bibliotecilor din România (Biblioteca Națională a României; Biblioteca Academiei Române; Biblioteca Centrală Universitară Carol I) și a documentelor păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Colaborări în străinătate: Dată fiind tema acestui proiect de cercetare, o eventuală colaborare cu Institutul de Slavistică al Academiei Ruse de Științe ar putea fi utilă cercetării/documentării.

Bugetul solicitat: Salariul aferent postului de încadrare pentru perioada realizării lucrării de plan, plus finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor în țară și străinătate.

Alte subvenții: În timpul realizării lucrării de plan vor fi necesare stagii de cercetare în bibliotecile și arhivele din Federația Rusă, unde se găsesc majoritatea materialelor legate de documentare. Suportarea unor cheltuieli de către Academia Română prin programul de schimburi interacademice ar fi salutară.

PROIECT DE CERCETARE 8

Denumirea proiectului:

Apogeul „destinderii”: relațiile sovieto-americane în contextul global al anilor 1970

Coordonator/Autor: Simion Gheorghiu

Colectiv de cercetare: Simion Gheorghiu

Termen de realizare: 1 martie 2022 – 29 februarie 2024 (doi ani)

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

După venirea lui Richard Nixon la Casa Albă în 1969 și numirea lui Henry Kissinger la conducerea Consiliului Securității Naționale până în 1975 (secretar de stat între anii 1973-1977), în relațiile internaționale a intervenit o schimbare majoră. Întrucât la acel moment URSS ajunsese la o paritate nucleară cu SUA, în *establishment*-ul american s-a cristalizat ideea că a sosit timpul ca cele două superputeri să negocieze un acord de control al armamentului. Înțelegând că ele au responsabilitate comună de a asigura securitatea și stabilitatea mondială, acordul propus Moscovei de Nixon a fost

acela de „parteneriat”: Statele Unite erau gata să recunoască paritatea strategică a Uniunii Sovietice, să nu încerce să intervină în imperiul sovietic și să deschidă calea către investițiile și tehnologiile moderne occidentale. La schimb, însă, americanii cereau recunoașterea intereselor mutuale în sfera Lumii a Treia și ajutor în încercarea de a ieși onorabil din războiul din Vietnam. În mai 1972 președintele american Nixon a făcut o vizită oficială la Moscova prilej cu care a fost semnat Tratatul cu privire la Limitarea Armelor Strategice. Evenimentul este considerat apogeul politicii de „destindere” în relațiile sovieto-americane. De atunci și până în 1975 între URSS și SUA s-a înregistrat o perioadă de „concertare” fără precedent. Momentul de impuls al „destinderii” l-a constituit anunțul din iunie 1971, făcut simultan la Beijing și Washington, a unei vizite a președintelui Nixon în China, programată la începutul anului următor.

Pentru China, acest lucru însemna o reorientare totală a politicii sale externe, survenit într-un moment de izolare internațională completă după sfârșitul Revoluției culturale și incidentele violente de la frontiera sovieto-chineză de pe insula Damanski de pe râul Ussuri, din martie 1969.

Pentru URSS, deschiderea Chinei în direcția SUA a însemnat o amenințare reală. Liderii de la Kremlin vedeau în normalizarea relațiilor sino-americane un complot îndreptat în potrivă sa. Și, pentru ca acest lucru să nu se întâmple, Leonid Brejnev l-a invitat la Moscova pe președintele american aproape imediat după anunțului vizitei în China.

În urma câtorva întâlniri la vârf între Nixon și Brejnev au fost semnate o serie de acorduri care vizau cercetarea, cooperarea, protecția mediului, folosirea pașnică a energiei nucleare și cooperarea în domeniul spațial. Însă, principalele înțelegeri ale politicii de „destindere” au fost cele economice și cele de limitare a armelor nucleare. Timp de aproape un deceniu, URSS a beneficiat de credite importante și acorduri de cooperare pe termen lung. Administrația americană era de părere că integrarea economiei sovietice în economia mondială va avea ca rezultat recunoașterea unor drepturi și libertăți de către Uniunea Sovietică. Dar, efectul de „convergență” nu s-a realizat. Schimburile dintre SUA și URSS s-au dezvoltat pe seama importurilor de cereale americane, în timp ce agricultura sovietică se transforma în situația de a fi asistată.

Nici în plan militar un echilibru nu a fost atins. Prin acordul interimar încheiat în 1972 pe o perioadă de cinci ani, se limitau doar numărul rachetelor intercontinentale (ICBM) și numărul de rachete lansate de pe submarine (SLBM) ale celor două supraputeri. Întrucât Uniunea Sovietică nu dispunea de tehnologia americană care permitea transportul mai multor focoașe nucleare pe o singură rachetă – și orientate spre obiective diferite –, plafonurile autorizate pentru sovietici erau mai ridicate. Acest fapt era generat de necesitatea recunoașterii celor două supraputeri că se află într-o situație de vulnerabilitate reciprocă și că este nevoie de obținerea unui echilibru militar. Echilibrul militar urma să fie reglementat în urma unor acorduri ulterioare și trebuiau să includă un număr mai mare de tipuri de armament, cum ar fi bombardierele cu rază lungă de acțiune. Pe măsură ce relațiile sovieto-americane se degradau din cauza politicii sovietice tot mai ofensive de „prezență” în întreaga lume, acordul SALT-2 a fost semnat abia în 1979, dar nu a mai fost ratificat de Congresul american după invazia URSS în Afghanistan.

Sfârșitul „destinderii” între SUA și URSS a fost marcat prin instalarea în Europa de Est a noilor rachete sovietice SS-20 cu rază medie de acțiune, care nu făceau partea

din reglementarea acordului din 1972, și instalarea în Europa occidentală, ca răspuns la această amenințare, a rachetelor americane de croazieră Cruise și a rachetelor Pershing, capabile să atingă teritoriul Uniunii Sovietice. În urma acestor decizii, orice urmă de încredere între SUA și URSS, dacă a existat, s-a risipit. Superputerile constatau că au înțeles diferit „destinderea”. În viziunea americană ea trebuia să fie globală: întrucât ei acceptau statu-quo-ul european, iar URSS nu trebuia să participe la destabilizarea restului lumii. În viziunea sovietică, „destinderea” era înțeleasă ca un angajament față de SUA în a nu interveni în sfera occidentală, dar „confruntarea planetară cu forțele imperialiste” trebuia să-și urmeze cursul istoric.

În a doua jumătate a anilor '70, Uniunea Sovietică și-a înmulțit angajamentele în Orientul Mijlociu și în Africa. Pozițiile dobândite pe continentul african i-au permis Uniunii Sovietice să-și deschidă noi baze militare și să-și extindă puterea sa navală. Leonid Brejnev a dus o adevărată politică de expansiune pe toate meridianele globului. Așa cum observa foarte corect Hélène Carrère d'Encausse, de la o structură *contiguă*, imperiul sovietic a trecut la una *mondială*, prin includerea în sfera sa de influență a unor țări precum Angola, Etiopia, Mozambic, Somalia, Yemenul de Sud, Vietnamul, Afghanistan, Cambodgia, Laos etc., la care s-au adăugat aliați mai puțin stabili, precum Libia. Toată această transformare a puterii sovietice s-a produs în condițiile „destinderii”. La moartea lui Brejnev, pe care Carrère d'Encausse l-a considerat „un ziditor de imperiu”, Statele Unite au realizat că o întreaga rețea de țări și teritorii aflate în afara perimetrului socialist intrase sub controlul sovietic. Acest lucru a produs o vie îngrijorare în rândurile Administrației americane, perceput ca un factor major în perturbare a echilibrului dintre cele două superputeri. Urmarea ei naturală a fost o nouă încordare a relațiilor între Vest și Est. Cum era de așteptat, tensiunile dintre SUA și URSS s-au repercutat și în interiorul blocului sovietic.

Se pune întrebarea: ce a reprezentat „destinderea” în relațiile dintre Est și Vest? A fost doar un episod din istoria Războiului Rece sau un moment de cotitură de maximă importanță, care anunța sfârșitul lumii bipolare și, poate, sfârșitul imperiului sovietic? Istoricii, diplomații și politologii încă dezbat acest subiect.

În literatura de specialitate sunt întâlnite două curente de interpretare. Criticii politici de „destindere” erau de părere că orice înțelegere cu un regim totalitar este incertă și imorală, întrucât retorica „destinderii” ascundea planurile de înarmare și dominație mondială; pe când susținătorii acestei politici încercau să demonstreze că ea era singurul răspuns rațional în încercarea de a înlătura pericolul unei confruntări nucleare.

Dezbaterea a continuat și după destrămarea Uniunii Sovietice, ambele tabere considerând că istoria a confirmat adevărul lor. Criticii spun că politica fermă a președintelui Ronald Reagan de reînarmare a fost cea care a recuperat pozițiile pierdute de SUA în anii 1970 și a ajutat Occidentul să câștige Războiul Rece, iar cei care susțin „destinderea” sunt de părere că în anii 1970 a început o integrare a Uniunii Sovietice și, pe urmele ei, a blocului socialist în economia mondială, fapt care a dus la creșterea dependenței URSS de capitalul extern. În paralel s-a reușit încheierea unor acorduri de maximă importanță, cum ar fi și cel de respectare a drepturilor omului. Toate aceste procese au condus la epuizarea atât a resurselor economice, cât și a celor ideologice, în urma cărora, blocul sovietic a ajuns la o dezintegrare rapidă în 1989, iar doi ani mai târziu a Uniunii Sovietice însăși.

Scopul proiectului:

Scopul principal al proiectului este de a analiza detaliat și nuanțat, pe baza noilor informații intrate în circuitul științific, relațiile sovieto-americane în perioada 1969-1979 într-un cadru global.

Dincolo de consecințele politice și strategice, „destinderea” a antrenat după sine schimbări semnificative în planul transferului de idei, cunoaștere și tehnologii. Blocul comunist, laolaltă cu Uniunea Sovietică, a înregistrat apogeul deschiderii către lumea occidentală, iar aceasta a dus la schimbări semnificative în planul mentalităților și comportamentelor individuale. Deloc întâmplător, anii '70, în blocul comunist, sunt anii disidențelor, a mișcărilor sociale și a afirmării fără precedent a cererii respectării drepturilor omului. Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, chiar dacă asumată de toate statele comuniste, a minat din interior stabilitatea regimurilor comuniste.

Un scop secundar al proiectului este acela de a urmări evoluția, în cursul „destinderii”, a raporturilor dintre Uniunea Sovietică și sateliții săi din blocul socialist, țările occidentale (în principal Franța și RFG), țările Lumii a Treia și China.

Printre direcțiile de analiză ale cercetării noastre se vor regăsi:

- modul în care conducerea sovietică a înțeles „destinderea” și „angajamentul” său de a nu interveni în sfera occidentală: de aici și acceptarea lui Brejnev ca eurocomuniști, în eforturile lor de a-și consolida puterea pe plan local să se distanțeze de URSS, gest care era contrar principiului leninist potrivit căruia atâta timp cât există Uniunea Sovietică partidele comuniste erau încătușate de ea;
- reluarea la mijlocul anilor '70 a unei linii de politică externă de la sfârșitul anilor '50: „luptă împotriva imperialismului” și acceptarea de către liderii de la Moscova a incapacității URSS de a mai intervenție în afara granițelor sale după invazia din Afghanistan;
- acceptarea de către URSS a așa-numitului „coș trei” al principiilor de la Helsinki unde erau incluse o listă de drepturi ale indivizilor și popoarelor nu ale statelor: deși Brejnev se înțelesese nu Kissinger, și nu se înșelase, să respecte clauzele de neintervenție, liderului de la Kremlin nu îi trecuse prin cap că anumiți indivizii, cercuri sau grupuri puteau să ceară respectarea paragrafelor „utopice” ale convenției, precum cel de „respectare a drepturilor și libertăților fundamentale, inclusiv libertatea de gândire, a conștiinței, libertatea cultelor și a opiniilor”, sau „egalitatea în drepturi și autodeterminarea popoarelor”;
- declinul economic al lagărului socialist survenit la mijlocul anilor '70 prin creșterea prețului petrolului, a inflației și a globalizării comerțului și a serviciilor, care au creat economiilor din blocul comunist un handicap insurmontabil.

Material și metode de lucru:

Până nu demult, literatura de specialitate dedicată politicii de destindere a fost întemeiată în principal pe surse documentare americane. Istoricii care au scris despre raporturile sovieto-americane și despre politica externă sovietică din perioada lui Brejnev au avut un acces limitat – în cele mai fericite cazuri – la materialul arhivistic rusesc, iar

descrierea procesului de luare a deciziilor de către liderii de la Kremlin a fost mai mult intuitivă. În ultima vreme, însă, acest lucru s-a schimbat. Deschiderea, fie și parțială, a fostelor arhive sovietice a facilitat publicarea mai multor volume de documente, precum tomul *Sovetsko-amerikanskie otnoşeniia. Godî razreadki. 1969-1976. Sbornik dokumentov*, apărut în două volume, care ne permit o mai bună înțelegere a motivelor care au stat la baza deciziilor luate de liderii de la Kremlin în materie de politică externă. La acest volum de documente sunt de adăugat sursele publicate în Buletinul „Cold War International History Project”, apărut sub egida Woodrow Wilson Center din Washington.

O atenție deosebită merită acordată materialelor apărute în presa vremii și literaturii memorialistice, care completează documentele oficiale. Amintirile fostului ambasador sovietic în SUA, Anatoli Dobrînin, *Sugubo doveritelno. Posol v Vaşington pri şesti prezidentah SŞA (1962-1986 gg.)*, sau cele ale fostului secretar general Leonid Brejnev, *Rabocie i dnevnikovîe zapisi* (apărute în trei tomuri la Moscova în 2016), dezvăluie aspecte unice din activitatea diplomatică și politică a liderilor de la Kremlin.

Surselor de documente americane și ruse privind raporturile dintre SUA și URSS în anii 1970 li se vor adăuga contribuțiile esențiale ale unor istorici precum Vladislav Zubok, *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev / Neudavşaiasea imperia. Sovetskii Soiuz v holodnoi voine ot Stalina do Gorbaciova*; Rudolf Pihoiia, *Sovetskii Soiuz. Istoriia vlasti. 1945-1991*; Fiodor Burlatki, *Vojdi i sovetniki. O Hruşciove, Andropove i ne tolko o nih*; A.I. Utkin, *Mirovaia «holodnaia voina»*; Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945 și Reflecții asupra unui secol XX uitat. Reevaluări*; Raymond L. Garthoff, *Detente and confrontation*; Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*; Hélène Carrère d'Encausse, *Ni paix ni guerre. Le nouvel Empire soviétique ou du bon usage de la détente*; Susanne Schattenberg, *Leonid Brejnev. Velicie i traghediia celoveka i stranî*; Martin McCauley, *Rusia, America și Războiul Rece, 1949-1991*; Henry Kissinger, *White House Years și Diplomația*; Nicolas Werth, *Histoire de l'Union soviétique. De l'Empire russe à la Communauté des Etats indépendants. 1900-1991 / Istoria Uniunii Sovietice. De la Hruşciiov la Gorbaciiov (1953-1985)*; etc. care au lămurit în bună măsură raporturile sovieto-americane și politica externă sovietică în perioada tratată. Ele ușurează considerabil sarcina și ne oferă o bază solidă de pornire în demersul propus.

O lucrare foarte importantă pentru cercetarea noastră este cea a lui William Bundy, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, apărută la New York în 1998. Cartea, scrisă cu mare grijă, este o cercetare laborioasă a politicii externe americane în timpul lui Nixon și Kissinger. Chiar dacă, așa cum recunoaște și autorul, multe documente rămân încă inaccesibile, „nu în ultimul rând acele acte publice clasificate de către Kissinger însuși ca «personale» și blocate accesului cercetătorilor timp de cinci ani de la moartea sa”, istoria relațiilor americano-sovietice din perioada „destinderii” nu are cum să fie rescrisă fundamental. Fiind un „inițiat” asupra politicii externe a SUA prin pozițiile pe care le-a ocupat, în lucrarea sa, Bundy încearcă să distrugă mitul „originalității strategice” și „a geniului dovedit de America în politica externă în era Nixon”. Această idee, spune autorul, „a fost cultivată asiduu de Nixon însuși, de Henry Kissinger în memoriile sale, în alte scrieri, în discursuri și în apariții publice, dar și de numeroșii lor admiratori și acoliți”. Trebuie observat că și aceasta este o poziție partizană. Este de la sine înțeles că în demersul nostru interpretativ vom face o

evaluare critică a tuturor surselor documentare și memorialistice referitoare la relațiile sovieto-americane în perioada „destinderii”.

Rezultatele scontate:

Elaborarea unui lucrări referitoare la relațiile dintre URSS și SUA din anii „destinderii”, a modului în care ele au fost modelate de factorii externi, dar și a impactului acestora asupra blocului socialist, țările occidentale, Lumea a Treia și China.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea capitolelor în periodice academice pe măsura elaborării acestora și ulterior a lucrării în integralitate.

Colaborări în țară:

Proiectul de cercetare este individual.

Colaborări în străinătate: –

Bugetul solicitat:

Salariul aferent postului de încadrare pentru perioada realizării lucrării de plan.

Alte subvenții: –

PROIECT DE CERCETARE 9

a) Titlul propus:

Memoria *Marelui Război* în societatea românească interbelică (1919-1939).

b) Autor/coordonator: Radu Tudorancea

c) Termenul de realizare propus: 2 ani (1 iulie 2021-1 iulie 2023)

d) Stadiul actual al cunoștințelor:

De-a lungul ultimelor decenii, și mai ales în ultimii ani, interesul științific dedicat Primului Război Mondial a rămas unul constant, atât în Europa cât și în afara ei. Istorici și cercetători deopotrivă s-au pronunțat asupra unei trăsături fundamentale a primei conflagrații, anume că aceasta a marcat un climax al violenței, agresiunii și traumei colective, reprezentând o radicalizare a *Războiului*, în ansamblul său. Teme majore ale *Marelui Război* au fost deja abordate, cele mai multe vizând violența confruntărilor militare, precum și diferitele efecte ale războiului asupra societății, atât în timpul anilor de război, cât și în deceniile postbelice (interbelice). Un număr impresionant de studii, cărți și alte contribuții, publicate începând cu perioada anilor de război și continuând până la primele decenii ale secolului al XXI-lea, aproape că au epuizat temele de cercetare, cel puțin în istoriografia occidentală. Sugestiv este faptul că o simplă căutare în inventarul unor biblioteci de anvergură Bibliotecii Naționale a Franței, sau Library of Congress (SUA), bunăoară, înaintează câteva mii de titluri de lucrări dedicate sau circumscrise temelor și ariilor de cercetare legate de Primul Război Mondial.

În privința istoriografiei române dedicate primei conflagrații mondiale, este de menționat faptul că aceasta a fost dominată, de-a lungul ultimelor decenii și în mod particular în timpul perioadei regimului comunist, de teme de cercetare considerate *fundamentale*, în cadrul cărora o atenție mărită a fost acordată disputelor politice din preajma intrării României în război, precum și (sau mai ales) de lucrări privind confruntările militare *per se*. În ciuda unei astfel de tendințe, specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, după 1990 teme de cercetare noi și perspective inedite privind Primul Război Mondial, au fost asumate de istorici și de cercetători. Așa și-au făcut loc în arealul cercetărilor teme și direcții de studiu până nu demult insuficient tratate sau chiar omise, precum cele care explorează viața cotidiană în vreme de război, interacțiunea dintre război, teritoriu și memorie, implicațiile sociale și culturale ale războiului, chestiunile legate de minoritățile etnice, dimensiunea propagandistică și multe altele, mergând până la teme de cercetare considerate aparent de nișă, precum cea referitoare la istoria anecdotică a primei conflagrații.

Tema propusă de prezentul proiect provine tocmai din această sferă relativ nouă în arealul istoriografic românesc, anume interacțiunea dintre război și memorie, analiza implicațiilor sociale și culturale ale războiului.

Deși poate părea greu de crezut, după mai mult de un secol de la izbucnirea primei conflagrații mondiale, nu există încă, în arealul istoriografic românesc, o contribuție științifică dedicată *in extenso* memoriei Marelui Război în societatea românească interbelică, în ciuda unor preocupări relativ recente, privind explorarea și analiza memoriei războiului îndeosebi din prisma dimensiunii traumatice, a violenței de război ale cărei efecte au marcat mentalul colectiv de-a lungul deceniilor interbelice și nu numai. În ciuda unei avalanșe de lucrări dedicate *Marelui Război* sau circumscrise oarecum subiectului, apărute în ultimii ani, în contextul marcării Centenarului primei conflagrații, fie ele românești sau străine, au existat foarte puține contribuții - și acelea mai degrabă tangențiale, dedicate temei de cercetare propuse. Cu alte cuvinte, în istoriografia română nu există încă o lucrare solidă, dedicată exclusiv acestei teme, chiar dacă există totuși unele contribuții care abordează, într-o anumită măsură, subiectul cercetării. Singura lucrare dedicată temei - de altfel destul de recentă, este cea aparținând Mariei Bucur, intitulată *Eroi și victime. România și memoria celor două războaie mondiale* (Editura Polirom, Iași, 2019), însă aceasta tratează, de fapt, așa cum sugerează și titlul volumului, ambele războaie mondiale, zăbovind doar asupra unor elemente ale memoriei *Marelui Război*. Mai mult decât atât, aceasta are la origine aproape exclusiv o documentare din surse editate, fondurile de arhivă fiind prea puțin avute în vedere (unele dintre acestea, pe care le considerăm relevante, fiind complet omise).

Revenind la stadiul cercetării, istoriografia românească nu include până în prezent contribuții privind tema propusă de anvergura, profunzimea și substanța lucrărilor apărute în istoriografia occidentală, referindu-ne aici mai ales la lucrările istoricului american Jay Winter, din care merită a fi menționate mai ales *Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century*, Yale University Press, 2006; *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*, Cambridge University Press, 1995, sau volumul de studii editat de același Jay Winter, alături de Emmanuel Sivan, anume *War and Remembrance in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, 1999.

Pentru spațiul istoriografic românesc ar mai fi de menționat, desigur, lucrarea editată de Christophe Prochasson și Florin Țurcanu, *La Grande Guerre. Histoire et mémoire collective en France et en Roumanie*, Institutul Noua Europă, București (2010), cu mențiunea că poate singurele două studii care sunt dedicate temei în cauză sunt cele aparținându-le lui Nicolas Beaupré și Emmanuel Saint-Fuscien, volumul cuprinzând o semnificativă secțiune ilustrată (colecții de fotografii). Nu în ultimul rând, ar fi de amintit unele studii de caz din sfera temei de cercetare propuse, precum poate fi considerată, bunăoară, lucrarea Valeriei Bălescu, dedicată Eroului Necunoscut (cu titlul *Eroul Necunoscut. Istorie trecută și recent*, Editura Militară, București, 2005), sau cercetări din sfera memoriei războiului axate pe monumente și ansambluri ale memoriei dintr-o anumită zonă (de exemplu, Brăila-Galați), precum este cazul lucrării elaborate de Elena Ilie, *Eroi și monumente*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2008. Pentru spațiul românesc, desigur că o secțiune importantă din documentare trebuie orientată către memoriile, jurnalele și însemnările de război deja publicate sau aflate, sub formă de manuscris, în custodia familiilor sau moștenitorilor celor care le-au elaborat, fie că aceștia au fost ofițeri, soldați, funcționari ai statului român, demnitari sau scriitori.

e) Scopul proiectului :

Scopul proiectului este acela de a iniția și derula un demers științific care vizează cercetarea memoriei *Marelui Război* în societatea românească, de-a lungul deceniilor interbelice (1919-1939). Firește că obiectivul central al demersului de față este acela de a identifica, analiza și evidenția specificul local al rememorării primei conflagrații mondiale, manifestările acesteia, practicile comemorative sau ritualurile de comemorare, ecourile violenței și mai ales cele ale traumei în societatea românească, paralela între memoria războiului mondial în spațiul românesc și memoria Marelui Război în spațiul european. În mod evident, demersul va porni de la contextul inițial al participării României la conflagrație și va continua cu analiza riguroasă a raportării autorităților statului român, dar și a altor entități românești, fie ele și private, față de memoria Marelui Război, de-a lungul perioadei interbelice. O altă dimensiune a cercetării va fi reprezentată de cercetarea riguroasă a contribuțiilor și raportărilor față de război venite din partea foștilor participanți la confruntări sau din partea familiilor acestora.

f) Material și metode de lucru:

Abordarea unei asemenea teme de interes științific implică, fără îndoială, un amplu stagiul de cercetare-documentare în arhive și biblioteci. Sunt de identificat și analizat dimensiuni ale memoriei colective așa cum sunt ele cuprinse nu numai în sfera jurnalelor și memoriilor celor care au trăit experiența războiului, ci și în sfera artistică (reprezentări

semnificative ale memoriei războiului în arte plastice), în sfera literară propriu-zisă (reprezentări ale războiului în beletristica interbelică, cu identificarea și cercetarea unor stereotipii legate de participanții la război, în funcție de mediul din care provin), precum și, sau mai ales, în zona rememorării/comemorării inițiate și desfășurate fie de stat (Ziua Eroilor/ Cultul Eroilor, care implică ridicarea de monumente, statui, mausolee), fie de societăți de binefacere private. În mod evident, pentru elaborarea lucrării pe care o avem în vedere, cea mai importantă etapă de cercetare-documentare va fi reprezentată de studiul fondurilor arhivistice din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale - **ANIC** (mai ales Fondul Ministerul de Război 1833-1948, Ministerul Instrucțiunii, Casa Regală, Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, dar nu numai), precum și a fondurilor relevante aflate în custodia Direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale. Documentarea va continua cu studierea documentelor din cadrul Arhivei Ministerului Afacerilor Externe al României – **AMAE** (Fond Primul Război Mondial), precum și cu studierea documentelor și lucrărilor din cadrul Bibliotecii Academiei Române (**BAR**), Bibliotecii Naționale a României (**BN - Colecții Speciale**), a presei și literaturii de specialitate referitoare la tema de cercetare propusă. În privința cercetării literaturii memorialistice, este de menționat că există unele contribuții publicate în primii ani postbelici, însă în tiraj foarte mic, care se mai păstrează azi doar în anticariate sau biblioteci, în vreme ce altele se află în arhivele unor familii, sub forma unor manuscrise.

În egală măsură, în situația în care va fi posibil, un stagiul de cercetare-documentare în arhivele și bibliotecile străine ar fi, fără îndoială, unul extrem de util, în ansamblul documentării și elaborării lucrării de plan pe care o propunem. Nu vor fi omise, în ansamblul documentării, periodicele românești și străine, cu precădere cele din epocă, dar nu numai.

g) **Rezultate scontate:** Demersul nostru științific are în vedere elaborarea unei lucrări științifice bine documentate, care să cerceteze chestiunea memoriei *Marelui Război* în societatea românească, de-a lungul deceniilor interbelice. Cercetarea va fi orientată către identificarea documentelor și datelor, analiza situației acestora, condițiile de detenție, experiența captivității în ansamblul său.

h) **Valorificarea rezultatelor:** Publicarea lucrării finale (în ansamblul său, sub forma unui volum de sine-stătător), precum și publicarea unor studii și materiale în diferite reviste de specialitate) și susținerea de comunicări științifice la conferințe naționale și internaționale.

i) **Colaborări în țară :** -

j) **Colaborări în străinătate :** Dată fiind tema acestui proiect de cercetare, o colaborare cu unele institute de cercetare aflate în state precum Bulgaria și Franța ar putea fi utilă, în ansamblul documentării/cercetării noastre.

k) **Bugetul alocat:** Salariul aferent perioadei de cercetare și elaborare a lucrării propriu-zise.

l) **Alte subvenții de cercetare:** Ar fi extrem de binevenită o contribuție financiară obținută de la ONG-uri sau de la entități aparținând Guvernului României, îndeosebi pentru etapa de publicare a rezultatelor cercetării (un volum).

PROIECT DE CERCETARE 10

Denumirea proiectului: *Re-imaginarea Balcanilor: UNESCO și Războiul Rece global*

Coordonator/Autor: Bogdan C. Iacob

Colectiv de cercetare: Bogdan C. Iacob

Termen de realizare: 2 ani (de la 1 iunie 2019 – până la 30 iunie 2022)

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Proiectul examinează politicile și reprezentările regionale și naționale din Europa de Sud-est¹⁹ în contextul transformării ierarhiilor politice și simbolice care au avut loc în cadrul instituțiilor internaționale (în special UNESCO și organizațiile științifice afiliate) ca urmare a globalizării științelor umaniste și a decolonizării. Propunerea de cercetare intră în dialog cu trei istoriografii: „area studies”, istoria instituțiilor internaționale și istoriografia privind Războiului Rece.

Ultimii ani au cunoscut o dezvoltare a literaturii care scoate în evidență întrepătrunderea istoriilor naționale în Europa de Sud-est, în special seria de patru volume „Entangled Histories of the Balkans” (Daskalov and Marinov 2013; Daskalov and Mishkova 2013; Daskalov and Vezenkov 2015; Daskalov et al. 2017). Aceste publicații analizează conexiunile și influențele reciproce între proiectele politice, intelectuale și evoluțiile socio-economice pe parcursul dezvoltării statelor-națiune din regiune. Volumele examinează continuitățile structurale, culturale și sociale care depășesc analiza istorică bazată pe momente de ruptură marcate de anii 1918, 1945 sau 1989. Proiectul de față aduce o nouă dimensiune acestei analize insistând asupra internaționalizării politice și științifice a regimurilor și comunităților epistemice din România, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Turcia și, la un nivel redus Albania. Voi studia legătura dintre relațiile diplomatice în perioada Războiului Rece și discursurile intelectuale din regiune despre Balcani/Europa de Sud-est. Scot în evidență noi conexiuni trans-regionale (spațiul mediteranean, Orientul Mijlociu, Africa de Nord) care reflectă legitimarea unor re-inventări ideologice a regimurilor politice din Balcani în ierarhiile de după 1945 (de exemplu, mișcarea de ne-aliniere sau dezbaterile în cadrul sesiunilor Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa).

Proiectul contribuie la istoriografia privind programele UNESCO (Pavone 2008), adăugând dimensiunea cooperării balcanice sub egida organizației care este situată în contextul de-colonizării pentru a scoate în evidență rolul ei în evoluții globale contra-hegemonice. Colaborarea sud-est europeană a renăscut în anii șaizeci ai secolului trecut sub egida „Major Project for on the Mutual Appreciation of Eastern and Western Cultural Values” lansat de UNESCO în 1957 ca răspuns la accelerarea procesului de decolonizare. Cu toate că există deja studii privind acest program (Wong 2006), legătura lui cu înființarea Asociației Internaționale pentru Studii Sud-est Europene (1963) a fost omisă. O serie de autori au analizat proiectul inițial al UNESCO de a realiza o istorie a umanității (*History of Mankind*) care urma să depășească cadrul istoriografic eurocentric (Duedahl 2011; Neumann 2014; Betts 2016). Pentru prima dată, proiectul va studia contribuția istoricilor balcanici la redactarea celui de-al doilea proiect de istorie

¹⁹ În cadrul acestui proiect folosesc alternativ termenii „Balcani” și „Europa de Sud-est” pentru că principalii subiecți ai cercetării făceau acest lucru.

universală al UNESCO (*History of Humanity*, inițiat în 1978), insistând asupra dialogului acestora atât cu colegii europeni cât și cu cei din țările în curs de dezvoltare. Am publicat în 2018²⁰ un prim studiu pe acest subiect, urmând să îl dezvolt într-un capitol în cadrul monografiei bazată pe proiectul de față.

Propunerea reflectă „turnură globală” în istoriografia Războiului Rece (Leffler and Westad 2010 vols. I-III; Immerman and Goedde 2013). Noua direcție accentuează rolul țărilor și regiunilor de periferie ale ordinii mondiale bipolare atât în diplomatie cât și în instituțiile internaționale. În mod similar, proiectul evidențiază conexiunea dintre inițiativele de cooperare politică sud-est europeană (1957, 1963-1966, 1969-1975, 1981-1984) și contestarea hegemoniei SUA și URSS atât în Europa cât și pe plan global prin afirmarea „Lumii a Treia” în cadrul sistemului instituțional al Națiunilor Unite. O serie de articole (Stanciu 2019; Karamouzi 2013 și 2019) demonstrează modul în care negocierile CSCE au fost legate de lideri politici sud-est europeni de proiecte privind cooperarea regională sau transformarea Balcanilor într-o zonă de-nuclearizată. Aceste inițiative de a obține un modus vivendi care să depășească segregarea bipolară, în pofida profundelor tensiuni bilaterale, au fost fondul general de afirmare a unor discursuri naționale și regionale. Proiectul va conecta asemenea dinamici diplomatice de proiecte instituționale (de exemplu, înființarea Asociația Internațională de Studii Sud-est Europene-AIESEE și întrunirile comisiilor naționale pentru UNESCO, care începând cu 1965 aveau loc bienal) care afirmau intermediaritatea (între Est și Vest sau Nord și Sud) și relevanța simbolică a Europei de Sud-est în cadrul ierarhiilor culturale mondiale.

Proiectul se va baza și pe studii privind istoria Balcanilor în Războiul Rece care reflectă noi cercetări în arhivele statelor din regiune (dincolo de cazul românesc). Un astfel de exemplu este recenta colecția editată de Svetozar Rajak et al., *The Balkans in the Cold War* (2017). Noua dimensiune pe care o propun constă în depășirea istoriei diplomatice, insistând asupra rolului experților (istorici sau oficiali de stat) în cadrul Națiunilor Unite și UNESCO, dar mai ales, în spații științifice care depășesc cadrele politice: conferințe, congrese, sau organizații non-guvernamentale (AIESEE, Consiliul Internațional pentru Filozofie și Științe Umaniste-ICPHS, sau Comitetul Internațional de Științe Istorice-ICHHS).

Scopul proiectului:

Proiectul analizează emanciparea culturală și politică a Balcanilor ca geografie simbolică care reflecta încercările elitelor politice și epistemice din regiune de a depăși ierarhiile Războiului Rece. Ipoteza sa principală este aceea că de-periferializarea în plan diplomatic a Europei de Sud-est, care a început în anii șaizeci, a fost permanent legată de conexiunile stabilite între intelectualii și politicienii din țările acestui spațiu geografic în contextul sprijinului acordat de către UNESCO democratizării politicilor culturale internaționale. Propunerea va examina modul în care internaționalizarea studiilor sud-est europene din regiune a fost legată de agendele regimurilor din România, Bulgaria, Grecia, Turcia, Iugoslavia (și la un nivel redus Albania) de a depăși disensiunile bipolare și de a se alia cu țările din „Lumea a Treia” pentru a contesta hegemonia SUA și URSS atât în sistemul instituțional al Națiunilor Unite cât și la nivel bilateral. Proiectul are ca obiectiv reconstituirea traiectoriilor de europeanizare și globalizare ale Balcanilor,

²⁰ Bogdan C. Iacob, „Together but Apart: Balkan Historians, the Global South, and UNESCO’s *History of Humanity* 1978-1989”, *East Central Europe*, 45:2-3 (2018), 245-278.

depășind cadrul istoriografic general actual, care consideră aceste fenomene drept evoluții tipice perioadei de după 1989.

Politicieni și intelectuali sud-est europeni au reformulat în perioada Războiului Rece statutul propriilor țări și al regiunii folosindu-se de UNESCO și organizațiile ne-guvernamentale afiliate acestei instituții (ICPHS sau ICHS). Asemenea foruri au oferit posibilitatea evidențierii propriilor tradiții, reprezentărilor identitare și discursurilor despre propria modernitate pe plan european și mondial. În acest fel, elitele din regiune au dezvoltat cadre politice, instituționale și epistemice de cooperare și competiție, care la rândul lor au generat o mai mare diversitate de conceptualizare a europenității dincolo de segregarea ideologică Est-Vest. Proiectul extinde studiul clasic al Mariei Todorova (1997) argumentând că în perioada Războiului Rece actorii regionali au îmbrățișat propria intermediaritate ca și categorie istorică: s-au reimaginat în multiple geografii politice și simbolice (Orient-Occident, trans-regional prin intermediul spațiului mediteranean, dar și pe axa Nord-Sud în contextul decolonizării) pentru a contesta cadrele culturale și ideologice care marginalizau regiunea.

Proiectul leagă destinul AIESEE (creată în București în 1963) și variile inițiative de colaborare balcanică sub egida UNESCO (proiectele comune ale comisiilor naționale) de dinamica strategică specifică regiunii în Războiul Rece, și anume încercările periodice de multilateralism politic permanent subminate de tensiuni bilaterale motivate de probleme național-teritoriale (Turcia versus Grecia, Iugoslavia versus Bulgaria, izolaționismul Albaniei, etc.). AIESEE a fost cel mai vizibil proiect de colaborare trans-ideologică și trans-regională în Balcani până în 1989, fiind o inițiativă a cercetătorilor din cele șase țări, care continua tradiții similare din perioada interbelică. Spre deosebire de inițiativele de dinainte de 1945, AIESEE a reușit să se extindă dincolo de spațiul său geografic original, integrând comitete de specialitate din douăzeci și patru de țări în faza sa de dezvoltare maximă (din Europa, America de Nord, Orientul Mijlociu). Congreșele asociației (Sofia-1966, Atena-1970, București-1974, Ankara-1979, Belgrad-1984, Sofia-1989) adunau în medie 800 de participanți, unii provenind și din zone precum Asia, Africa, America Latină sau Australia. Până în anii optzeci ai secolului trecut, AIESEE a reușit să își mențină vizibilitatea implicându-se în programele de studii ale ariilor culturale și civilizațiilor implementate de UNESCO, ICPSH sau ICHS. Exemple de astfel de colaborări au fost relațiile AIESEE cu Asociația Internațională de Studii Slave, Asociația Internațională de Studii Mediteraneene, proiectul UNESCO pentru o nouă Istorie a Umanității, sau congresele internaționale de științe istorice (cazul cel mai reprezentativ pentru propunerea de față fiind cel organizat la București în 1980). Pentru o perioadă, AIESEE a fost și un model pentru inițiative similare în Africa, Asia de Sud-est sau Europa Centrală. Recent, istorica bulgară Diana Mishkova a dedicat un capitol AIESEE în lucrarea *Beyond Balkanisms* (2018), care este important din perspectiva analizei continuităților dintre perioada interbelică și cea postbelică și este o prezentare sintetică a unor concepte centrale ale dezbaterilor epistemice din cadrul asociației. Capitolul însă este dificil din perspectiva evoluției instituționale a AIESEE, a încadrării sale în programele UNESCO, ICPSH sau ICHS, dar și a situării evoluțiilor politice și epistemice din Balcani în contextul global și european al Războiului Rece.

Începând cu mijlocul anilor șazeci, țările balcanice au stabilit un *modus vivendi* extrem de fragil, care, în pofida tensiunilor dintre Grecia și Turcia sau Iugoslavia și Bulgaria, a generat un nivel semnificativ de cooperare (de cele mai multe ori în forme

bilaterale) dar și competiție culturală și economică. În anii șaptezeci, asemenea interacțiuni care reimaginau regiunea dincolo de tensiunile diplomatice cauzate de Războiul Rece sau de conflicte bilaterale au fost integrate atât în dezbaterile privind europenizarea (cu ocazia CSCE) cât și în ofensiva țărilor în curs de dezvoltare pentru o nouă ordine mondială. Europa de sud-est ca geografie alternativă a Războiului Rece își pierde relevanța în a doua jumătate a anilor optzeci datorită reafirmării unei Europe centrată în Vest, crizei regimurilor comuniste, înrăutățirii conflictelor din regiune cauzate de problema minorităților. Un factor ignorat în re-marginalizarea simbolică a Balcanilor este criza bugetară și sistemică a UNESCO, principalul sponsor al colaborării sud-est europene. Simbolul acestui declin este limitarea până la paralizie a activității AIESEE. Acest parcurs de la internaționalizarea politică și epistemică a Europei de Sud-est la re-periferializarea acesteia este cadrul inovativ al proiectului pentru a explica recrudescența discursului negativ despre Balcani („balcanism”) după 1989, un fenomen facilitat de violența care a însoțit colapsul comunismului în România, Albania, Bulgaria, dar mai ales în Iugoslavia.

Material și metode de lucru:

Proiectul adoptă o perspectivă istorică globală pentru a depăși cadrul exclusiv european și regional care este folosit în majoritatea studiilor privind Balcanii. Accentul pus pe istoria instituțiilor internaționale și rolul reprezentanților sud-est europeni în cadrul acestora va evidenția circulația dincolo de cadrele naționale a elitelor politice și epistemice la nivel regional, pe plan european, dar și mondial. Proiectul examinează rolul UNESCO și al ONG-urilor afiliate acestuia (AIESEE, ICPHS, or ICHS) ca instituții care determină noi direcții în politici culturale și discursuri epistemice (Erdmann 2005), fiind foruri ideale pentru a legitima internațional și facilita noi reprezentări ale Europei de Sud-est și a țărilor din regiune. Asemenea organizații erau zone de contact în care reprezentanți ai unor culturi și sisteme politice diferite aveau ocazia să interacționeze și să realizeze agende comune trans-regionale (Iriye 2002).

Proiectul se va baza pe surse primare care reflectă atât faptul că punctul de pornire este rolul României în re-imaginarea Europei de Sud-est în Războiul Rece, cât și posibilitățile de extindere a analizei la nivel regional. Voi folosi arhivele Comitetului Central al PCR (secțiile Agitprop, Cămară și Relații Internaționale) și ale Ministerului Afacerilor Externe (dosarele privind UNESCO, AIESEE, colaborarea balcanică, etc.). Urmează să fac demersuri pentru a avea acces la arhiva Comisiei naționale a României pentru UNESCO.

În anii anteriori, am avut posibilitatea de a extinde pe plan regional cercetarea, realizând copii digitale ale documentelor din arhiva UNESCO privind următoarele teme: relațiile centralei de la Paris cu comisiile naționale din România, Bulgaria, Iugoslavia, Turcia, Grecia și Albania; relațiile UNESCO cu AIESEE; relațiile ICPSH cu AIESEE; colecția proiectului UNESCO pentru o nouă istorie a umanității (1978-1989, <http://www.unesco.org/culture/humanity/index.html>). Am obținut din arhiva UNESCO materiale privind activitatea Asociației Internaționale de Studii Slave și Asociația Internațională pentru Studiul Civilizațiilor Mediteraneene. Pe parcursul lui 2020 voi realiza un nou stagiul de cercetare la Paris (finanțat de Institutul de Studii Avansate din Aarhus) unde voi lucra cu documente ce țin de relațiile țărilor balcanice cu UNESCO în perioada anilor nouăzeci și cu colecțiile din arhiva ICHS.

Aspectul regional al proiectului este consolidat prin studiul publicațiilor AIESEE (buletinul asociației, volumele realizate pe baza conferințelor organizate sub egida sa, volumele congreselor de studii sud-est europene). (Re-)Înființarea institutelor de studii sud-est europene sau balcanice în Grecia (1953), România (1963), Bulgaria (1964), Iugoslavia (1969) sau Turcia (1970) oferă acces la materialul istoriografic publicat de către revistele acestor institute („Revue d’Études Sud-Est Européennes”, „Études Balkaniques”, „Balkan Studies”, „Balcania”). Open Society Archivum deține material considerabil în cadrul arhivei Radio Europa Liberă privind dinamica politică și culturală inter-balcanică.

Rezultatele scontate:

Propunerea reprezintă baza pentru redactarea unei monografii și reflectă o activitate de cercetare începând cu anul 2014, întreruptă pe parcursul anilor de angajamente în cadrul unor proiecte internaționale („Socialism Goes Global: Connections between the Third and the Second World” și „1989 after 1989: Rethinking the Fall of State Socialism in Global Perspective”) sau naționale (PN-II-RU-TE-2014-4-0335 „Înspre global: Experții socialiști în timpul Războiului Rece (anii 1960-1980)”).

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea capitolelor în periodice academice recunoscute și, ulterior, a lucrării în integralitate (în limba engleză) la o editură interesată, cotate CNCS.

Colaborări în țară:

Comisia Națională a României pentru UNESCO, Universitatea din București, Ministerul Educației și Cercetării.

Colaborări în străinătate:

Institutul de Studii Avansate al Universității din Aarhus (unde voi fi bursier în perioada 1 octombrie 2019 - 30 septembrie 2020); Centrul de Studii Avansate de la Sofia; Pasts, Inc. Center for Historical Studies (Universitatea Central Europeană)

Bugetul solicitat:

Salariul pe perioada 1 iunie - 30 septembrie 2019, 1 octombrie 2020 - 30 iunie 2021; finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor (pentru documentare) în țară și în străinătate.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 11

Denumire:

Ministru în mai multe regimuri: Mihai Ralea – o biografie politică

Coordonator/autor: Cristian VASILE

Colectiv de cercetare: – Cristian VASILE

Termen de realizare: 1 ianuarie 2020 – 31 decembrie 2021 (doi ani)

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Nu există o biografie politică a lui Mihai Ralea (*Mihail D. Ralea*, 1896–1964), după cum nu există o lucrare exhaustivă despre savant care să integreze și să utilizeze consistenta bază documentară (despre personaj și despre toate instituțiile pe care le-a populat), devenită disponibilă după „revoluția arhivistică” din anii 2006-2007. Studiile de până în decembrie 1989 au insistat asupra posturii de eseist/estetician/scriitor a lui Mihai Ralea – poate unul dintre cei mai rafinați esești din cultura română – și inevitabil (din cauza cenzurii) nu au abordat în mod consistent și echilibrat prezența lui M. Ralea în spațiul politic – vezi Ion Pascadi, *Esteticieni români*, Editura Academiei RSR, București, 1969; Petre Anghel, *Mihai Ralea, vocația eseului*, Editura Cartea Românească, București, 1973; Titu Popescu, *Idei estetice în opera lui Mihai Ralea*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1974; Zaharia Sângeorzan, *M. Ralea, scriitorul*, Universitatea din București, București, 1977 etc.

Istoricul literar Florin Mihăilescu a realizat în postcomunism o utilă monografie dedicată operei lui Mihai Ralea (*Introducere în opera lui Mihai Ralea*, Editura Minerva, București, 1997) – cu accent pe opera filosofică, sociologică, psihologică, de istorie literară etc.; însă aspectele de biografie politică sunt menționate doar în treacăt. Studii despre opera lui M. Ralea – cu referiri răzlețe și la cariera politică – a realizat Constantin Schifirneț, care a contribuit la reeditarea lui în perioada postdecembristă (vezi M. Ralea, *Fenomenul românesc*, ediție de C. Schifirneț, Editura Albatros, București, 1997). Fișa biografică dedicată lui M. Ralea din *Dicționarul general al literaturii române* conține interesante sugestii de lectură, inclusiv pentru relația dintre umanist/scriitor și om politic, dar inevitabil – din cauza cadrului lexicografic ce impune concizie – nu dezvoltă această idee (v. Alexandru Săndulescu, *Mihai Ralea*, în Eugen Simion, coordonator general, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. 5, P–R, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, pp. 509-513). Este interesant și simptomatic că și după 1989 a predominat analiza criticului, eseistului și scriitorului M. Ralea, cu neglijarea omului politic – vezi Elena Cobianu, *Mihai Ralea, universul unei opere*, Editura Arvin Press, 2006; sau Cristina Martha Balinte, *Mihai Ralea: „spiritul național” în mentalitate europeană*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013. Accentul a căzut asupra investigării operei, nu și a omului politic (sau măcar a omului M. Ralea – este adevărat că, în urmă cu mai multe decenii, D.D. Roșca s-a preocupat de subiect, însă cu limitările impuse de perioada în care publica și doar sub forma unui discurs (nu a unei opere de proporții): vezi D.D. Roșca, *Mihai Ralea, omul și opera*, Editura Academiei RSR, București, 1975).

O bază de pornire pentru schițarea traseului politic al lui Ralea a realizat Ovidiu Bozgan – printr-o fișă de biografie politică: *Mihail Ralea, 1896-1964*, în „Arhivele totalitarismului”, an. 9, nr. 1-2, vol. 30-31, 2001. Referiri mai consistente la M. Ralea a făcut și Adrian Cioroianu (*Pe umerii lui Marx. O introducere la istoria comunismului românesc*, Edit. Curtea Veche, București, 2005). Ioan Scurtu – mai ales în sintezele de istorie a PNT – a abordat și tema activității politice a lui M. Ralea în cadrul partidului, fără a insista însă asupra evoluțiilor politice sinuoase ale lui Ralea până în 1964 (Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Edit. Enciclopedică, București, 1994). În volumul coordonat de Dan Cătănuș – *Intellectualii români în arhivele comunismului* (coautori: Mioara Anton, Alexandru M. Mironov, Raluca N. Spiridon, A.M. Cătănuș), prefată de Dan Berindei, Editura Nemira, București, 2006, p. 111-158 – este publicat

lungul raport redactat de Mihai Ralea în 1955 și adresat Comitetului Central al PMR, un rechizitoriu la adresa unor practici dogmatice din primii ani de după instaurarea regimului comunist; documentul poate fi privit și ca o pledoarie pentru modernizare culturală în cadrele marxist-leniniste. Secvențe din activitatea politică postbelică a lui M. Ralea reies și din volumele de documente dedicate *Frontului plugarilor. Documente*, vol. 1-2, editori: Vasile Ciobanu, Sorin Radu și Nicolae Georgescu, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011–2012; Frontul Plugarilor a fost formațiunea politică în care s-a topit după 23 august 1944 minusculul Partid Socialist Țărănesc fondat de M. Ralea în anul 1943. Camelia Zavarache a tratat recent parcursul academic al lui M. Ralea în institutele de cercetare ale Academiei Republicii Populare Române (*Tranziție și strategii de adaptare: Mihai Ralea și activitatea Secției de filosofie a Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR (1949-1952)*, în „Studii și Materiale de Istorie Contemporană“, XVI, 2017).

Scopul proiectului:

Cum o arată și titlul proiectului, lucrarea își propune o tratare cuprinzătoare – posibilă în circumstanțele arhivistice favorabile de astăzi – a biografiei politice a lui Mihai Ralea. Însă proiectul de cercetare nu îl are în vedere doar pe *omul politic* Mihai Ralea în diversele lui ipostaze – doctrinar al țăranismului; membru important în conducerea Partidului Național Țărănesc; deputat PNT; ministru al Muncii și Asigurării Sociale în guvernul dictaturii carliste (1938-1940); opozant și marginalizat al regimurilor legionaro-antonescian și antonescian; președinte al insignifiantului Partid Socialist Țărănesc (între 1943-1944); coleg de partid cu Petru Groza în Frontul Plugarilor (1944-1953); ministru al Artelor în guvernul procomunist Petru Groza (1945-1946); diplomat, ministru plenipotențiar la Washington D.C. (SUA) (1946-1948); conducător al diplomației culturale comuniste (ca președinte al Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea/IRRCS) etc. Lucrarea se va ocupa inclusiv de reflecția politică a savantului umanist (critic și istoric literar, eseist, estetician, psiholog, sociolog) care a fost Mihai Ralea, precum și de măsura în care, ulterior, ajuns în câmpul puterii, a pus în practică măsurile politice pentru care a pledat ca eseist și publicist politic. Proiectul își propune să ofere o imagine nuanțată asupra unui M. Ralea extrem de complex, un om al contradicțiilor; acel om care în mai puțin de un an reușește să facă saltul de la psihologul social rudimentar, care califică psihologia americană drept „antiumană“, „antiștiințifică“ și chiar ... canibalică ! (*Caracterul antiuman și antiștiințific al psihologiei burgheze americane*, Edit. de stat pentru literatură științifică, București, 1954) la criticul practicilor dogmatice care face un rechizitoriu al abuzurilor din anii stalinismului dezlănțuit în contextul relaxării generate de „Spiritul Genevei“ (1955) – v. raportul sus menționat înaintat de Ralea Comitetului Central al PMR.

Nu în ultimul rând, lucrarea va surprinde și modul în care Mihai Ralea – în calitate de șef de secție sau director al unor institute academice (Secția de Filosofie a Institutului de Istorie; Institutul de Psihologie) – a aplicat sau nu directivele ideologice specifice marxism-leninismului privitoare la profilul politic al cercetării umaniste și în științe sociale.

Proiectul va încerca să se înscrie în tendința vizibilă din ultimii ani în spațiul cultural autohton de reabilitare a genului biografic în istoriografia română – orientare încurajată atât de accesul mai lesnicios la sursele istorice, cât și de publicarea/traducerea

mai multor volume de profil: vezi doar Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, traducere din limba germană de Wilhelm Tauwinkl, Editura Humanitas, București, 2017, 455 p.

Material și metode de lucru:

Un element esențial în documentarea temei îl va reprezenta Dosarul de urmărire individuală/de acțiune individuală întocmit pe numele lui Mihai Ralea și aflat în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS); este vorba despre cinci volume (cel puțin atâtea sunt identificate ca atare până la această dată) cuprinzând peste 1000 de file de documente. Aceste surse istorice au rămas în mare parte neexplorate (și din cauza declassificării târzii). Proiectul de cercetare reprezintă o bună oportunitate pentru valorificarea acestui tip documente – nu doar note, rapoarte, delațiuni etc. strânse după 1948 de către Securitate (DGSP, DGSS etc.), ci și de către Siguranța (precomunistă – interbelică și antonesciană), Corpul Detectivilor și SSI (Serviciul Special de Informații), căci M. Ralea a fost un „caz”, un „obiectiv” pentru serviciile de informații/de represiune și înainte de regimul comunist. Acest aspect va permite inclusiv o discuție în viitoarea lucrare de plan în jurul naturii regimului politic interbelic care a permis existența unor acțiuni ale organelor informative ce pot fi considerate a fi specifice unei „poliții politice”, chiar dacă formal serviciile secrete funcționau într-o democrație liberală.

Am reținut mai multe sugestii de lectură din discuțiile purtate cu prof. Șerban Papacostea, care insista uneori asupra inconsistențelor lui Mihai Ralea raportate la mediul universitar francez în care s-a format, dar nu numai (inconsistențe în viața politică, în general). Interviuurile de istorie orală și memorialistica pot completa în mod fericit baza documentară reprezentată de documentele de arhivă (sursele provenite de la poliția secretă, de la organele PCR); evident, memorialistica – jurnale, amintiri, note zilnice, însemnări, corespondență etc. – trebuie la rândul său utilizată cu prudență (mai ales Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah*, Editura Albatros, București, 2000). Umorele lui Petre Pandrea sunt foarte evidente; însă de multe ori – dacă renunțăm la epitetele sale infamante – putem observa că textele lui surprind în cazul lui Mihai Ralea inconsistențe, inconsecvențe, inadecvări, scăderi morale reale, sau elemente de versatilitate semnificativă etc. care – toate – explică într-un fel supraviețuirea remarcabilă îndelungată a lui M. Ralea atât în rândurile elitei intelectuale, cât și ale celei politice vreme de decenii, în timpul unor regimuri extrem de diferite din punct de vedere ideologic (de la dreapta la stânga radicală).

Analiza de text va ocupa un loc important în lucrarea pe care o preconizăm. Ne interesează în mod special în ce măsură teoreticianul, savantul, doctrinarul, precum și eseistul politic Mihai Ralea (vezi *Democrație și creație*, 1926; *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste. Studiu asupra evoluției tacticii revoluționare*, 1930; *Atitudini*, 1931 etc.) a rămas consecvent textelor sale atunci când a intrat în viața politică și mai ales atunci când a fost cooptat în funcții decizionale ministeriale (ministru al Muncii și Asigurării Sociale, 1938-1940; ministru al Artelor, 1945-1946 etc.).

Nu vor fi neglijate nici documentele de la Arhivele Naționale Istorice Centrale privitoare la M. Ralea, la partidele prin care a trecut, la ministerele unde a fost titulat, la membri ai anturajului său: Tudor Vianu, D.I. Suchianu, Mihail Ghelmegeanu, Octav Livezeau, Const. I. Botez, Traian Herseni ș.a. și nici dosarele din Arhiva Institutului de

Istorie „Nicolae Iorga“ (care cuprind documente emise de Secția de filosofie pe care M. Ralea a condus-o).

Rezultatele scontate:

Definitivarea unei lucrări care să se apropie de statutul unei biografii de ținută academică.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea capitolelor în periodice academice recunoscute și, ulterior, a lucrării în integralitate la o editură interesată, cotate CNCS.

Colaborări în țară:

Uniunea Scriitorilor din România; Ministerul Culturii și Identității Naționale; Universitatea din București.

Colaborări în străinătate:

Buget solicitat: Salariul pe doi ani

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 12

Denumirea proiectului:

Artă și politică: Planul comunist de constituire a muzeelor, 1945-1951

Coordonatorul/Autorul: Cristian Vasile

Colectiv de cercetare: Cristian Vasile

Termenul de realizare: doi ani (1 ianuarie 2022–31 decembrie 2023)

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Nu există până la acest moment o lucrare monografică bine documentată care să surprindă modul de constituire a muzeelor naționale și regionale/județene în primul deceniu de regim comunist. Ar fi fost și imposibil sau măcar improbabil un asemenea demers complex, cel puțin până în 2005-2006; abia atunci s-a produs în România o „revoluție arhivistică“ ce a scos la lumină documente esențiale provenind de la organele partidului comunist și de la Securitate. Aceste surse istorice sus amintite sunt extrem de relevante, deoarece încă din primii ani postbelici instanțe ideologice ale PCR, dimpreună cu organele poliției politice, au supervizat, controlat și „îndrumat“ spațiul cultural, inclusiv muzeal.

Pe lângă descrierile muzeelor apărute înainte de 1989, merită menționat numele lui Ioan Opriș, cel care a oferit în anul 1994 o bună sinteză de istorie a muzeelor pentru acel moment – vezi Ioan Opriș, *Istoria muzeelor*, București, Editura Museion, 1994, 158pp + anexe – o carte care, însă, astăzi își arată limitele, fiind cumva datată. În primul rând, perioada postbelică beneficiază de puține pagini, iar – în al doilea rând – momentul 1945/1948 nu apare neapărat ca un moment de ruptură. În plus, în volum se sugerează ideea discutabilă a existenței unui soi de continuitate, chiar instituțională, a Muzeului național (de istorie), de la 1834 la 1969/1970 (Ibidem, pp. 42-44). Mult mai aplecat către zona colecțiilor particulare este volumul intitulat *Colecționism, muzeologizare, patrimonializare*, București, Editura Oscar Print, 2013, 292pp., datorat aceluiași profesor

I. Oprea. Cartea este o bună bază de plecare pentru o discuție serioasă despre ceea ce a însemnat în epoca modernă și contemporană colecția de artă, colecționarul și fenomenul „colecționismului”. Lucrarea este importantă și pentru că zăbovește inclusiv asupra schimbărilor radicale din domeniul colecționismului în perioada postbelică. Volumul Muzei și colecții din România, București, Editura Enciclopedică, 2002 are un caracter lexicografic.

La finele anilor 1990, Virgil Șt. Nițulescu a trecut în revistă în mod pertinent legislația la care au fost supuse obiectele de artă și creațiile artistice în perioada postbelică – vezi Virgil Nițulescu, Note privind legislația protejării patrimoniului cultural mobil din România, în perioada 1946-1989, în „Muzeul Național”, XI, 1999, pp. 289-304, demersul său extinzându-se și asupra organizării muzeale sub impactul actelor normative elaborate de-a lungul epocii comuniste. Textul a rămas foarte util și astăzi, însă declasificările survenite între timp (inclusiv fragmente din legislația secretă, nepublică) pot adăuga nuanțe importante. Spre exemplu, atacul asupra proprietății private din domeniul artistic (colecțiile particulare de artă), anticipat și descris de profesorul Nițulescu, poate fi astăzi reconstituit într-un mod și mai detaliat. În 2013 istoricul și muzeograful Cornel Ilie a realizat un demers meritoriu, limitat însă la muzeele de istorie – Cornel Constantin Ilie, Regimul comunist și muzeele de istorie din România, București, Editura Dobrogea, 2013. Foarte utile, ca instrumente de lucru, sunt lucrările și ghidurile publicate de Marin Mihalache, ele reflectând transformările din cadrul rețelei muzeale din întreaga țară de după 1944-1945: vezi M. Mihalache, Ghidul muzeelor din România, București, EpT, 1972. După 1989, Luminița Ionescu a reflectat realitățile muzeale din capitală: Ghidul muzeelor bucureștene, 2006. Studii demne de luat în seamă a realizat și Simina Bădică, a cărei teză doctorală despre practicile muzeale în comunism și postcomunism – Simina Bădică - Curating Communism. A Comparative History of Museological Practices in Post-War (1946-1958) and Post-Communist Romania, doctoral dissertation, Budapest, Central European University, 2014 – a rămas însă nepublicată. Emanuela Grama a lansat un concept care este aplicabil și în cadrul demersului nostru: „naționalizarea artei” – vezi Emanuela Grama – Arbiters of Value: The Nationalization of Art and the Politics of Expertise in Early Socialist Romania, Pittsburg, Carnegie Mellon University, 2019. Anumite publicații periodice din sfera academică și de artă au găzduit lucrări importante relevante pentru tema de față: „Revista Muzeelor” („Revista muzeelor și monumentelor”); „Arta”, „Arta Plastică”; „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, „Monumente și muzee” ș.a.. La fel, în cazul memorialisticii, demne de atenție sunt lucrările unor Radu Bogdan (Un martor al realismului socialist, în „Dilema”, nr. 113-153, 1995), Petre Oprea (jurnalele sale ce se întind de la finele anilor 1950 până în postcomunism), Mircea Deac ș.a.

Scopul proiectului:

Proiectul își propune să reconstituie în detaliu modul de constituire al principalelor muzee din România la începutul regimului comunist, dar și să surprindă evoluția unor instituții muzeale, în primul rând Muzeul Național/Muzeul Național de Artă și Arheologie, Muzeul Național de Antichități, Muzeul Toma Stelian, Muzeul Kalinderu, Muzeul Anastase Simu, Muzeul de Artă al Republicii Populare Române (cu cele două Galerii ale sale, Galeria de artă românească și Galeria de artă universală). Lucrarea va reflecta și activitatea unor organisme importante precum Direcția Artelor, Consiliul Superior al

Muzeelor, Comisia de organizare a muzeelor de pe lângă Ministerul Artelor (Ministerul Artelor și Informațiilor, începând din aprilie 1948; ulterior: Comitetul pentru Artă), dar și Comisia de inventariere și evaluare a obiectelor de artă din Castelul Peleş.

Proiectul de cercetare va încerca să treacă în revistă cazuri de însușire a unor obiecte de artă, chiar cu încălcarea legislației edictate după momentul martie 1945, pentru a scoate la lumină un subiect mai puțin cunoscut și cercetat: confiscările din sfera proprietății artistice particulare și abuzurile care au însoțit constituirea rețelei muzeistice începând cu sfârșitul anilor 1940. Lucrarea va acoperi documentar perioada de început a regimului comunist (cca 1945–1951), fără a se limita însă la atât, amintind și despre anumite antecedente prin care s-a atentat la proprietatea asupra obiectelor de artă și a bunurilor culturale; aceste precedente – este și ipoteza lucrării noastre – pot fi plasate în timp după momentul decembrie 1937, atunci când guvernarea țării a fost preluată de cabinetul antisemit Goga-Cuza, care avea să atenteze la drepturile și libertățile cetățenilor români de origine evreiască. Or, fenomenul discriminării (rasiale) s-a reflectat și asupra dreptului de proprietate, inclusiv a proprietății asupra colecțiilor artistice. Astfel de antecedente au fost speculate după 6 martie 1945 de autoritățile (pro)comuniste, reprezentante ale celui alt versant totalitar, care propaga ura de clasă, nu de rasă. Lucrarea va încerca să verifice această ipoteză.

În fine, proiectul are în vedere și răspunsul la alte întrebări: Cât de afectate au fost colecțiile particulare de artă și în ce măsură „donațiile de utilitate publică” – conform denumirii oficiale – s-au produs sub constrângere (fizică, morală sau de altă natură)? Care a fost politica de achiziții (de opere de artă) a noilor muzee de după 1948 și în ce măsură a fost influențată sau nu de orientarea spre realismul socialist a regimului politic comunist? Cum a evoluat definiția unor termeni și concepte fundamentale precum „muzeu”; „muzeu național”; muzeu regional”; „patrimoniu mobil”; „monument istoric de arhitectură”; „obiect de artă” etc. sub impactul instaurării regimului comunist, un regim cu discurs muzeal propriu, distinct de cel anterior anului 1945; Cât de influențată politic a fost Comisia de organizare a muzeelor în perioada postbelică?

Am luat în considerare ca ultim punct de reper cronologic anul 1951, deoarece la acest moment, în vara aceluși an, a fost inaugurată Galeria de artă universală a Muzeului de artă al RPR (în fostul Palat Regal de pe Calea Victoriei, clădire ce nu era însă pe deplin renovată). Această realitate rezultă dintr-o adresă a Vicepreședintelui Comitetului de Stat al Planificării, datată 15 aprilie 1953, și transmisă vicepreședintelui Consiliului de Miniștri (Iosif Chișinevschi), din care aflăm că: „[La] Muzeul de Artă [al] RPR lucrările de finisare a fațadelor din Calea Victoriei și colțul [din Bulevardul] Știrbei Vodă trebuie să fie terminate la 1.VIII.1953” (Arhivele Naționale Istorice Centrale/ANIC, Fond Consiliul de Miniștri, dosar nr. 158/1953, f. 7).

Cum am anticipat, ipoteza de cercetare pornește de la ideea că exista în România un climat neprielnic pentru zona muzeală și a colecționării de artă încă înainte de instaurarea propriu-zisă a guvernului Petru Groza și a regimului comunist. Mai degrabă este de cercetat dacă nu cumva sub regimul comunist s-a amplificat la cote monstruoase un fenomen deja existent care a afectat grav patrimoniul cultural mobil și muzeele de istorie și artă. Voi exploata în lucrare această direcție de cercetare.

Material și metode de lucru:

Fără a neglija legislația, literatura secundară, articolele de strictă specialitate, proiectul de

cercetare se va întemeia în mare parte pe documente nepublicate sau mai puțin cercetate și valorificate. Fonduri arhivistice esențiale pentru tema noastră se află la Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC). Spre exemplu: fondurile Ministerul Artelor. Direcția Artelor și Ministerul Artelor și Informațiilor (1948-1950) și Comitetul pentru Artă (1950-1953); din documentele prezente în aceste fonduri (referate, note, note de fundamentare, rapoarte, sinteze, procese-verbale etc.) se poate desprinde politica muzeală asumată de guvernul Petru Groza și de miniștri de resort (Mihail D. Ralea, Octav Livezeanu, Ion Pas, Eduard Mezincescu, N. Popescu-Doreanu ș.a.) după momentul 6 martie 1945 și până la începutul anilor 1950.

Fondul Consiliul de Miniștri (fostul fond 103) de la ANIC. Aici se găsesc documente importante (informări, rapoarte, note etc.) adresate de Ministerul Artelor/Comitetul pentru Artă organelor guvernului, documente privitoare la diverse muzee (Muzeul de Artă, Muzeul Satului etc.) și la modul cum este concepută reorganizarea rețelei muzeale. Aceste surse completează tabloul documentar descris mai sus și adaugă influența pe care o aveau, ca factori decizionali, diverși lideri comuniști (Iosif Chișinevski, de exemplu, ca primviceprim-ministru, responsabil cu domeniul cultural-ideologic). Studiarea fondului CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație va completa această imagine a subordonării ideologice față de partidul comunist (partidul unic de mai târziu).

Arhiva Muzeului Național de Artă al României (AMNAR) este deosebit de importantă pentru demersul nostru, întrucât ea reflectă în amănunt și din interior procesul de constituire a Muzeului de Artă (al RPR; ulterior: al RSR); această realitate este evidentă odată cu studiarea unui fond precum cel denumit Achiziții; arhiva conservă și documentele unor muzee topite în noua instituție muzeală (muzeul Toma Stelian, de pildă). Am obținut deja acordul de studiere în această arhivă din partea conducerii MNAR.

Arhiva Ministerului Culturii păstrează fondurile departamentului guvernamental de profil, ulterioare anului 1953 (dar evident, multe documente reflectă realități din anii precedenți). În prezent, la această arhivă sunt disponibile fondurile ce acoperă anii 1954–1973. Am obținut deja acordul pentru a cerceta și această arhivă.

În fine, la Arhiva CNSAS voi studia dosarele legate de Patrimoniu și de supravegherea informativă a personalului din rețeaua muzeală (zeci de dosare, având mii de file). Informații prețioase se regăsesc mai ales în fondul Documentar al arhivei CNSAS.

Metode de lucru. Analiza discursului muzeal postbelic va fi raportată la discursul precomunist, cel de dinainte de 1945, în paralel cu compararea legislației privitoare la muzee, de dinainte și de după 1945 (simptomatic este faptul că legea de inspirație comunistă nr. 803/20 septembrie 1946 de organizare a muzeelor naționale – publicată în „Monitorul Oficial” din 14 octombrie 1946, anul CXIV, nr. 238, luni, 14 octombrie 1946, pp. 11046-11052 – avea mai multe carențe și, la anumite capitole, era chiar în urma celei „burgheze” din anul 1932, act normativ adoptat în timpul guvernării Nicolae Iorga).

Ne vom folosi în demersul nostru și de analiza comparativă și, evident, punctul de reper cel mai important va fi cazul sovietic. În principal, vom urmări experiența sovietică de transformare a vechii rețele muzeale precum și evoluția unor muzee reprezentative (Muzeul Ermitaj, de exemplu – vezi Simon Houpt, *Museum of the Missing: A History of Art Theft*, foreword by Julian Radcliffe, The Madison Press Books, New York, 2006, 192pp. [Muzeul Operelor Dispărute. Miza infracțiunilor din lumea artei, ed. rom., Edit. Vellant, 2009]; Musée de l’Ermitage Leningrad. *Peinture d’Europe Occidentale, D’Art*,

Aurora, 1988; Alla Beleakova, Schițe despre Ermitaj, Edit. Novosti, Moscova, 1990). Miza este aceea de a detecta în ce măsură modelul sovietic a fost aplicat și în spațiul românesc, mai ales că în arhive am găsit și urmele existenței unor consilieri sovietici în domeniile artistice (vezi ANIC, fond Consiliul de Miniștri, dosar nr. 158/1953, ff. 31 și urm.

Inevitabil, pentru acoperirea temei este nevoie și de o abordare biografică, de restabilire a unor portrete ale personajelor istorice implicate (în organizarea muzeală postbelică): prof. George Oprescu (director general al Muzeului Național; membru al Consiliului Superior al Muzeelor; președinte al Comisiei de inventariere și evaluare a obiectelor de artă de la Castelul Peleş etc.); istoricul de artă Teodora Voinescu, inspector general în Ministerul Artelor și Informațiilor; M.H. Maxy (director general al Muzeului de artă al RPR); ș.a.

Rezultatele scontate:

O lucrare bine documentată care să se ridice la nivelul unei monografii.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea rezultatelor cercetării la o editură prestigioasă, cotate CNCS/UEFISCDI;

Colaborări în țară:

Colaborări instituționale care privesc accesul la arhive, la surse istorice (Muzeul Național de Artă al României; Ministerul Culturii; Arhivele Naționale; CNSAS etc.).

Colaborări în străinătate: –

Buget solicitat: Salariul pe doi ani de zile.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 13

Denumirea proiectului: *Universul copiilor: dezvoltarea învățământului preșcolar în România interbelică (1919-1940)*

Coordonatorul/Autorul: Camelia Zavarache

Colectiv de cercetare: Camelia Zavarache

Termenul de realizare: 31 decembrie 2021

Stadiul cunoștințelor în domeniu: Deși educația și învățământul constituie un domeniu de cercetare consacrat și extrem de bine documentat de istorici, în mod surprinzător învățământul preșcolar a trezit într-o mai mică măsură interesul acestora, fiind mai curând prezentat în articole și studii de mai mică amploare. Ne propunem, de aceea, ca pe parcursul lucrării să cercetăm modul în care a fost introdus acest tip de pregătire dedicată preșcolarilor și să înțelegem care au fost obiectivele avute în vedere de autorități atunci când au legiferat-o.

Foarte relevant pentru înțelegerea procesului de edificare a rețelei de grădinițe din România, precum și pentru observarea concepțiilor pedagogice care le-au fundamentat, este volumul Cătălinei Mihalache dedicat relației dintre școală, familie și copii, în care autoarea a inclus un studiu referitor la învățământul preșcolar și la evoluția acestuia, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, până în epoca Ceaușescu (Cătălina Mihalache, *Copilărie, familie, școală: politici educaționale și receptări sociale*, prefată de Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", 2016). Alături de aceasta, Adrian Majuru a abordat într-o manieră mult mai sintetică apariția și rolul grădinilor de

copii în cartea sa dedicată copilăriei (Adrian Majuru, *Copilăria la români. Schițe și tablouri cu prunci, școlari și adolescenți*, București, Editura Compania, 2006). Orientându-se mai degrabă spre perioada învățământului secundar, acesta a fost mai interesat de extinderea rețelei de gimnazii și licee decât de cea a învățământului preșcolar, pe care l-a considerat slab dezvoltat în perioada regimurilor de până la cel de-al doilea război mondial.

Apariția grădinilor de copii particulare și de stat a constituit și tema articolului redactat de Alexandru A. Mareș, privind activitatea în plan socio-cultural desfășurată de Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor din România (*Activitatea Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor din România în primul deceniu de existență*, în "Revista de istorie socială", nr. XIII-XV, 2008-2010). Demersul acestuia a surprins colaborarea statului cu această societate privată, căreia, în cel de-al doilea deceniu al secolului XX, i-a delegat o serie de sarcini de ordin organizatoric; totodată autorul a fost interesat și de concepția pedagogică din spatele înființării unor astfel de centre dedicate copiilor care nu atinseseră vârsta școlară.

Perioada de după cel de-al doilea război mondial a atras într-o măsură semnificativ mai mare interesul cercetătorilor, pe de-o parte ca urmare a elementului politic care a pătruns în fiecare palier al societății totalitare, și pe de altă parte ca o consecință a dorinței acestora de a fructifica amintirile și experiențele pe care le-au acumulat. O lucrare fundamentală în acest sens este cea a apărută la editura Polirom, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu*, în două părți. Cel de-al doilea volum coordonat de Luciana M. Jinga și Florin S. Soare (*Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu*, vol. II, *Instituții și practici*, Luciana M. Jinga, Florin S. Soare coord., Corina Doboș, Cristina Roman, cuvânt înainte de Mihaela Miroiu, Iași, Editura Polirom, 2011) deși urmărește edificarea aparatului instituțional care a avut ca obiectiv creșterea natalității, precum și măsurile punitive impuse prin legislația anti-avort, dedică un subcapitol special creșelor. Aceste instituții au cunoscut o largă răspândire pe parcursul regimului comunist, deși debaterile cu privire la importanța lor pentru femeile care munceau în afara casei debutaseră încă din perioada interbelică.

O altă lucrare care abordează modul în care a fost instrumentalizată politic școala ca instituție cu rol formativ a tinerelor generații de către regimul comunist este cea a Simonei Preda; în redactarea acesteia autoarea face apel la propriile amintiri, implicarea afectivă conferind lucrării un caracter cvasi-memorialistic (Simona Preda, *Patrie Română, țară de eroi!*, București, Editura Curtea Veche, 2014). Deși formele de înregimentare politică a copiilor avute în vedere de autoare privesc învățământul primar, lucrarea oferă un cadru util de analiză, observând caracteristicile și mizele literaturii adresate acestora, ca parte integrantă a instrumentelor de creare a omului nou.

Alături de aceste lucrări cu caracter istoric trebuie menționate și volumele de memorii ale personalităților care au copilărit în perioada interbelică sau la sfârșitul acesteia, printre acestea figurând Mircea Eliade (*Memorii, 1907-1960*, vol. I, București, Editura Humanitas, 1991), Antoaneta Ralian (Radu Paraschivescu, *Toamna decanei. Convorbiri cu Antoaneta Ralian*, București, Editura Humanitas, 2011), Dorli Blaga (Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, București, Editura Humanitas, 2015) sau Margareta Amza (Margareta Amza, *Demult, ca și ieri*, ediția a II-a, revizuită, cu o postfață de Doina Uricariu, București, Editura Universală, 2008). Amintirile acestora oferă perspective diverse asupra modului în care erau educați copiii provenind din familiile clasei de

mijloc, pentru care, de cele mai multe ori, instruirea, până la debutul învățământului primar, se realiza în casă, uneori cu ajutorul unor profesioniști.

Scopul proiectului: Proiectul de cercetare își propune să studieze modul în care s-a construit rețeaua de instituții dedicate copiilor preșcolari, legislația care a stat la baza acestora precum și felul în care s-a realizat instruirea cadrelor didactice care au activat în această ramură a învățământului. Expunerea de motive asupra legilor școlare introduse în perioada interbelică oferă cercetătorului posibilitatea de a înțelege modul în care a fost perceput învățământul preșcolar și mutațiile socio-culturale înregistrate după război, care l-au adus în atenția forurilor conducătoare.

Totodată, ne propunem să analizăm principalele activități desfășurate pe durata perioadei interbelice în grădinițe, fie ele particulare sau de stat, interacțiunea dintre cadrele didactice și copii, precum și dintre acestea și familie. Un interes aparte prezintă de aceea maniera în care prima copilărie a fost reflectată în publicațiile de profil ale vremii și intervențiile din spațiul public ale specialiștilor provenind din mediul pedagogiei și psihologiei.

Material și metode de lucru: Pentru a putea realiza obiectivele asumate, demersul nostru investigativ se va desfășura atât în arhive, cât și în biblioteci. O categorie de surse fundamentale pe care le vom exploata pe parcursul cercetării pe care ne-o propunem o constituie documentele de arhivă, aflate în cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Fondurile de interes sunt cel al Ministerului Instrucțiunii, Direcția învățământului primar-normal (1919-1940), fondul Casa Școalelor, Fondul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor din România, precum și fondul Meissner. Aceștia li se vor adăuga fondurile din arhiva Direcției Municipiului București, precum Inspectoratul Școlar al Municipiului București și Inspectoratul Școlar Regional București. Alături de fondurile arhivistice, un alt tip de surse relevante sunt volumele de documente editate pentru diferite orașe sau regiuni ale țării, precum cele privind Turnu-Severin (*Documente ale municipalității severinene 1916-1920*, vol. V, Craiova, Editura ALMA, 2009; vol. VI, 2010) care includ informații despre apariția grădinițelor de copii și gradul de dezvoltare al acestora.

Pentru a putea însă defini cadrul conceptul necesar abordării unei teme care privește istoria copilăriei este însă necesar apelul la lucrările de referință publicate în această direcție. Printre cercetătorii români care s-au aplecat asupra istoriei celor mici se numără Luminița Dumănescu (*9 ipostaze ale copilăriei românești. Istorii cu și despre copii de ieri și de azi*, Cluj-Napoca, International Book Access, 2008; *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni 1857-1910*, prefață Sorin Mitu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006) și Nicoleta Roman (*Copilăria românească între familie și societate (secolele XVIII-XX)*, București, Editura Nemira, 2015).

Totodată, în vederea înțelegerii contextului socio-politic din perioada interbelică vom apela și la lucrările referitoare la guvernările partidelor care s-au succedat la conducerea statului (Șerban Rădulescu-Zoner coord., Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onișoru, Dumitru Șandru, Apostol Stan, *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura All, 2000), cele care au privit măsurile introduse prin legislația de protecția socială (Ilie Marinescu, *Politica socială interbelică în România. Relații între muncă și capital*, București, Editura Tehnică, 1995), precum și Tratatul de Istorie al Academiei Române (Istoria românilor, vol. VIII, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007). Lucrarea Emiliei și a lui Gavrilă Sonea, referitoare la viața economică și politică a

României interbelice este un alt instrument util în abordarea temei pe care ne-o propunem (Emilia Sonea, Gabriel Sonea, *Viața economică și politică a României 1933-1938*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978). De asemenea, pentru a identifica transformările intervenite pe parcursul regimului autoritar al regelui Carol al II-lea vom utiliza lucrarea lui Al. Gh. Savu privind această perioadă (Al. Gh. Savu, *Dictatura regală 1938-1940*, București, Editura Politică, 1970), iar pentru scurta guvernare legionară vom avea în vedere cartea lui Armin Heinen privind formele fascismului din România (Armin Heinen, *Legiunea "Arhanghelul Mihail", mișcare socială și organizație politică: o contribuție la problema fascismului internațional*, trad. din germană de Cornelia și Delia Esianu, București, Editura Humanitas, 2006).

Rezultatele scontate: Ne propunem să realizăm un studiu bine documentat privind învățământul preșcolar din România interbelică, incluzând atât aspectele definitorii acestui tip de instruire a copiilor, cât și baza legislativă a acestei instituții.

Valorificarea rezultatelor: Publicarea capitolelor în periodice academice recunoscute și susținerea de comunicări științifice, precum și posibilitatea continuării acestei teme într-un proiect mai amplu, care să includă și perioada regimului lui Dej și a lui Ceaușescu.

Colaborări în țară: -

Colaborări în străinătate: -

Buget solicitat: Salariul pe doi ani și finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor pentru documentare în străinătate.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 14

Denumirea proiectului:

Școlile Normale din România interbelică: cultură națională și pregătire practică (1919-1940)

Coordonatorul/Autorul: Camelia Zavarache

Colectiv de cercetare: Camelia Zavarache

Termenul de realizare: 1 ianuarie 2022- 31 decembrie 2023

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Educația este un domeniu consacrat al cercetării istorice din România, făcând subiectul a numeroase studii și cercetări extinse, care au avut în centru legislația școlară (Cristina Gudin Nicolae Isar, *Din istoria politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile parlamentare (1864-1899)*, București, Editura Universității din București, 2004), efortul de ridicare a clădirilor de școală primară (Ramona Caramela, *Clădiri școlare din România 1864-1914. Politică de construire și model spațial*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2020) evoluția învățământului secundar și universitar (Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015) precum și politicile educaționale elaborate de statul român, la finalul Primului Război Mondial (Cătălina Mihalache, *Copilărie, familie, școală: politici educaționale și receptări*

sociale, prefată de Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, Irina Livezeanu, Cultură și naționalism în România Mare, traducere din engleză de Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1998). Alături de acestea merită menționate colecțiile de documente editate de Anghel Manolache și Gheorghe Pârnuță (coord.), Istoria învățământului din România, vol. I-III, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, precum și cele coordonate de I. Bibiri și C. Lascăr, Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor deciziuni și dispozițiuni generale ale acestui departament (Ministerul Instrucțiunii), vol. 1-2, București, Imprimeria Statului, 1901-1904.

Dintre acestea, puține sunt însă centrate asupra învățământului normal, printre lucrările dedicate școlilor pedagogice fiind cea redactată de Ioan Bota, Școala normală a „Societății pentru învățătura Poporului Român” din București, publicată în anul 2001. Sesizăm, de aceea, oportunitatea unei analize a politicilor școlare interbelice care au fundamentat învățământul normal-primar, ce pregătea personalul didactic necesar instrucției elementare, precum și a evoluției acestor școli pedagogice; astfel de instituții au cunoscut o adevărată mișcare de flux și reflux, perioade de maximă extindere a rețelei școlare, de după război, urmându-i una de reducere a numărului acestora, pe fondul dificultăților de finanțare și al schimbării viziunii politice, petrecută după venirea lui Dimitrie Gusti la conducerea Ministerului Instrucțiunii Publice.

Scopul proiectului:

Având ca temă de cercetare, pentru actuala lucrare de plan, evoluția învățământului preșcolar, în perioada menționată, am putut identifica un material documentar extins, referitor la școlile normale create la finalul războiului, atât pentru pregătirea învățătorilor, cât și a învățătoarelor, al căror rol s-a modificat odată cu viziunea partidelor politice ajunse la guvernare, în anii '20 și anii '30. Considerăm, de aceea, că bogata bază documentară disponibilă la Arhivele Naționale Istorice Centrale, în fondul Ministerului Instrucțiunii Publice, trebuie parcursă și fructificată, cu atât mai mult cu cât transformările din planul politicilor școlare vorbesc despre rolul atribuit acestor instituții, pe parcursul perioadei interbelice.

Ne propunem o analiză a mutațiilor socio-culturale petrecute la finalul războiului, atât cele din planul mentalităților, cât și la nivelul procesului de tranziție și integrare socio-culturală a noilor provincii, în cadrul României Mari. În acest context, vom analiza rolul atribuit școlilor normale și mizele culturale ale politicii educaționale trasate de către guvernul liberal, prin legea referitoare la învățământul primar și normal-primar, din anul 1924. Vom avea în vedere, de asemenea, schimbarea perspectivei în planul educației, adusă de guvernarea Partidului Național Țărănesc, și apoi noua lege a învățământului primar, din anul 1934. Ambele momente au marcat o orientare și mai accentuată asupra aspectelor practice a pregătirii normaliştilor, prin crearea pe lângă aceste școli nu doar a terenurilor agricole de aplicație, ci și a fermelor.

Totodată, analiza programei școlare, a activității corpului didactic antrenat în actul predării, a vieții cotidiene în internatele acestor instituții și a manierei de pregătire a elevilor pentru misiunea de învățători va contribui la o mai bună înțelegere a menirii lor.

Material și metode de lucru:

Pentru analiza pe care ne-o propunem vom apela la documentele aflate în arhiva

Ministerului Instrucțiunii Publice, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, precum și în fondurile Casa Școalelor și Culturii Poporului și Meissner. Alături de acestea, vom folosi fondurile Inspectoratului Școlar al Municipiului București și al Inspectoratului Școlar Regional București, din cadrul Arhivei Municipiului București, pentru dosarele de personal și pentru rapoartele de inspecție ale școlilor primare, din oraș.

Pe lângă aceste documente, emise de autorități, avem la dispoziție, datorită amabilității colegului Alexandru Ciocâltan, care ni le-a oferit pentru a le fotografia, două caiete olografe care i-au aparținut învățătorului Nicolae Vlăduț; născut în anul 1904, în satul Ogrăzile, județul Buzău, rămas orfan de tată în timpul primului război mondial, acesta a absolvit școala Normală „Carol I”, din Câmpulung Muscel (apare înregistrat în Anuarul învățământului primar, din anul 1933, când era deja învățător în comuna Greceanca, județul Buzău). Mărturia sa, redactată după ce s-a pensionat, oferă perspectiva autentică a elevului de școală normală și apoi pe cea a învățătorului, care cu greu pot fi întâlnite în solicitările numeroase adresate Ministerului, ca urmare a respectării tipicului unor astfel de documente, de către petenți. Scrise într-un stil liber, paginile de memorii înregistrează experiența și parcursul afectiv al unui cadru didactic, format prin implementarea politicilor școlare, în perioada avută în vedere de acest studiu.

Alături de documentele de arhivă, alte surse la fel de importante sunt cele editate în epocă, de autoritățile centrale, precum Ministerul Instrucțiunii; Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, devenit ulterior Buletinul Oficial al Ministerului Educației Naționale, precum și anuarele; Anuarul Societății Instituturilor din România (1905), Anuarul Casei Școalelor și Culturii Poporului (1922-1923), Buletinul Federației Corpului Didactic (1930), Anuarul învățământului primar, editat în anul 1933, care includea tot personalul didactic ce activa în învățământul preșcolar și primar, din întreaga țară, Anuarul învățământului primar-normal din regiunea școlară Banat-Crișana, pe anii 1942-1943, precum și anuarele internaționale referitoare la învățământ, cum este *Annuaire International de l'Éducation et de l'Enseignement* (1934), editat de Biroul Internațional al Educației, din Geneva.

Pe lângă aceste publicații, vom avea în vedere multitudinea de anuare editate de școlile normale, în epocă, precum și publicațiile periodice tipărite atunci, care aveau ca public elevii școlilor secundare și normale; dintre acestea din urmă menționăm Tânăra generație. Politică, societate, literatură (1935), Tineret. Revistă literară (1935-1936), Tineretul (1935), Tineretul Argeșului (1933), Tineretul. Foaie studențească din Dâmbovița (1930), Tinerețe (1935-1943), Tinerețe. Revista elevilor Școlii Normale Vasile Lupu din Iași (1936-1939), Tinerețea (1939), Tinerețea. Revista tineretului român de pretutindeni (1936-1939), Tinerimea creștină: revistă ortodoxă de educație religioasă-morală pentru tineret (1931-1939), Tineretul învățătoresc (1935), Tinerimea. Revistă de cultură școlară, știință și literatură (1936), Tinerimea română (1937), Tinerimea școlară (1919-1920), precum și Revista Generală a Învățământului.

Rezultatele scontate:

Ne propunem să realizăm un studiu bine documentat privind învățământul normal din România interbelică, incluzând atât aspectele definitorii acestui tip de instruire a elevilor, cât și baza legislativă a acestei instituții.

Valorificarea rezultatelor:

Publicarea capitolelor în periodice academice recunoscute și susținerea de comunicări științifice.

Colaborări în țară: -

Colaborări în străinătate: -

Buget solicitat: Salariul pe doi ani și finanțarea, în măsura posibilităților bugetare, a deplasărilor pentru documentare în țară.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 15

Denumirea proiectului: *Discursuri paralele: Securitatea și fostele deținute politic din România. Studii de caz*

Coordonatorul/Autorul: Claudia-Florentina Dobre

Colectiv de cercetare: N/A

Termenul de realizare: 1 ianuarie 2020- 30 aprilie 2022

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

După căderea comunismului în România, persecuțiile politice au fost aduse în atenția publicului larg prin intermediul memoriilor, peste o sută fiind publicate în primele două decenii post-decembriste. Memoriile de închisoare au stârnit în mod deosebit interesul criticilor literari care au examinat valoarea literară și estetică a acestora. Adrian Marino caracteriza memoriile de închisoare drept „literatura represiunii”²¹ în timp ce pentru Ion Manolescu, ele aparțin „literaturii de frontieră”²². Monica Lovinescu caracteriza aceleași memorii drept „miracol” al literaturii²³. Dan C. Mihăilescu, care a dedicat primul volum din istoria literaturii române postcomuniste memoriilor și jurnalelor, consideră memoriile carcerale drept „revelația culturală a postcomunismului”²⁴.

Una dintre cele mai complexe analize literare, etice și estetice ale memoriilor de închisoare i se datorează Ruxandrei Cesereanu care s-a aplecat asupra universului închisorii românești atât din perspectivă literară, cât și antropologică. Lucrarea „Călătorie spre centrul infernului”²⁵ este și o „datorie de onoare” față de victime, după cum afirmă autoarea în introducerea cărții sale. O ediție revizuită și completată care examinează modul în care Gulagul este reflectat în conștiința românească a fost publicată de autoare

²¹ Adrian Marino, „Reprezentare și confesiune”, în 22, nr. 28 (334), 10-16 iulie 1996, p. 9.

²² Ion Manolescu, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ion D. Sârbu, N. Steinhardt*, București, Humanitas, 1996, p. 5.

²³ Monica Lovinescu, « Alice în țara sârmei ghimpate », în 22, no. 21(122), 29 mai-4 iunie 1992, p. 16.

²⁴ Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism. Vol. 1. Memorialistica sau trecutul ca reumanizare*, Iași, Polirom, 2004, p. 143-216.

²⁵ Ruxandra Cesereanu, *Călătorie spre centrul Infernului*, București, Fundația Culturală Română, 1998.

sub titlul *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*²⁶.

Psihanaliza a contribuit, de asemenea, la analiza amintirilor referitoare la persecuțiile politice din perioada comunistă. Mărturiile foștilor deținuți au fost interpretate într-o manieră psihanalitică de Irena Talaban în cartea sa, *Teroarea comunistă și rezistență culturală*²⁷. Pe baza mărturiilor orale despre „fenomenul Pitești”, autoarea explorează limitele ambiției comuniste de a crea omul nou prin acest experiment de inginerie socială dezvoltat în închisoarea din respectivul oraș. Irena Talaban și-a extrapolat constatările asupra deținuților politici care au fost „reeducați” la Pitești la nivelul societății românești, care la rândul său a fost reeducată de regimul comunist.

Memoriile de închisoare au reprezentat punctul de plecare și al analizelor istorice. Istoricii s-au pus repede în slujba dreptății morale cerute de cei persecutați. De multe ori, re-scrierea istoriei perioadei comuniste s-a rezumat la istoria represiunii descrise de martorii persecuțiilor politice. Această perspectivă avea rolul de a dezvălui „ascunderea faptelor istorice de către adepții Partidului Comunist”²⁸.

Experiențele de închisoare și de viață ale foștilor deținuți politici români au făcut obiectul unor analize importante de-a lungul ultimilor 30 de ani²⁹. Două cărți ne-au atras în special atenția: *Femei în infernul concentraționar românesc*³⁰, una din primele lucrări tratând această problemă, și *Memorialistica detențiilor postbelice românești* în care Maria Hulber a comparat memoriile de închisoare ale câtorva deținuți celebri cu dosarele lor de Securitate încercând să pună în evidență minciunile inventate de aparatul represiv³¹.

Scopul proiectului:

Lucrarea propusă are drept scop valorificarea interviurilor realizate pentru cercetarea mea de doctorat, din perioada 2003-2006, cu fostele deținute politic din România anilor '50. Această cercetare a dus la elaborarea tezei mele de doctorat intitulată, *Nous-mêmes comme les autres. Témoignages des anciennes détenues politiques roumaines*, republicată recent sub titlul, *Ni victime, ni héroïne. Les anciennes détenues politiques roumaines et les mémoires du communisme en Roumanie*.

²⁶ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Iași, Polirom, 2005.

²⁷ Irena Talaban, *Terreur communiste et résistance culturelle. Les arracheurs de masques*, Paris, PUF, 1999.

²⁸ Alexandru Duțu, « L'élaboration d'une nouvelle image du passé en Roumanie », în *Sources. Travaux historiques. Le métier d'historien dans l'Est de l'Europe*, no. 40, 1994, p. 25.

²⁹ Theodora-Eliza Văcărescu, “Women and/in the communist political prisons: the first and the second circle of suffering, Romania, 1947-1965”, în *Romanian Journal of Society and Politics*, vol. 3, no. 1, pp. 7-45. Jill Massino, “Humanizing Imprisonment: Religion, Community and Gender Identity in the Narratives of Women Prisoners in Communist Romania”, în Ghizela Cosma, Virgiliu Tarău, eds., *Condiția femeii în România secolului XX. Studii de caz*, Cluj, Presa Universitară clujeană, 2002, pp. 179-198. Liana Cozea, *Confesiuni ale eului feminin*, Paralela 45, 2005; Ioana-Zoia Sandu (Ursu), *Memories of motherhood imprisoned in the Romanian Gulag*, în Cosmin Budeancă, Dalia Bathory (eds.), *Histories (Un)Spoken. Strategies of Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners's Families in Communist Central and Eastern Europe in the '50s and '60s*, Lit Verlag, Zurich, 2017, pp. 245-261.

³⁰ Grațian Cormoș, *Femei în infernul concentraționar din România (1945-1989)*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2007.

³¹ Maria Hulber, *Memorialistica detențiilor postbelice românești*, Oradea, Ratio et Revelatio, 2015.

Lucrarea va merge într-o direcție neabordată în teza mea de doctorat sau în alte lucrări deja publicate. Astfel, pe lângă analiza politicilor publice și a cadrelor sociale ale memoriei, lucrarea își propune să compare două discursuri paralele despre aceleași traiectorii de viață: cel al fostelor deținuți politic care au participat la cercetarea mea din anii 2003-2006, și cel al fostei Securități prin intermediul fișelor penale, al dosarelor de urmărire și/sau de colaborare (din perioada 1947-1989).

La mai bine de 15 ani de când am început această cercetare și la 30 de ani de la căderea comunismului, o revizuire a întregii problematice mi se pare necesară. În primul rând, cadrele sociale ale memoriei au evoluat și rolul memoriei foștilor deținuți politici trebuie re-evaluat prin prisma noilor evoluții paradigmatică din spațiul public: anticomunismul civic și post-memoria.

Anticomunismul care a dominat spațiul public post-decembrist a acumulat noi sensuri fiind identificat mai recent pe de o parte cu dorința de a crea un stat de drept democratic și a unei democrații funcționale, iar pe de altă parte, cu rezistența la schimbările aduse de anticorupție. E o lungă evoluție de la anticomunismul populist promovat de Emil Constantinescu în 1996³² la anticomunismul civic din ultimii ani.

Post-memoria se referă la reprezentările despre trecut ale tinerilor care nu au trăit în perioada a cărei memorie vor să o țină vie, deci nu au amintiri proprii, ci transmit mai departe amintirile părinților și, mai ales, cele ale bunicilor, modelate însă și de discursul public și al grupului de apartenență sau a comunității de memorie din care fac parte (dacă este cazul, evident). Fără a avea amintiri proprii despre comunism, însă colectând informații din diverse surse și bazându-se pe *memoria comunicațională*³³, o treime dintre tineri văd comunismul ca o perioadă bună din istoria României, fără să înțeleagă limitările, abuzurile și crimele săvârșite de acesta³⁴. Explicațiile acestei post-memorii sunt multiple: memoria comunicațională joacă un rol important, dar și lipsa unei paradigme educaționale axate pe promovarea drepturilor omului precum și anticomunismul care a saturat spațiul public fără nuanțele necesare care să permită asimilarea acestuia de către cei neinițiați în ingineria socială comunistă.

Noile evoluții ale cadrelor sociale ale memoriei, dispariția purtătorilor memoriei represiunii, precum și o întrerupere a transmiterii acesteia prin neimplicarea martorilor de rang secund, adică a urmașilor foștilor deținuți, duce la marginalizarea acesteia. Dacă în anii '90, memoria persecuțiilor politice era parte integrantă a discursului anticomunist, acum represiunea comunistă este doar o referință culturală, parte a complexului de victimizare caracteristic elitelor românești despre care vorbea Sorin Alexandrescu în *Paradoxul român*.

Lucrarea mea își propune să analizeze mecanismele și factorii care au dus la o asemenea evoluție și influența lor asupra discursului memorial public și individual, analizând politicile memoriale postdecembriste referitoare la represiunea comunistă, discursul public anticomunist instrumentalizat în scopul legitimării/delegitimării

³² Alexandru Gussi, *La Roumanie face à son passé communiste*, L'Harmattan, 2011, p.

³³ cf. Jan Assmann, memoria comunicațională reprezintă memoria grupului de apartenență transmisă pe cale orală în cadrul grupului, familiei, comunității. Jan Assmann,

³⁴ Conform unui sondaj realizat în 2013 de INSCOP, tinerii între 18 și 34 de ani consideră în proporție de 34, 1% că regimul comunist a fost bun.

<https://revista22.ro/actualitate-interna/sondaj-incsop-aproape-48-dintre-romani-sunt-nostalgici-dupa-comunism-pina-si-tinerii-34-cred-ca-acesta-a-fost-bun>

politice/civice/culturale, precum și misiunea comunităților de memorie de transmitere a memoriei represiunii. *Memoria publică oficială* (termen împrumutat de la Johannes Michel, *Gouverner les mémoires*) va fi și ea analizată în încercarea înțelegerii acestora fenomene.

Influența memoriei publice oficiale, a cadrelor de memorie asupra discursului memorial individual, dar și de grup, precum și asupra funcționării instituțiilor postcomuniste (AFDPR, CNSAS, Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România/Comisia Tismăneanu) va fi dublată de analiza traiectoriilor de viață ale fostelor deținuți politic așa cum reiese atât din povestirile lor de viață, dar și din dosarele Securității. Cele două discursuri vor fi puse în oglindă pentru a reflecta nu realitatea brută a vieții în comunism, ci percepția asupra represiunii și a cotidianului victimelor represiunii din România. Această percepție este dublu ancorată în memorie: pe de o parte în memoria individuală și colectivă a celor persecutați, iar pe de altă parte în memoria arhivată a aparatului represiv.

Această punere în oglindă a celor două tipuri de documente ne permite să identificăm ficțiunea din documentele arhivate de Securitate, dar și importanța modelării discursului identitar menit să se încadreze în perspectiva dominantă a grupului de apartenență, în speță foștii deținuți politic, un grup care își revendică dreptul de a oferi propria interpretare asupra comunismului românesc.

Material și metode de lucru:

Primul capitol descrie procesul de documentare: realizarea interviurilor, limitele unei cercetări de acest tip și a constituirii grupului de memorie, desfășurarea cercetării în arhivele CNSAS (Fond Informativ/Documentar/Rețea/Penal), dar și prezentarea fișelor penale ale fostelor deținuți politic aflate pe site-ul IICCMER. Acest prim capitol propune prezentarea personajelor din dublă perspectivă, personală, dar și instituțională, informațiile provenite din povestirile de viață vor fi coroborate cu cele din fișele penale și dosarele de Securitate.

Capitolul al doilea propune un cadru de interpretare al discursului memorial public privitor la comunism și impactul acestuia asupra constituirii AFDPR, CNSAS, Comisia Tismăneanu, dar și influența acestor instituții/organizații asupra discursului memorial public și individual (al foștilor deținuți politici).

Capitolul al treilea se concentrează asupra discursului feminin asupra represiunii prin publicarea povestirilor de viață ale fostelor deținuți politic.

Capitolul al patrulea propune spre interpretare unele informații din dosarele de Securitate utile înțelegerii traiectoriilor de viață ale fostelor deținuți politic, evitându-se informațiile intime, nerelevante.

Capitolul al cincilea va analiza cele două discursuri paralele pentru a pune în evidență punctele de convergență dar și de diferențiere și explicațiile care decurg de aici.

Rezultatele scontate:

Lucrarea va oferi o perspectivă nouă asupra represiunii și discursului memorial post-decembrist privitor la aceasta. O astfel de analiză este utilă din mai multe motive: în primul rând ne arată limitele memoriei foștilor deținuți politici în înțelegerea și interpretarea comunismului românesc. Un alt aspect privește raportarea la arhivele fostei Securități a cărei parte de ficțiune este constant ocultată în spațiul public și căruia i se dă un credit mult prea mare în interpretarea traiectoriilor de viață ale indivizilor care se regăsesc în documentele arhivate de poliția politică comunistă. În al treilea rând, lucrarea

pune în evidență importanța cadrelor sociale ale memoriei, ale memoriei publice oficiale în interpretarea comunismului românesc chiar și în rândul celor care au făcut obiectul represiunii comuniste, în modelarea lor identitară postcomunistă, precum și a celor care au jucat un rol în crearea unor instituții și legi memoriale/reparatorii.

Lucrarea va arată interdependența între diversele straturi de memorie și are drept scop deconstruirea acestora pentru o mai bună înțelegere a acestui fenomen complex numit memoria comunismului. Studiul va aduce contribuții importante și la înțelegerea istoriografie și a modului de raportare a istoricilor la perioada comunistă.

Valorificarea rezultatelor: Publicarea unei cărți la una din editurile acreditate CNCIS, prezentarea rezultatelor cercetării la conferințele anuale ale IINI din 2020 și 2021.

Colaborări în țară: CNSAS, ICCMER, AFDPR

Colaborări în străinătate: -

Buget solicitat: Salariul pe doi ani.

Alte subvenții: - N/A

PROIECT DE CERCETARE 16

Denumirea proiectului: *Post-memorie și traumă culturală: urmașii foștilor deținuți politici și memoria comunismului în România*

Coordonatorul/Autorul: Claudia-Florentina Dobre

Colectiv de cercetare: N/A

Termenul de realizare: 1 mai 2022 – 31 decembrie 2024

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

În România, nu există încă studii serioase, care să analizeze împletirea traumei culturale determinată de comunism cu memoria generațională a urmașilor foștilor deținuți politici și deportați din România. Singurele cercetări publicate se referă la strategiile de supraviețuire a urmașilor foștilor persecutați politici care fie și-au publicat memoriile³⁵, fie au dat interviuri³⁶ și care s-au manifestat public asumându-și rolul de actori publici ai memoriei. Cea mai importantă lucrare care se apleacă în mod pertinent asupra acestei problematice a apărut în 2018 și este editată de Cosmin Budeancă și Delia Báthory, *Histoires (Un)Spoken. Strategies of Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners' Families in Communist Central and Eastern Europe in the '50s and '60s*³⁷. Volumul reunește mai multe studii privitoare la destinul și strategiile de

³⁵ Vlad Mitric-Ciupe, *În numele tatălui*, București, editura Vremea, 2017.

³⁶ Interviuul lui Apollon Cristodulo, fiul arhitectului Ion Cristodulo, fost deținut politic, în Adevărul, 19 May 2020, on-line at: https://adevarul.ro/locale/constant/povestea-arhitectului-detinut-politic-restaurat-cazinoul-constant-lucrau-14-ore-zilnic-dormeau-cerul-liber-1_5ec278315163ec4271e748e1/index.html (accesat pe 18 octombrie 2020); Ileana Budimir, fiica Ilenei Samuilă, fostă deținută politic, interviu on-line <https://www.buciumul.ro/2020/02/10/la-multi-ani-ileana-budimir-detinut-politic-de-la-nastere-expresia-demnitatii-romanesti-am-stat-acolo-un-an-si-patru-luni-timp-in-care-mama-nu-a-avut-voie-pana-la-sase-luni-sa-ma-vada/> (accesat pe 18 octombrie 2020), alte articole publicate în revista Memoria (1990-2019).

³⁷ Cosmin Budeancă, Delia Báthory (ed.), *Histoires (Un)Spoken. Strategies of Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners' Families in Communist Central and Eastern Europe in the '50s and '60s*, Lit Verlag, Berlin - Münster - Wien - Zürich - London, 2018; versiunea românească, Cosmin Budeancă, Delia Báthory (coord.), *Istории (ne)spuse. Strategii de supraviețuire și integrare socioprofesională în familiile foștilor deținuți politici din Europa Centrală și de Est în anii '50-'60*, Iași, Polirom, 2019.

supraviețuire ale urmașilor foștilor persecutați politici în perioada comunistă. Studiul meu despre viața cotidiană a familiei lui Pantelimon Chirilă pune în evidență nu doar aceste strategii și tehnici, ci și importanța punerii în poveste (storytelling) a acestor experiențe în perioada postcomunistă³⁸.

Pe de altă parte, trebuie menționat că urmașii foștilor persecutați politici nu s-au manifestat ca unitate generațională distinctă deși o Asociație a Urmașilor Persecutaților Regimului Comunist din România, care are aproximativ 100 de membri, a fost creată în octombrie 2016³⁹. Această categorie socială a fost constituită ca actor public anul trecut odată cu promulgarea pe 15 iulie 2020 de către președintele României a „Legii nr. 130 pentru completarea art. 5 din Decretul-lege nr. 118/1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum și celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri”⁴⁰. Legea a fost propusă de un deputat al minorităților naționale și prevedea în articolul său unic următoarele: „Copilul celui decedat în luptele cu organele de represiune comunistă, în răscoale țărănești ori al celui decedat, din categoria celor dispăruți sau exterminați în timpul detenției, internați abuziv în spitale de psihiatrie, deportați, strămutați, prizonieri sau cărora li s-a stabilit domiciliu obligatoriu, are dreptul la o indemnizație lunară de 500 lei.”⁴¹ Legea prevedea compensații și pentru alte categorii de urmași ai foștilor persecutați politici, dar a stârnit controverse prin excluderea urmașilor foștilor deținuți politici legionari. Implicațiile memoriale, dar și politice și societale ale acestei legi necesită o cercetare aprofundată, precum și alte aspecte ale patrimonializării traumei provocate de comunism diverselor grupuri sociale. Proiectul acesta urmărește un grup specific, cel al urmașilor foștilor deținuți politici și a foștilor deportați din Bărăgan.

Scopul proiectului:

Cercetarea aceasta își propune să umple un gol istoriografic aplecându-se asupra a două aspecte importate. În primul rând, proiectul va analiza poveștile de viață ale urmașilor foștilor persecutați politici, cu scopul de a identifica urmările traumei culturale reprezentate de comunism atât în viața lor cotidiană, cât mai ales asupra identității sociale a acestora și a acțiunii publice și politice asumate sau nu de această nouă categorie socială instituită de statul român în 2020. În al doilea rând, cercetarea urmărește politicile publice ale statului român pentru a pune în evidență reprezentările comunismului în spațiul public și transformările acestora de-a lungul ultimilor ani. Mă interesează în mod deosebit să observ dacă perioada comunistă este percepută și promovată ca o traumă culturală, ceea ce ar duce la „apariția a noi forme de responsabilitate morală cu impact asupra acțiunii politice”⁴².

Un alt scop al cercetării este acela de a găsi răspunsuri la întrebarea privitoare la felul în care evenimente istorice și experiențe traumatizante modelează nu doar viața cotidiană

³⁸ Claudia-Florentina Dobre, „Viața în al doilea cerc al suferinței: studiu de caz, familia Pantelimon Chirilă”, în Cosmin Budeancă, Dalia Báthory (coord.), *Istории (ne)spuse. Strategii de supraviețuire și integrare socioprofesională în familiile foștilor deținuți politici din Europa Centrală și de Est în anii '50-'60*, Iași, Polirom, 2019, pp. 256-269.

³⁹ Informație oferită în cadrul unui interviu realizat cu președintele Asociației, domnul conferențiar universitar doctor, Corneliu Zeană, interviu realizat în primăvara lui 2021, aflat în arhiva personală CFD.

⁴⁰https://www.economica.net/copiii-persoanelor-decedate-din-motive-politice-in-dictatura-indemnizatie-lunara-de-500-lei-lege-promulgata_187370.html (acesat pe 20 octombrie 2020).

⁴¹ [LEGE 130 15/07/2020 - Portal Legislativ \(just.ro\)](https://www.lege.ro/leges/130-2020), accesat pe 7 octombrie 2021.

⁴² Jeffrey C. Alexander, *Trauma. A Social Theory*, Cambridge, Malden, Polity Press, 2012, p. 30.

a indivizilor, ci și identitatea personală, de grup și a comunității de apartenență. Prin această cercetare urmăresc să aflu cum trecutul influențează prezentul atât la nivel individual cât și colectiv. Experiența istorică ne-a arătat, în cazul Holocaustului, că „întoarcerea refuzului” poate juca un rol important în acțiunea politică și socială așa cum a fost cazul Franței, unde „sindromul Vichy” a avut un impact social și politic important, după cum a arătat Henry Rousso⁴³.

Prin urmare, cercetarea caută răspuns la o serie de întrebări precum: Care a fost impactul persecuțiilor politice ale părinților asupra copiilor? Este această experiență asumată și transmisă mai departe de către aceștia? Au avut sau au aceste experiențe impact asupra reprezentărilor despre trecut, acțiune civică și /sau politică ale urmașilor foștilor persecutați? Se poate vorbi de o memorie colectivă a urmașilor foștilor persecutați politici, de o post-memorie, ca în cazul urmașilor victimelor Holocaustului? Memoria persecuțiilor politice în rândul urmașilor foștilor persecutați politici este influențată de memoria culturală sau de cea comunicativă sau ambele? Este pe cale societatea românească să abordeze trecutul comunist dintr-o altă perspectivă odată cu afirmarea unor noi generații în spațiul public? Este privit comunismul ca o traumă culturală cu impact pe termen lung sau este aruncat la „coșul de gunoi al istoriei”?

Înțeleg conceptul de „traumă culturală” („cultural trauma”⁴⁴) în primul rând ca un instrument științific și conceptual menit să dea sens poveștilor de viață ale comunităților și indivizilor atunci când aceștia consideră că „au fost subiecți ai unor evenimente teribile care au lăsat urme adânci în conștiința de grup, modelându-le amintirile și schimbându-le fundamental identitatea”⁴⁵. Așa cum arăta Kai Erikson, „trauma culturală” reprezintă „o destrămare a legăturilor sociale cu impact asupra solidarităților de grup care definesc o comunitate și care distruge sensul de a fi împreună al acesteia”⁴⁶. Totuși, această suferință individuală și de grup poate fi transformată într-o traumă colectivă doar în urma unui proces cultural care depinde de ritualuri, discursuri publice, istoriografie, filme, precum și de orice alt tip de narațiune cu impact public”⁴⁷.

Post-memoria se referă la reprezentările despre trecut ale urmașilor care nu au cunoscut direct represiunea dar a cărei memorie vor să o țină vie, deci nu au amintiri proprii despre această experiență, ci transmit mai departe amintirile părinților, modelate însă și de discursul public și al grupului de apartenență sau al comunității de memorie din care fac parte. Marianne Hirsch, referindu-se la Holocaust, definea postmemoria ca fiind „relația pe care generația „de după” o are cu trauma colectivă, de grup și culturală a înaintașilor lor, cu experiențele pe care și le „amintesc” mediate de povești, imagini și atitudini cu care au trăit.”⁴⁸ Legătura generațiilor postmemoriale cu trecutul traumatic este mediată nu de memorie, ci de implicarea emoțională, imaginativă și creativă.

⁴³ Henry Rousso, *Le syndrome de Vichy. De 1944 à nos jours*, Paris, Seuil, 1990.

⁴⁴ Există și critici ale conceptului de traumă culturală. Vezi în acest sens, Wulf Kansteiner, Harald Weilnbock, “Against the Concept of Trauma (or How I learned to Love Suffering of Others without the Help of Psychotherapy)”, in Astrid Erll, Ansgar Nunning, (eds.), *A Companion to Cultural Memory Studies*, Berlin-New York, De Gruyter, 2010, p. 229-240.

⁴⁵ Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*, p. 6.

⁴⁶ Kai Erikson, *Everything in its Path: Destruction of Buffalo Creek*, New York, Simon & Schuster, 1976, p. 153.

⁴⁷ Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*, pp. 3-4.

⁴⁸ Marianne Hirsch, *The Generation of Postmemory. Writing and Visual Culture after the Holocaust*, New York, Columbia University Press, 2012, p. 5.

Conceptul de generație are o importanță particulară pentru acest proiect. Acesta nu este înțeles ca aceeași clasă de vârstă, ci mai degrabă ca o „categorie de memorie” (category of memory)⁴⁹, care participă la „devenirea colectivă” influențată de o serie de evenimente și experiențe care au marcat un anumit context istoric și care crează legături și solidarități sociale⁵⁰. Ca și în cazul urmașilor victimelor Holocaustului, urmașii persecutaților politici constituie mai degrabă o categorie de sens decât o unitate generațională mai ales că vârsta acestora este foarte diferită, variind de la 40+ la 80+.

Surse și metodologie:

Cercetarea are drept surse: poveștile de viață, interviurile și memoriile urmașilor foștilor persecutați politici, precum și alte obiecte ce țin de memoria represiunii (fotografii, obiecte personale, jurnale nepublicate, documente de arhivă etc.) și care vor fi analizate din perspectivă antropologică și etnografică. Poveștile de viață vor fi culese după metoda „*récits de vie*”⁵¹, care este cea mai potrivită pentru realizarea unui studiu despre trauma personală, de grup și culturală. Acțiunile, discursurile și activitățile Asociației Urmașilor Persecutaților Regimului Comunist din România vor fi și ele analizate în funcție de importanța acestora și impactul lor social. În măsura în care acest lucru este posibil, vor fi analizate și dosarele de urmărire informativă a urmașilor persecutaților politici (dacă aceștia vor permite acest lucru).

Legile memoriale și compensatorii, precum și discursul public referitor la comunism vor fi și ele analizate în cadrul cercetării pentru a identifica noile direcții ale rememorării publice a comunismului, dar și pentru a sesiza impactul social și politic al acestor reprezentări asupra societății și al unor grupuri politice și civice.

Rezultate așteptate:

În primul rând, această cercetare este una inedită și originală prin studierea unei categorii sociale ignorate până recent de societatea românească, o „categorie de memorie”, care ar putea juca un rol fundamental în ceea ce privește memoria publică și colectivă a comunismului în viitorul apropiat dar și un rol politic activ, promovând o agendă proprie. Pe de altă parte, această analiză va pune în evidență faptul că regimul comunist nu este doar un obiect de studiu, ci un „loc de memorie” pentru diferite categorii sociale cu un impact asupra acțiunii politice și a reprezentărilor despre stat și societate a cetățenilor români. Cercetarea se poate constitui într-un model de analiză a diverselor evenimente și experiențe colective prin care a trecut și trece societatea românească, în încercarea de a înțelege resorturile și mecanismele care duc la crearea în conștiința colectivă a unei traume culturale cu impact social și politic.

Valorificarea rezultatelor: Publicarea unei cărți la una din editurile acreditate CNCSIS, prezentarea rezultatelor cercetării la conferințe internaționale, precum și la cele anuale ale IINI din 2022, 2023 și 2024.

Colaborări în țară: CNSAS, IICCMER, AFDPR, Asociația Urmașilor Persecutaților Regimului Comunist din România

Colaborări în străinătate: neidentificate încă

⁴⁹ Sigrid Weigel, “Generation” as a symbolic form : On the Genealogical Discourse of Memory since 1945”, in *The Germanic Review*, September 2002, p. 269.

⁵⁰ Karl Mannheim, *Le problème de générations*, tradus din germană de Gérard Mauger, Nia Perivolaropoulou, Paris, Armand Colin, 2011, p. 77.

⁵¹ Daniel Bertaux, *Les récits de vie*, Paris, Nathan, 1997.

Buget solicitat: Salariul pe trei ani.

Alte subvenții: -

PROIECT DE CERCETARE 17

Denumirea proiectului: Relațiile româno-ruse în anii neutralității românești (1914-1916)

Coordonatorul/Autorul: Gabriela Dristaru

Colectiv de cercetare: Gabriela Dristaru

Termenul de realizare: 1 iulie 2021 – iunie 2023

Stadiul cunoștințelor în domeniu:

Subiectul relațiilor româno-ruse în decursul celor doi ani de neutralitate a României din timpul Primului Război Mondial a fost sporadic abordat de istorici, deopotrivă români și ruși. Un număr limitat de studii și articole au fost dedicate acestei problematice: Alfred J. Rieber, *Russian Diplomacy and Rumania* (în *Russian Diplomacy and Eastern Europe* (1914-1917), New York, King's Crown Press, 1963, pp. 235-276), I. Gheorghiu, *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României. 1914-august 1916* (în „Analele Academiei Republicii Populare Române”, 6, 1953, pp. 11-75), Mihail Dobre, *Aspecte diplomatice ale relațiilor româno-ruse în perioada neutralității. 1914-1916* (în *România și Rusia în timpul Primului Război Mondial*, Constantin Hlihor, Grigory D. Shkundin, Vasile Soare, Alexander S. Stikalin (ed), București, Editura Top Form, 2018, pp. 64-77). Lucrările de sinteză care tratează istoria relațiilor româno-ruse, cum ar fi cea a lui Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus, vol. I: 1900-1924* (București, Editura Albatros, 1998), au dedicat un capitol problemei raporturilor București-Petrograd între 1914-1916. Referiri la această problemă se regăsesc și în sintezele care abordează subiectul general al participării României la Primul Război Mondial sau politica diplomatică a Vechiului Regat, respectiv Imperiul Rus între 1914-1918: V. N. Vinogradov, *Rumyniya v gody pervoy mirovoy voyny* (Moskva, Nauka, 1967), Ronald Park Bobroff, *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* London (New York, I.B. Tauris & Co Ltd, 2006), Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (New York, Harvard University Press, 2011), Vasile Vesa, *România și Franta la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916* (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975), Glenn E. Torrey, *Romania and the belligerents 1914-1916* (în *Romania and World War I. A collection of studies*, Glenn E. Torrey (ed.), Iași, Oxford, Portland, The center for Romanian Studies, 1998, pp. 9-28), V. N. Vinogradov, *Romania in the First World War: The years of neutrality* (în „The international history review”, vol. 14, 1992, nr. 3, pp. 452-461). Anumite aspecte sau evenimente din decursul celor doi ani au făcut obiectul diverselor studii: Anastasie Iordache, *Încheierea acordului româno-rus din 18 septembrie/1 octombrie 1914* (în „Revista de Istorie”, XXIX, 1976, nr. 1, pp. 49-62), Iana Balan, *Rusia și neutralitatea României. Convenția din 1914* (în *România și statele vecine la începutul Primului Război Mondial*, Flavius Solomon, Andrei Cușco, Mihai Ștefan Ceașu (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. 135-156), Ion Gumenăi, *Romania as reflected in the Acts of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Empire from the Outbreak of World War I until the Conclusion of the Sazonov-Diamandy Agreement* (în „Transylvanian Review”, vol. XXVI, 2017, nr. 4, pp. 18-29), Vasily Kashirin, *The objectives and methods of romanian diplomacy at the start of the First World War in the*

assessments of the Russian civil and military experts (în *Romanian and European Diplomacy*, Gh, Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, Adrian Vițalaru, Ionuț Nistor (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, pp. 299-313). Per ansamblu însă, nu există nici o lucrare exclusiv dedicată, care să trateze exhaustiv și global subiectul relațiilor româno-ruse în anii neutralității românești (1914-1916).

Scopul proiectului:

Majoritatea lucrărilor publicate până în prezent asupra subiectului raporturilor București-Petrograd din timpul Primului Război Mondial au fost construite pe baza surselor cel mai ușor accesibile autorului: lucrările de istoriografie românească au făcut apel exclusiv la sursele documentare românești, în timp ce lucrările de istoriografie rusă s-au raportat la cele rusești. Astfel, un prim obiectiv al proiectului este înglobarea și valorificarea în cadrul cercetării atât a surselor românești, cât și a celor rusești, încercând astfel să ofer o perspectivă exhaustivă și mai cuprinzătoare asupra subiectului.

În egală măsură, lucrările anterioare dedicate relațiilor româno-ruse între 1914-1916 nu au depășit metodologia pozitivistă – o abordare dictată de realitățile politice și ideologice ale momentului, pozitivismul reprezentând o manieră de eludare a rigorilor regimului și un mecanism de protejare a profesionalismului istoric. Cercetarea raporturilor româno-ruse a rămas limitată la orizontul cancelariilor, celei de la București în cazul studiilor de istoriografie română, respectiv celei de la Petrograd, dacă ne raportăm la lucrările de istoriografie rusă. Prin urmare, un al doilea obiectiv al proiectului meu este exploatarea, valorificarea superioară a surselor, prin înglobarea corespondenței diplomatice, în contextul mai larg al relațiilor româno-ruse și al războiului aflat în desfășurare. Aceasta are la bază premisa că raporturile dintre București și Petrograd nu s-au desfășurat într-un mediu ermetic, ci au fost condiționate de o serie de alți factori precum: inițiativele și procedeele diplomatice și propagandistice ale celorlalți actori statali: neutrii, inamici și posibili inamici sau chiar aliați, ale căror proprii interese și obiective interferau în discuțiile româno-ruse; obiectivele celor două părți, care au diferit în funcție de autorul lor, liderii militari sau cei civili, și care au fost continuu schimbate, adaptate, ca urmare a evoluțiilor militare și a numeroaselor informații contradictorii care veneau pe canalele diplomatice și care duceau adesea la recalibrări de perspectivă în raport cu un anume stat sau un anume eveniment. În examinarea evoluțiilor și deciziilor într-o perioadă de criză, cum a fost Europa Marelui Război, cu succesiunea sa rapidă de evenimente și informații contradictorii, a căror verificare era limitată de factorul timp, nu este suficient să știm ceea ce s-a petrecut, ci să știm când s-a petrecut, de ce s-a petrecut, ce știau sau ce credeau că știu factorii decizionali, cum le-au modelat diversele informații atitudinea, acțiunile, deciziile și cum s-au reflectat toate acestea în raporturile diplomatice.

Abordarea pozitivistă și ingerințele realităților politice comuniste au produs în cercetarea relațiilor româno-ruse din timpul Primului Război Mondial o serie de goluri informaționale, pe care proiectul își propune să le completeze. Un prim aspect important este cel al Basarabiei și a poziției pe care această provincie a avut-o în economia raporturilor româno-ruse în intervalul menționat. O altă problemă care a rămas ignorată, dar care poate avea un rol important în înțelegerea dinamicii relațiilor dintre București și Petrograd este cea a Strâmtoarelor - guvernul român a știut despre acordurile dintre cele trei mari puteri ale Antantei privind Strâmtoarele și dacă a știut, care a fost raționamentul din spatele acceptării tacite, eventual confirmată prin alianța cu Rusia din 1916, a

controlului rus la Strâmtori, control care timp de cel puțin patru decenii a fost recunoscut drept principala amenințare la adresa securității României?

Material și metode de lucru:

Cercetarea va fi condusă conform exigențelor metodologice ale *istoriei relațiilor internaționale*, așa cum au fost ele teoretizate de Pierre Renouvin și Jean Baptiste-Duroselle și îmbogățite până în prezent prin împrumuturi de la *teoria relațiilor internaționale*, în speță în cazul cercetării mele, *teoriile constructiviste*. Mai mult decât o metodă de studiu, *istoria relațiilor internaționale* reprezintă o lărgire a perspectivei de analiză, în vederea stabilirii determinațiilor și implicațiilor faptelor și evenimentelor istorice. Dacă, în mod tradițional, relațiile între state erau judecate în funcție de interesele politice urmărite de acestea, relevate prin actele și gesturile diplomatice, *istoria relațiilor internaționale* presupune luarea în considerare, pe lângă dimensiunea strict politică și factorul uman, o serie de alți factori: economici, demografici, financiari, sociali, religioși, ideologici. Aceștia pot determina și influența deciziile omului de stat, în aceeași măsură în care acesta deține pârghiile necesare pentru a acționa asupra lor. Recursul la document rămâne fundația oricărei cercetări, iar reconstrucția evenimentului pe baze documentare este urmată de interpretarea lui. *Istoria relațiilor internaționale* presupune însă o valorificare superioară a documentului diplomatic – analiza conținutului său riscă să devină insuficientă în absența unei cercetări a cauzelor, implicațiilor, motivațiilor din spatele redactării lui, rezultatul fiind acela al unei cercetări mult mai complexe calitativ și cantitativ (Gh. Cliveti, *Prelogomene la studiul relațiilor internaționale. Epoca modernă*, București, Editura Academiei Române, 2009, pp. 133-134, pp. 150-153, pp. 225-226).

În vederea prezentei cercetări, vor fi exploatate documentele aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe – *fond 71/1914 – Primul Război Mondial*, care cuprinde documentele diplomatice elaborate între 1914-1918. Cercetarea va fi completată de studierea documentelor aflate în Arhivele Naționale Istorice Centrale – *fond Consiliul de Miniștrii*, *fond Constantin Diamandi*, *fond Casa Regală. Oficiale*, *fond Casa Regală. Regina Maria*, *fond Casa Regală. Regele Ferdinand*, *fond Brătianu (familial)*, colecțiile *Microfilme Rusia și URSS*. În cadrul Arhivelor Militare Române voi cerceta: *fond 5417 Secția a 2-a Informații. Marele Stat Major*, *fond 5418 Direcția Operații. Marele Stat Major*, *fond 5419 Secția a 4-a Dotare. Marele Stat Major*. Aceste fonduri au fost în general ignorate de istoricii care s-au aplecat asupra politicii diplomatice a României în cei doi ani ai neutralității sale, însă documentele elaborate de Marele Stat Major conțin date importante cu privire la perspectiva militară și strategică asupra evenimentelor în desfășurare și eventual, maniera în care acestea au influențat anumite decizii sau comportamente ale liderilor civili în negocierile purtate în vederea intrării în război, precum și documente care relevă gradul de pregătire al armatei române, un motiv frecvent invocat de Brătianu pentru neintervenția României.

În cazul surselor documentare rusești, cercetarea va cuprinde studierea volumelor de documente: *Tsarskaya Rossiya v mirovoy voyne* (Moskva, Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, 1925), *Konstantinopol' i prolivy po sekretnym dokumentam byvshego Ministerstva inostrannykh del* (Moskva, Gos. sotsial'no-ekonomicheskoye izdatel'stvo, 1926), *Mezhdunarodnyye otnosheniya v epokhu imperializma (Seria III: 1914-1917, vol. I-X, Moskva, Gosudarstvennoye sotsial'no-ekonomicheskoye izdatel'stvo, 1933-1938)*, cea mai extinsă colecție rusă cuprinzând documente diplomatice, care acoperă perioada 1 ianuarie 1914-31 martie 1916, precum și periodicul specializat *Krasny Arkhiv*, în cadrul

căruia, între 1922-1941, au fost publicate exclusiv, de o manieră însă haotică, care nu a ținut cont de o ordine tematică sau de cronologia evenimentelor, documente diplomatice și militare. Neajunsurile sistematizării și publicării documentelor ruse, împreună cu scopul pe care aceste demersuri publicistice l-au avut – selecția acelor documente menite să compromită regimul țarist și legitimarea noului regim bolșevic – impun drept necesară studierea în arhivele rusești. În afara *Arhivei de Politică Externă a Imperiului Rus*, unde fondul nr. 133. *Cancelaria Ministerului Afacerilor Externe*, fondul nr. 137. *Rapoarte ale Ministerului Afacerilor Externe*, fondul nr. 138. *Arhiva secretă a Ministrului*, fondul nr. 145. *Biroul Românesc* conțin documente importante pentru cercetarea mea, o semnificație sporită pentru subiectul meu o are *Arhiva de Istorie Militară Rusă*, fondul nr. 2003, *STAVKA*, unde, de asemenea, există documente importante despre percepția militară și strategică împărtășită de comandamentul rus asupra României și rolului pe care aceasta l-ar fi putut avea în efortul militar rus, relevant fiind dacă și când anume perspectiva militară a influențat conduita diplomatică a Imperiului Rus în relația cu Bucureștiul.

De o atenție sporită se va bucura și literatura memorialistică, extrem de bogată, atât în cazul personalităților române, cât și a celor ruse, în special a celor din emigrația albă, care au avut libertatea de a-și publica memoriile, desi adesea au făcut-o cu scop justificativ.

Rezultatele scontate: Realizarea unei sinteze de istorie a relațiilor româno-ruse în anii neutralității românești (1914-1916)

Valorificarea rezultatelor: Prezentarea rezultatelor cercetării prin susținerea de comunicări în cadrul programului *România și Europa în secolul XX* și prin participarea la conferințe, workshop-uri, sesiuni științifice în cadrul institutului. Publicarea lucrării.

Colaborări în țară: -

Colaborări în străinătate: -

Buget solicitat: Salariul pe doi ani.

Alte subvenții: